

Obsah

Úvod

- 1 Od Sámovy „říše“ k reformám Josefa II.
 - 1.1 Sámova „říše“
Fredegarova kronika
 - 1.2 Velká Morava
Život Konstantinův
 - 1.3 Počátky českého státu za vlády prvních Přemyslovců
Zpráva Ibráhíma ibn Jákúba o Čechách
Dekreta knížete Břetislava I.
 - 1.4 Vrchol českého státu za posledních Přemyslovců
Zlatá bula sicilská
 - 1.5 Lucemburkové na českém trůně
Královský list na svobody stavů českých a moravských (inagurační diplom)
 - 1.6 Jan Hus a husitská revoluce
Čtyři artikuly pražské
 - 1.7 Český stát za Jiřího z Poděbrad a za Jagellonců
Smlouva o nastolení míru v celém křesťanstvu
 - 1.8 První Habsburkové na českém trůně
Volební slib Ferdinanda I.
 - 1.9 České země v době stavovského povstání a za třicetileté války
Staroměstská poprava
 - 1.10 České země po třicetileté válce
Robotní patent Karla VI. (úryvky)
 - 1.11 České země v době osvícenského absolutismu Marie Terezie a Josefa II.
Patent o zrušení nevolnictví
- 2 Od národního obrození k rozpadu habsburské monarchie
 - 2.1 České země v 1. polovině 19. století
Z řeči Bernarda Bolzana k akademické mládeži o tom, co je vlast a vlastenectví
 - 2.2 Revoluční rok 1848 v habsburské monarchii a v českých zemích
Palackého dopis do Frankfurtu
 - 2.3 České země v 50. a 60. letech 19. století
Říjnový diplom
 - 2.4 Hospodářství, věda a kultura českých zemí v 2. polovině 19. století
T. G. Masaryk – Česká otázka (úryvek)
 - 2.5 Česká společnost a politika od rakousko-uherského vyrovnání do 1. světové války
Fundamentální články
 - 2.6 První světová válka a vznik Československa
Deklarace generálního sněmu českých zemí proti brest-litevskému jednání
(Tříkrálová deklarace)
Pittsburská dohoda
- 3 Od vzniku Československé republiky k rozdělení československé federace
 - 3.1 Československo v meziválečném období (1918–1938)
Zákon a svolání Národního výboru o vzniku Československa (tzv. recepční zákon)
Ústavní listina Československé republiky (úryvky)
 - 3.2 České země v období druhé republiky a nacistické okupace (1938–1945)
Heydrichův projev (úryvek)
 - 3.3 Československo mezi demokracií a komunismem (1945–1948)
Košícký vládní program (úryvky)
Program KSČ pro volby v roce 1946
 - 3.4 Československo v letech 1948–1953
Zákon o táborech nucené práce
 - 3.5 Československo v letech 1953–1967
Vystoupení Jaroslava Seiferta na II. sjezdu československých spisovatelů
 - 3.6 Československé jaro 1968 a invaze vojsk Varšavské smlouvy

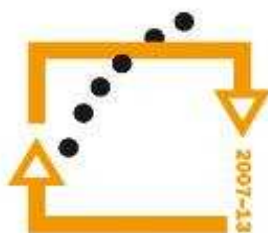
- Dva tisíce slov
- 3.7 Československo v 70. a 80. letech 20. století
Prohlášení CHARTY 77
 - 3.8 Konec komunistického režimu v Československu a vznik samostatné České republiky
Provolání Občanského fóra
Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

**OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost**

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

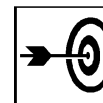
Úvod

Studijní opora **Významné dokumenty českých dějin** je určena studentům prezenčních, kombinovaných a rozšiřujících studijních programů akreditovaných na Katedře společenských věd PdF UP v Olomouci. Jejím základním cílem je uvedení do problematiky historie českých zemí se zaměřením na dějiny politické, ale i hospodářské a kulturní, a to v časovém horizontu od počátků české státnosti až po 90. léta 20. století.

Tato opora si neklade za cíl nahrazovat zevrubné publikace zabývající se historií českých zemí, ale soustředuje se zejména na **historické dokumenty**, které sehrály významnou úlohu v klíčových fázích české státnosti, popř. tyto fáze vhodně ilustrují. Opora je určena poučeným zájemcům, kteří již disponují aspoň základními znalostmi z českých i obecných dějin. Každá její podkapitola se skládá jednak ze **stručného přehledu historických událostí** daného období české, popř. československé historie, jednak z **úryvků z konkrétních historických dokumentů**, ke kterým jsou především vztaheny kontrolní otázky a úkoly. Jejich splnění by tak mělo studentům poskytnout zpětnou vazbu paměťového zvládnutí a pochopení učiva obsaženého ve studijní opoře. Na vhodných místech jsou rovněž zařazeny krátké i dlouhé interaktivní úkoly.

Závěr každé kapitoly pak obsahuje její stručné shrnutí, výčet pojmů určených k zapamatování a rovněž je připojen výběrový přehled použité literatury, který zahrnuje jak studijní a slovníkové příručky, tak i monograficky pojaté práce.

Cíle

Po prostudování této studijní opory budete znát:

- Klíčové události a dokumenty českých dějin;
- Jaké byly významné mezníky vzniku a vývoje české a československé státnosti;
- Které osobnosti v minulosti nejvíce ovlivnily politické, hospodářské a kulturní dění v českých zemích.

Budete schopni:

- Analyzovat příčiny vzestupu, popř. úpadku české státnosti v jejích jednotlivých fázích;
- Chápat proměny české společnosti v průběhu jejího vývoje;
- Kriticky zhodnotit úlohu českých zemí v evropských a světových dějinách.

Získáte:

- Nové vědomosti z oblasti české historie;
- Schopnost kriticky přemýšlet nad kulturním prostředím českých zemí;
- Znalost řady pojmů z oblasti historie i dalších společenských věd.

1 Od Sámovy „říše“ k reformám Josefa II.

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte:

- Jaké okolnosti provázely vznik tzv. Sámovy říše a Velké Moravy;
- Které osobnosti a dokumenty sehrály rozhodující úlohu při vzniku a prvních staletích existence českého státu;
- Jaké existují významné písemné prameny k počátkům českého státu a jaké významné historické události provázely vládu Přemyslovců a Lucemburků v českých zemích;
- Jaké byly příčiny, program, průběh a výsledky husitského revolučního hnutí;
- Jak se utvářely osudy českého státu v období vlády Jiřího z Poděbrad a Jagellonců;
- Za jakých specifických okolností došlo k nástupu Habsburků na český trůn;
- Jak se měnila situace v českých zemích v období 15.–17. století v systému tzv. stavovského státu;
- Které byly klíčové události, dokumenty a osobnosti českých dějin v období od vzniku třicetileté války až do reform Marie Terezie a Josefa II.

1.1 Sámova „říše“

V rámci rozsáhlých pohybů obyvatelstva ve 4.–6. století, které jsou označovány jako **stěhování národů**, přicházejí na naše území během první poloviny 6. století z jihovýchodu a severovýchodu **slovanské kmeny**. Slované, kteří se usadili na území českých zemí, se bránili kočovným Avarům, kteří přišli do střední Evropy z Asie. Proti nadvládě Avarů vypuklo úspěšné povstání slovanských kmenů, do jehož čela se v letech 623–624 postavil franský kupec **Sámo**. Ten sjednotil pod svojí vládou řadu slovanských kmenů a odrazil i útok franského krále Dagoberta, jehož vojsko porazil roku 631 u pevnosti Vogastisburgu. Polohu tohoto místa se ovšem dodnes nepodařilo jednoznačně určit. Tzv. Sámova říše nebyla ale ještě státem, ale spíše svazem kmenů, které byly spojeny jen osobou vládce. Údaje o Sámovi a jeho vládě nám přináší tzv. **Fredegarova kronika**, která byla sepsána na území dnešní Francie. Podle ní Sámo vládl 35 let, měl 12 manželek a 37 dětí. Po Sámově smrti někdy v letech 658–659 se ale jeho říše rozpadla a po dalších 150 let pak chybí o našem území jakékoliv písemné zprávy.

Příchod Slovanů do českých zemí a vznik tzv. Sámovy říše

Fredegarova kronika

Fredegarova kronika

(7. století)

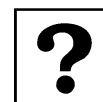
Čtyřicátého roku kralování Clothara (623/624) muž jménem Sámo, národem Frank z kraje senonského, vzal sebou četné kupce a odebral se mezi Slovany jménem Venedy, aby obchodoval. Slované již počali bojovati proti Avarům, jménem Hunům, a jejich králi - chaganovi. Venedové byli již odedávna bojovníky Hunů, tak když Hunové útočili vojskem proti kterémukoli kmeni, Hunové stavěli své sjednocené vojsko k ochraně táborů, Venedové pak bojovali; jestliže nabyli vrchu k vítězství, tehdy Hunové udeřili, aby brali kořist; pakli však byli Venedové přemáháni, podporováni pomocí Hunů, opět nabývali sil. ...Hunové každý rok přicházeli mezi Slovany za milováním, brali si na lože manželky Slovanů a jejich dcery; Slované platili Hunům vedle mnohých příkoří i poplatky. Synové Hunů, kteří se rodili z manželek a dcer Venedů, konečně nesnášejíce zlobu zbraně a násilí a vzpěčující se vládě Hunů, začali, jak jsem připomněl nahoře, vésti odboj. Když udeřili Venedové ve vojsku proti Hunům, kupec Sámo, kterého jsem výše vzpomněl, táhl s nimi ve vojsku; a tu učinil tak dobrou službu, co se týče Hunů, že to bylo

podivuhodné, a veliké množství jich bylo pobyto mečem Venedů. Venedové, vidouce užitečnost Sámovu, zvolí ho nad sebou králem, kde šťastně kraloval třicet a pět let. Za jeho panování svedli Venedové mnoho bitev proti Hunům; jeho radou a dobrou službou Venedové vždy Huny porazili. Sámó měl dvanáct manželek rodu slovanského, z kterých měl dvacet dva syny a patnáct dcer.

...
Když toho roku (631/632) Slované jménem Venedové v království Sámově zavraždili a o majetek oloupili kupce Franků ve velikém počtu, to byl počátek svády mezi Dagobertem a Sámem, králem Slovanů. A Dagobert posílá vyslance Sicharia k Sámovi se žádostí, aby dal spravedlivě napravití za kupce, jež jeho lidé zavraždili a jejichž majetek si nedovoleně přivlastnili. Sámó nechtěje Sicharia viděti, ani by nebyl dovolil, aby k němu přišel; Sicharius obléknuv se na způsob Slovanů, přišel se svými lidmi před Sámá; oznámil mu všechno, co měl uloženo.

...
Austrasijci však, když přitrhli k hradu Wogastisburg, kde se opevnilo velmi četné vojsko statečných Venedů, obklíčili jej, bojujíce po tři dny, a tu je mečem zabito mnoho z vojska Dagobertova, a odtud zbaběle, zanechávajíce všechny válečné stany a věci, které měli, vracejí se k vlastním sídlům...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Popište vztah Slovanů a Avarů podle toho, jak ho líčí Fredegarova kronika.
2. Proč asi autor kroniky označuje Avary jako Huny?
3. Za jakých okolností se Sámó stal vládcem Slovanů?
4. Odkud Sámó pocházel? Co víme z kroniky o jeho osobním životě?
5. Proč došlo podle kronikáře k válečnému konfliktu mezi Sámem a Dagobertem? Jak tento konflikt dopadl?

1.2 Velká Morava

Prvním skutečným státem na našem území se stala **Velká Morava**, která vznikla v 9. století po Kristu. Její vzestup je spjat s rostoucí mocí moravského knížete **Mojmíra**, který někdy kolem roku 833 vyhnal z Nitry knížete Pribinu. V upevňování svého státu pokračoval i další velkomoravský panovník, Mojmirův synovec **Rostislav**. Stejně jako Mojmír musel i on čelit mocnému sousedu – Východofranské říši. Aby omezil vliv franských kněží působících na Velké Moravě, požádal Rostislav císaře Byzantské říše o vyslání misionářů, kteří by šířili křesťanství v jazyce srozumitelném moravskému obyvatelstvu. Tak přišli v roce 863 na Velkou Moravu **bratři Konstantin a Metoděj**, kteří pocházeli z řecké Soluně, kde žilo i slovanské obyvatelstvo. Do slovanského jazyka – **staroslověnštiny** – přeložil Konstantin řadu náboženských knih a pro účely své misie sestavil i písmo – **hlaholici**. Z ní pak vznikla jednodušší **cyrilice**. Činnost obou bratrů nakonec podpořil i papež, který jmenoval Metoděje moravským arcibiskupem. Po Metodějově smrti byli ale žáci obou bratrů z Velké Moravy vyhnáni.

Vznik Velké Moravy a cyrilometodějská misie

Největší rozmach zažila Velká Morava za knížete **Svatopluka**, který rozšířil svou moc i na další slovanská území. Mezi nejdůležitější centra Velké Moravy patřily Valy u Mikulčic, Staré Město u Uherského Hradiště, Pohansko u Břeclavi, Děvín u Bratislavy a Nitra. Po Svatooplukově smrti na začátku 10. století v důsledku sporů v panovnickém rodu a nájezdů kočovných **Mad'arů** Velká Morava zanikla a po roce 906 o ní mizí veškeré zprávy. Výrazně ovlivnila kulturu nejen střední Evropy, ale i jižních a východních Slovanů. Významným historickým pramenem k Velké Moravě a cyrilometodějské misii jsou tzv. **Panonské legendy – Život Konstantinův a Život Metodějův**.

Největší územní rozmach a zánik Velké Moravy

Život Konstantinův (konec 9. století)

Zatím co se filozof veselil v Bohu, naskytla se opět jiná věc a úkol ne menší dřívějších. Neboť Rostislav, kníže moravský, vnuknutím božím, po úradě se svými knížaty a Moravany, vypravil poselství k císaři Michalovi, řka: „Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona. Nemáme však takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil v našem jazyku, aby též jiné kraje, vidouce to, nás napodobily. Nuže, pošli nám, pane, takového biskupa a učitele. Od vás se zajisté vždy šíří dobrý zákon do všech krajin.“

Císař shromáždil sněm a povolav Konstantina filozofa, oznámil mu tuto věc a pravil: „Vím, filozofe, že jsi zemden, ale jest třeba, abys tam šel, neboť tuto věc nemůže nikdo vykonat tak jako ty.“ Filozof odpověděl: „Ač jsem zemden a churav na těle, půjdu tam s radostí, mají-li knihy v svém jazyku.“ Císař mu pravil: „Děd můj i otec můj a mnozí jiní pátrali po tom, ale nenalezli toho. Kterak tedy to mohu já nalézt?“ Filozof řekl: „Kdopak může napsati řeč na vodě nebo získati si jméno kacíře?“ Odpověděl jemu opět císař se strýcem svým Bardou: „Chceš-li ty, může ti to dáti Bůh, který dává všem prosícím bez pochybování a otvírá tlukoucím.“

Šel tedy filozof a podle dávného obyčeje oddal se modlitbě i s jinými pomocníky. Vbrzku mu je zjevil Bůh, který slyší modlitby svých služebníků, a ihned složil písmena a začal psáti slova evangelia: Na počátku bylo slovo, a slovo bylo u Boha a Bůh byl slovo, a tak dále.

Zaradoval se císař a velebil Boha se svými rádci. I poslal jej s mnohými dary, napsav Rostislavovi takovýto list: „Bůh, který chce, aby každý přišel k poznání pravdy a povznesl se na vyšší stupeň dokonalosti, když viděl tvou víru a snahu, zjevil knihy pro váš národ a učinil nyní za našich let, čeho dávno nebylo, leda jen v prvých dobách, abyste i vy byli připočtení k velikým národům, které slaví Boha svým jazykem. I posíláme ti toho, jemuž Bůh se zjevil, muže ctihodného a zbožného, velmi vzdělaného a filozofa...“

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaký byl základní cíl autora této legendy?
2. Jaké byly motivy Rostislavovy žádosti o vyslání misionářů?
3. Popište základní historické okolnosti misie Konstantina a Metoděje a její kulturní význam.

1.3 Počátky českého státu za vlády prvních Přemyslovců

Prvním historicky doloženým českým knížetem z rodu Přemyslovců byl **Bořivoj**, který společně se svojí manželkou **Ludmilou** přijal křest na dvoře velkomoravského vládce Svatopluka, jehož svrchovanost uznával. Bořivoj rovněž přenesl své sídlo z **Levého Hradce** na území dnešní **Prahy**. Důležitou úlohu při vytváření českého státu sehrál Bořivojův vnuk – vzdělaný a zbožný **kníže Václav**, který byl zavražděn v roce **935** ve Staré Boleslavi družinou svého bratra Boleslava. Brzy po své smrti a přenesení ostatků do kostela sv. Víta na Pražském hradě začal být Václav uctíván jako světec a ochránce českého státu. Důležitým pramenem pro poznání tohoto období jsou svatováclavské a svatoludmilské legendy, v nichž významné místo zaujímá tzv. **Kristiánova legenda**.

Počátky
Přemyslovců

Václavův bratr **Boleslav I.** dlouho bojoval se saským panovníkem Otou I., ale nakonec se s ním musel smířit. Podařilo se mu ale podstatně rozšířit území českého státu a nechal razit i stříbrné mince – **denáry**. Za vlády jeho syna Boleslava II. pak bylo v roce **973** v Praze založeno biskupství a pražský

biskup Vojtěch z významného rodu **Slavníkovců** se zařadil mezi přední osobnosti tehdejší křesťanské Evropy. Vyvražděním Slavníkovců na hradě **Libici** v roce 995 ovšem sláva tohoto rodu skončila. Zajímavé svědectví o podobě Prahy v době vlády Boleslava I. podává zpráva **Ibrahíma ibn Jákuba**, židovského cestovatele, obchodníka a diplomata pocházejícího z arabského Španělska.

V 11. a 12. století se v českém přemyslovském státě střídala vláda silných a úspěšných panovníků s obdobími zmatků a vnitřních sporů. Mezi ty schopné vládcce patřil kníže **Břetislav**, který zavedl nástupnický řád, podle něhož měl po smrti knížete zaujmout jeho místo ten nejstarší z rodu. Mladším příbuzným pak byly do správy svěřeny části území, tzv. **úděly**, které se nacházely zejména na Moravě. S vládou tohoto knížete je spjat také významný právní dokument, tzv. **Břetislavova dekreta**, která byla vyhlášena v roce 1039 v Hnězdně nad hrobem svatého Vojtěcha při Břetislavově válečném tažení do Polska. Významným historickým pramenem pro toto období je latinsky psaná Kosmova **Kronika česká**.

Kníže Břetislav I.

Zpráva Ibrahíma ibn Jákúba o Čechách

Zpráva
Ibrahíma Ibn
Jákúba o
Čechách

(965–966)

A co se týče země Bújislava, tedy její délka od města Frága až k městu Kráková rovná se cestě tří týdnů a hraničí po celé délce se zemí Turků (= Maďarů).

Město Frága je vystavěno z kamene a vápna a je největším městem co do obchodu. Přicházejí sem z města Kráková Rusové a Slované se zbožím. A z krajín Turků muslimové, židé a Turci rovněž se zbožím a obchodními mincemi. Ti vyvážejí od nich otroky, cín a různé kožešiny. Jejich země je nejlepší zemí severu a nejzásobenější v potravinách. Prodává se tam za jeden kírát tolik pšenice, že vystačí člověku na měsíc, a za tutéž cenu tolik ječmene, kolik vystačí jezdcí na 40 dní, a dále za tento kírát deset slepic. V městě Frága vyrábějí sedla, uzdy a tlusté štíty, kterých se užívá v těchto zemích.

V zemi Bújima zhotovují se též lehké šátky z tenké tkaniny v podobě síťky, které neslouží k ničemu. Cena těchto je u nich stálá: 10 šátků za jeden kírát. Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. To je jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku, koně, zlato, stříbro a všechno ostatní.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Které období středověkých dějin našich zemí tento úryvek popisuje? Kdo byl tehdy českým panovníkem?
2. Vysvětlete názvy město „Frága“ a země „Bújima“?
3. S čím se tehdy v českých zemích obchodovalo?
3. Jaké zvláštní platidlo se tehdy na trhu užívalo? Bylo to tehdy jediné používané platidlo?

Dekreta knížete Břetislava I.

Dekreta
knížete
Břetislava I.

(1039)

...Kníže vstal a stoje na kazatelně takto hovořil: „Chcete napravit své zlé skutky a vrátiti se k rozumu od svých nepravostí?“ A oni se slzami odpověděli: „Jsme připraveni k nápravě a k odvrácení od

nepravostí." Tu kníže, pozdvihnuv pravici nad hrobem biskupovým, takto promluvil: „Pozdvihněte, bratří, společně pravice k Pánu a naslouchejte mým slovům, která chci, abyste stvrdili přísahou na svou víru.

První tedy můj příkaz k vám budiž nejopravdovější: vaše manželství, která až dosud měli jste jako v nevěstinci a společná jako mezi zvířaty, necht' napříště se řídí kanonickým řádem tak, aby manželka spokojila se s jedním mužem a muž jednou ženou zákonitě před církví provdanou.

Za druhé, kdyby manželka mužem nebo muž manželkou opovrhl a nesvár mezi nimi dospěl až k roztržce, nechci, aby ten z nich, který by se nechtěl vrátiti do dřívějšího svazku zákonitě uzavřeného, podle řádu naší země jako rušitel manželství byl uveden v rabství, nýbrž spíše tísni našeho nezměnitelného příkazu, necht' je to osoba jakákoliv, budiž uvržen do vyhnanství do Uher a nebudíž nikterak dovoleno, aby do země se vracel a se vykoupil, aby nákazou jedné ovce boží stádo ovcí se neposkvrnilo.

Za třetí, kdyby panny, vdovy a cizoložnice byly usvědčeny, že ztratily stud a dobré jméno a porodily děti nemanželsky, jest je postihnouti týmž nálezem. Neboť když mají svobodné rozhodování provdati se, proč páchají cizoložství a své plody uměle potracují, což jest nejhorší hřích před Bohem?

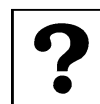
Za čtvrté, kdyby si žena stěžovala, že svým mužem není milována slušně, nýbrž uchopována neslušně, budiž mezi nimi uspořádán boží soud před církví, a kdo by byl shledán vinným, necht' zaplatí knížeti povinné pokuty. Podobně o těch, o nichž se proslýchá, že zabili člověka, arcikněz at' jejich jména napíše správci příslušného hradu a správce at' je obešle k soudu, a kdyby se vzpírali, uvrhne do vězení, až bud' učiní náležitě pokání, nebo zapírají-li, vyjde najevo žhavým železem nebo popřísežnou vodou jejich hřích či nevina. Avšak bratrovrahy, otcovrahy, vrahy kněží a osoby upadlé v obvinění z podobných těžkých zločinů at' arcikněz označí hradskému správci nebo knížeti a tito at' je s rukama přikovanými k trupu vyvrhnou z království, aby potupně a běženecky sdíleli na zemi úděl Kaina.

Za páté, krčmu, která jest kořen všech špatností, odkud pocházejí krádeže, vraždy, smilstva a všechny špatnosti, kdo zřídí nebo zřízenou za plat převezme: krčmář, jestliže bude postižen, at' je veden do středu tržiště, přivázán ke sloupu a mrskán pruty, jak dlouho by biřic chtěl, avšak jeho věci at' nezabírá fiskus, at' nepropadají komoře knížecí, nýbrž at' jsou pod zemí pohřbeny, aby se nikdo neposkvrnil napitím tak prokletým. Pijáci pak, kdyby byli přistiženi v krčmě, at' nevyjdou z vězení, dokud by nesložili 300 denárů pro knížecí komoru.

Za šesté, aby o nedělích se nekonaly trhy a o slavných svátcích, jež se slaví v naší zemi hlavně proto, aby o ostatních dnech mohli se oddávati dílu. Kdyby pak někdo ve dnech výše řečených byl přistižen při služebném díle, dílo samo, a to, co při díle by se našlo, at' vezme arcikněz a viník at' zaplatí do knížecí komory 300 denárů. Podobně s těmi, kdož své mrtvé ve víře zemřelé pohřbívají na polích nebo v lesích: kdož se toho opováží, dají arciknězi vola, knížeti pak 300 denárů, mrtvý nad to at' je dopraven na křesťanský hřbitov."

Biskup Šebř nato všechna nařízení knížete stvrdil vlastní pravomocí.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Které trestné činy se snažil Břetislavův zákoník potírat?
2. Jakým způsobem bylo řešeno zjišťování viny?
3. Které činy by byly i dnes považovány za trestné a které ne?
4. Kdo měl podle zákoníku soudcovské pravomoci?
5. Komu se platily vyměřené pokuty?
6. Jaké byly důvody zákazu práce a trhů o nedělích a svátcích?
7. Zkuste postihnout základní smysl vydání zákoníku.

1.4 Vrchol českého státu za posledních Přemyslovců

Syn Břetislava I. **Vratislav II.** získal v roce 1085 pro sebe královský titul za to, že podporoval císaře v jeho sporu s papežem. Totéž se podařilo v roce 1158 i **Vladislavu II.**, který se svým vojskem pomohl císaři Fridrichu Barbarossovi dobýt severoitalské město Milán. Vláda **Přemysla Otakara I.** přinesla ukončení bojů uvnitř přemyslovského rodu a upevnění českého státu. Tento vládce úspěšně zasahoval i do sporů o trůn ve Svaté říši římské a císař Fridrich II. mu v roce 1212 udělil **Zlatou bulu sicilskou** – listinu, která potvrzovala dědičnou královskou hodnost pro české panovníky. V této době také začala platit v českém státě zásada prvorozenectví – na trůn nastupoval vždy nejstarší syn dosavadního krále. Tak se nástupcem Přemysla Otakara I. stal jeho syn **Václav I.** Jeho sestra Anežka Přemyslovna, která byla v listopadu 1198 prohlášena za svatou, proslula ve své době péčí o nemocné a chudé.

Úspěchy a porážky posledních Přemyslovců

Dalšího českého panovníka **Přemysla Otakara II.** nazvali soudobí kronikáři králem „železným a zlatým“ kvůli jeho vojenské moci a bohatství. Oženil se s dědičkou rakouských zemí a stal se i jejich vládcem. V českých zemích zakládal ve velkém počtu královská města a hrady. Do dosud neosídlených oblastí českého státu přicházeli kolonisté z cizích zemí. Část české šlechty ovšem sledovala vzrůstající královu moc se znepokojením. Když se Přemysl dostal do sporu s novým římským králem Rudolfem Habsburským, odmítli ho podpořit a v bitvě na **Moravském poli** 26. srpna 1278 byl Přemysl Otakar II. poražen a zabit. Jeho smrt způsobila v českém království rozvrat, vypukl hladomor a zemi drancovaly braniborské oddíly.

Přemyslův syn **Václav II.** nastoupil na trůn ve dvanácti letech. Za jeho vlády byla opět obnovena stabilita a moc českého státu, těžba stříbra na Jihlavsku a v okolí Kutné Hory umožnila od roku 1300 ražbu **pražských grošů** a královský dvůr se stal centrem umění. V tzv. **horním zákoníku** byla stanovena pravidla pro těžbu rud. Do českých zemí v této době pronikla vyspělá rytířská kultura a **gotický umělecký sloh**. Část polské šlechty zvolila Václava II. v roce 1300 polským králem a pro svého syna získal i korunu uherskou. V roce 1305 ale král zemřel na tuberkulózu a o rok později byl jeho syn **Václav III.** zavražděn v Olomouci na válečné výpravě do Polska. Smrtí tohoto panovníka skončila v českých zemích vláda přemyslovské dynastie, která trvala více než čtyři století.

Konec vlády Přemyslovců

Zlatá bula sicilská (1212)

Zlatá bula sicilská

Fridrich, z boží milosti římský císař volený, vždy rozmnožitel říše, král sicilský, vévoda apulský a kníže kapujský.

...přihlížejíce k přeslavným službám oddanosti, které veškerý lid český od dávného času věrně i oddaně prokazoval císařství římskému a že jasný král jejich Otakar od začátku mezi jinými knížaty zvláště před ostatními nás zvolil císařem a při naší volbě ustavičně a užitečně setrval...jej králem ustanovujeme a potvrzujeme... a království české... jemu a jeho nástupcům navěky propůjčujeme: chtějíce, aby kdokoliv od nich bude králem, k nám nebo našim nástupcům přijel a náležitým způsobem odznaky královské přijal. Také povolujeme, aby on a jeho nástupcové drželi všechny hranice, které zmíněnému království patří, at' by jakkoliv byly odcizeny. Také jemu a jeho dědicům úplně povolujeme právo a moc uváděti v úřad biskupy jeho království...Ustanovujeme..., že řečený král nebo jeho dědicové nejsou povinni choditi na žádný náš sněm, leč který bychom svolali do Bamberka nebo Norimberka, kdybychom nařídili konati sněm v Mersenburce, tam tak přijíti jsou povinni. Kdyby kníže polský, jsa pozván, přišel, mají mu dáti průvod, jako někdy jejich předchůdcové, králové čeští, činívali...Kdybychom my nebo naši nástupci byli v Římě korunováni, ponecháváme na vůli řečenému králi Otakarovi nebo jeho nástupcům, aby nám poslal tři sta oděnců nebo vyplatil tři sta hřiven.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Který český panovník a od koho získal tuto důležitou listinu? Objasněte její název.
2. Která práva českému státu tato listina potvrzuje?
3. Jaké povinnosti českého panovníka k říši a císaři tato listina stanovuje?

1.5 Lucemburkové na českém trůně

Spory o český trůn po smrti posledního přemyslovského krále Václava III. ukončil v roce 1310 nástup **Jana Lucemburského**, čtrnáctiletého syna tehdejšího císaře Svaté říše římské. Významným literárním a historickým pramenem pro toto období je česky psaná **Dalimilova kronika**.

Nástup Jana Lucemburského na český trůn

Svůj nárok na české království posílil Jan Lucemburský manželstvím s Eliškou Přemyslovnou, sestrou Václava III. Mladý panovník musel potvrdit v tzv. **inaguračních diplomech** sebevědomé české a moravské šlechtě její výsady. K roztržce došlo i mezi králem a jeho manželkou a Jan Lucemburský odvezl dědice trůnu královice Václava (pozdějšího krále Karla IV.) na vychování k francouzskému panovnickému dvoru. Nakonec král na prosazení své moci v českém království rezignoval a vracel se sem jen zřídka kvůli získání finančních prostředků na nákladnou zahraniční politiku. V ní byl Jan Lucemburský podstatně úspěšnější a podařilo se mu také výrazně rozšířit území českého státu, ke kterému připojil Chebsko, Horní Lužici a většinu Slezska. V roce 1346 padl tehdy už úplně slepý český panovník v bitvě u **Kresčaku**, v níž bojoval na straně francouzského krále proti Angličanům. Krátce před smrtí pomohl ještě svému synovi **Karlu IV.** získat titul krále Svaté říše římské.

Po smrti Jana Lucemburského nastoupil **Karel IV.** k vládě i v českém státě, který už předtím spravoval za dlouhých nepřítomností svého otce. Na rozdíl od něho ale Karel považoval české země za klíč k vzestupu svého rodu a všemožně se snažil o jejich hospodářské i kulturní povznesení. Podařilo se mu získat zpět královský majetek, který za vlády Jana Lucemburského padl do cizích rukou. Protiváhu ke šlechtě hledal Karel v církvi, z níž pocházela řada jeho předních rádců (např. pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic). V roce 1344 v Praze vzniklo **arcibiskupství** a čtyři roky později i **univerzita**. V témže roce 1348 bylo založeno i Nové Město pražské. Nadaný stavitel **Matyáš z Arrasu** a po něm **Petr Parléř** zahájili stavbu **katedrály sv. Víta**, která byla ale definitivně dokončena až ve 20. století. Na místě povodní strženého Juditina mostu byl postaven nový kamenný most, který později získal Karlovo jméno. Pro uložení říšských korunovačních klenotů nechal panovník vybudovat pevný hrad **Karlštejn**. Karel rozšířil územní zisky svého otce o Dolní Lužici, zbytek Slezska, Braniborsko a některé další oblasti. V jeho době začal být pro území patřící pod vládu českého krále používán pojem **země Koruny české**. Pro odpor šlechty skončil neúspěchem panovníkův pokus o prosazení zemského zákoníku **Maiestas Carolina**. Karel IV. nezanedbával ani vládu ve Svaté říši římské, v níž od roku 1355 vládl jako císař – jeho **Zlatá bula** zůstala základním zákonem tohoto státního útvaru až do jeho zániku na začátku 19. století.

Vláda Karla IV.

Karlův syn a nástupce na českém i říšském trůně **Václav IV.** nedokázal ve zhoršující se politické i hospodářské situaci navázat na úspěchy svého otce. Dostal se do vážných rozporů s českou vysokou šlechtou i s představiteli církve. Došlo dokonce k dvojímu zajetí krále šlechtou a prudký konflikt mezi panovníkem a pražským arcibiskupem vedl k umučení Jana z Pomuku – pozdějšího svěťce **Jana Nepomuckého**. Pozici Václava IV. oslabovaly i spory s dalšími členy lucemburského rodu. Tato krize panovnické moci i českého státu už ohlašovala příchod husitské revoluce.

Krise českého státu za Václava IV.

Královský list na svobody stavů českých a moravských (inagurační diplom)

Inagurační
diplom

(18. června 1311)

...vlídně objímajíce zbožnou láskou všechna knížata království našeho českého a Moravy, duchovní i světská, pány, zemany, preláty, kleriky a všechny poddané naší vládě, ráčili jsme jim slíbiti, že chceme jejich práva a zvyklosti, jež dostali a mají od našich předchůdců, míti za platné, zachovávat i neporušené udržovati a také chceme pečeti potvrdit všechna jejich privilegia, jež mají od našich předchůdců.

Mimoto, aby naši poddaní pocítili hojnější přízeň naší lásky, slibujeme, že nebudeme od nich vymáhati žádnou berni nebo daň..., leč při našem sňatku nebo při svatbě našich synů a dcer.

Dále, abychom obyvatele našeho království přiměli k dobrovolným službám, slibujeme jim, že nikdy nesvěříme nikomu jinému než Moravanu na Moravě nějaký úřad, spojený s důchody. Také milostivě souhlasíme s obecným přáním rodičů, toužících po tom, aby jejich dědictví spadlo na jejich děti, nechceme, aby statky některého našeho poddaného spadly jako odumřelé na nás nebo byly připojeny k naší komoře, když by žili děti, synové a dcery nebo bratři a jejich synové do čtvrtého kolena...

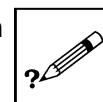
Dále ráčili jsme uděliti našim poddaným, aby ve větším pokoji usilovali o svůj užitek a pohodlně požívali klidu, tu zvláštní milost, že naprosto je nemáme proti jejich vůli nutiti k podmanění nějaké cizí země za hranicemi našeho království českého a markrabství moravského, k jejichž obraně nám věrně přislíbili knížata, páni a zemané našeho českého království a markrabství moravského pomáhati.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Který český panovník vydal tento dokument?
2. Omezuje tato listina moc panovníka, nebo ji naopak posiluje? Uvedte pro své tvrzení konkrétní důkazy z textu dokumentu.
3. Z jakých důvodů byla tato listina vydána?

Najděte si v encyklopedii význam slova *odúmrt'* a přiřadte ho k příslušné pasáži v předcházejícím dokumentu.

1.6 Jan Hus a husitská revoluce

Po smrti Karla IV. postihla české země hluboká hospodářská a společenská krize. V této situaci se nespokojenost společnosti začala obracet zejména proti církvi, která si podle mínění mnohých začala libovat v bohatství a přepychu a zpronevěřila se svému pravému poslání, tj. pečovat o spásu křesťanů. Řada reformních myslitelů, kteří hlásali nutnost nápravy církve, působila v té době na pražské univerzitě. V jejich čele stanul kněz a univerzitní mistr **Jan Hus**, který od roku 1402 česky kázal v **kapli Betlémské** na Starém Městě pražském. Hus odsuzoval tehdejší stav církve, např. prodávání církevních hodností a odpustků a hromadění majetku mnohými kněžími. Inspiraci pro své názory našel u Angličana **Johna Wyclifa**, který tvrdil, že nápravu církve musí uskutečnit stát a jeho představitel. Husovy myšlenky nacházely silný ohlas ve všech vrstvách české společnosti a zpočátku je podporoval i **král Václav IV.**, který v roce 1409 **Dekretem kutnohorským** fakticky odevzdal kontrolu nad pražskou univerzitou Husovi a jeho stoupencům. Díky svým názorům se ovšem Hus dostával do

Krize české
společnosti a
Jan Hus

rozporů s čelnými představiteli církve v českých zemích, a nakonec i s papežem. V roce 1412 musel opustit Prahu a následující dva roky působil v jižních a západních Čechách.

V roce 1414 přijal Hus pozvání na koncil v **Kostnici**, který měl vyřešit tehdejší palčivé problémy církve, především to, že v jejím čele nestál jeden papež, ale tři (tzv. papežské schizma). Hus doufal, že bude moci na koncilu obhájit svoje názory, ale brzy po příjezdu do Kostnice byl zatčen, odsouzen jako kacíř a **6. července 1415 upálen**. O necelý rok později zahynul v Kostnici stejnou smrtí i Husův přítel **Jeroným Pražský**.

Koncil v
Kostnici

Husova smrt vyvolala v českých zemích velké pobouření mezi jeho příznivci, kteří byli označováni svými protivníky jako husité. Samotný výbuch husitské revoluce pak zahájily události z **30. července 1419**, kdy husitští radikálové na Novém Městě pražském svrhli z oken novoměstské radnice katolické členy městské rady a usmrtili je (tzv. **první pražská defenestrace**). Několik týdnů po těchto událostech zemřel tehdy už těžce nemocný český král Václav IV.

Počátek
husitské
revoluce

Přivrženci Jana Husa – husité – se dělili do několika názorových proudů podle toho, jaké měli požadavky a jakým způsobem je hodlali uskutečnit. Mezi umírněné patřila **část husitské šlechty a učenci z pražské univerzity**, ve středu stáli tzv. **pražané** (husitské měšťanstvo z Prahy a dalších českých měst), radikální požadavky prosazovaly **východočeský a tábořský husitský svaz**. Střediskem tábořského svazu se stala obec **Tábor**, založená na jaře roku 1420 v jižních Čechách, jejíž obyvatelé hodlali důsledně žít podle Božích zákonů. Společným programem všech husitských směrů se staly **čtyři pražské artikuly** (články). Ostatní Evropa ovšem husitský program nepřijala, husitství se rozšířilo jen v Čechách a v menší míře na Moravě, i další země Koruny české – Lužice a Slezsko – zůstaly katolické.

Husitské
proudy a
jejich společný
program

V čele nepřátel husitství stanula papežská kurie a římský a uherský král **Zikmund Lucemburský**, bratr zemřelého Václava IV. a dědic českého trůnu, kterého ovšem husité odmítli přijmout za nového českého panovníka. V průběhu let 1420–1431 bylo proti husitům ze zahraničí zorganizováno celkem pět křížových výprav, které všechny skončily ponižujícími vojenskými neúspěchy. Při první z nich v létě roku 1420 se při úspěšné obraně vrchu Vítkov před Prahou poprvé proslavil husitský vojevůdce **Jan Žižka z Trocnova**. Díky svému bojovému zanícení, přísné kázni a úspěšné taktice, v níž se výrazně uplatňovalo použití vozové hradby, dosáhla husitská vojska v dalších letech vítězství u Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, u Ústí nad Labem, u Tachova, u Domažlic a jinde. Po Žižkově smrti v říjnu 1424 se nejvýraznější postavou mezi husitskými předáky stal tábořský kněz **Prokop Holý**. Dlouhodobé boje ovšem vyčerpávaly a pustošily český stát i okolní země, do nichž směřovaly výpravy husitských oddílů.

Husitské války

Kvůli opakujícím se vojenským neúspěchům v boji proti husitům musel Zikmund Lucemburský začít uvažovat o kompromisu. Husitská delegace se v lednu 1433 dostavila na církevní koncil v Basileji, aby zde jednala o svém programu. Když husitští radikálové odmítli ukončení bojů, byli v květnu 1434 poraženi spojenými vojsky umírněných husitů a katolíků v **bitvě u Lipan**, v níž padl i Prokop Holý. Kompromisní dohoda uzavřená mezi basilejským koncilem a umírněnými husity (tzv. **basilejská kompaktáta**), která uznávala část husitských požadavků, umožnila konečně v roce 1436 i přijetí Zikmunda Lucemburského za českého krále.

Závěr husitské
revoluce

Čtyři artikuly pražské (červenec 1420)

Čtyři artikuly
pražské

Všem vuobec a každému křesťanu zvláště bud' to svědomo i oznámeno, že obec Česká a v naději boží věrní křesťané stojie a s boží pomocí státi mienie vším svým statkem i životem i smrtí, jakož najdelé budú moci, proti každému živému jim v tom odpornému, nic o jiné se neposazujíc a vydávajíc, než o tyto čtyry křesťanské a v novém zákoně přikázané od pana Jesu Krista:

Najprve: aby slovo božie po kráľovství Českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno, jakož spasitel nás přikazuje...

Druhé: aby velebná svátost těla a krve božie pod oběma spůsobama chleba a vína všem věrným křesťanuom, jimž hřiech smrteľný nepřekáže, svobodně byla dávána, podle ustavenie a přikázanie spasitele...

Třetí: že mnozí knězie a mnišie světským právem panují nad velikým zbožím tělesným, proti přikázání Kristovu a na přiekazu svému úřadu kněžskému a k veliké škodě pánóm stavu světského: aby takovým kněžím to neřádné panovanie odjato a staveno bylo a ...navedeni byli k stavu Kristovu a apoštolskému...

Čtvrté: aby všichni hriechové smrteľní a zvláště zjevni a jiní neřádné zákonu božiemu odporní řádem a rozumně od těch, jenž úřad k tomu mají, v každém stavu stavování a kažení a zlá pověst a tejto zemi aby vyčištěna byla...Nebo kdož ty hřiechy činie, hodni jsou smrti...Jakožto v obecném lidu jsou smilstva, obžerstva, zlodějstvie, vraždy, lži, lsti, křivé přísahy, čáry, řemesla a obchodové lstivi a škodliví, lakomí požitkové, lichvy a jiné zlé jim podobné...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Ve kterém období husitského hnutí tento společný program vznikl?
2. Vysvětlíte obsah jednotlivých článků.
3. Které hříchy husité považovali za smrtelné?

1.7 Český stát za Jiřího z Poděbrad a za Jagellonců

Vláda **Jiřího z Poděbrad** přinesla upevnění českého státu po období husitské revoluce. Jiří z Poděbrad, šlechtický vůdce umírněných kališníků, nejprve spravoval české země za nezletilého krále **Ladislava Pohrobka** a po jeho náhlé smrti byl 2. března 1458 zvolen českým králem. Pokoušel se obnovit hospodářskou prosperitu i zahraniční prestiž českého státu a být spravedlivým vládcem jak kališníkům, tak i katolíkům („králem dvojího lidu“). V roce 1464 navrhl ostatním evropským křesťanským panovníkům založení mírového spolku, který v mnohém připomínal dnešní mezinárodní organizace (**Smlouva o nastolení míru v celém křesťanstvu**). Tento projekt ovšem ztroskotl a Jiřího postavení se prudce zhoršilo poté, když papež prohlásil kompaktata za zrušená a vyzval ke křížové výpravě proti českému králi. Jiří musel vést válku nejen proti českým katolickým pánům, kteří se proti němu vzbouřili, ale i proti uherskému králi **Matyáši Korvínovi**, jenž chtěl ovládnout české země. Matyáš obsadil Moravu, Slezsko a Lužice a nechal se v roce 1469 korunovat v Olomouci na českého krále. V průběhu tohoto boje v roce 1471 Jiří z Poděbrad zemřel a jeho stoupenci zvolili na jeho přání na český trůn polského prince **Vladislava Jagellonského**.

Vláda Jiřího z Poděbrad

Dvojvládí v českém státě ukončila až smrt Matyáše Korvína v roce 1490, po níž se **Vladislav Jagellonský** stal i uherským králem. Došlo tak ke spojení českého a uherského státu pod vládou jednoho panovníka. Při svém panování v Čechách ovšem nemohl Vladislav postupovat samostatně, ale musel se o moc dělit se **šlechtou a zástupci královských měst**. Pro toto uspořádání státu, v němž se kromě panovníka na moci podílejí i příslušníci privilegovaných stavů, se používá pojem **stavovská monarchie**.

Český a uherský král Vladislav Jagellonský

V této době skončily v českých zemích boje mezi katolíky a kališníky a zavládla určitá náboženská tolerance. Naopak se ovšem začaly vyhrocovat spory mezi šlechtou a královskými městy, při nichž šlo o politickou moc ve státě a o některé hospodářské výsady (např. o právo vařit pivo). Šlechta se

Spory mezi šlechtou a městy

pokusila upevnit si své postavení **Vladislavským zřízením zemským** (1500), jakousi ústavou českého státu, ale nakonec byly tyto konflikty v roce 1517 poněkud utlumeny kompromisní **Svatováclavskou smlouvou**.

Syn Vladislava Jagellonského, český a uherský král **Ludvík Jagellonský**, se pokusil zastavit vpád Turků do Uher, ale 29. srpna 1526 zahynul v bitvě u **Moháče**. Tím se ve střední Evropě otevřela cesta pro vládu **Habsburků**.

Smrt Ludvíka
Jagellonského

Smlouva o nastolení míru v celém křesťanstvu

Smlouva o
nastolení míru
v celém
křesťanstvu

(1464)

1. ...Především tedy na čest víry katolické a slovem královským a knížecím prohlašujeme a slibujeme, že si od této hodiny a dne nadále budeme vzájemně prokazovati a zachovávatí pravé a upřímné bratrství, že pro žádné neshody, pro žádné stížnosti anebo pře vzájemně nesáhneme po zbraních, aniž komu naším jménem po nich sáhnouti dovolíme, ale že spíše budeme podporovati podle obsahu a smyslu níže psaných ustanovení jeden druhého proti každému žijícímu člověku, který by nás anebo někoho z nás se pokoušel holým skutkem a bez řádného rozhodnutí nepřátelsky napadnouti.

2. ...Za druhé, že každý z nás neposkytne pomoc nebo radu, ani se nespolečí proti osobě druhého a že nebudeme sami, aniž přes jiného nebo přes jiné, nějak strojiti nebezpečí či smrt jeho osobě, aniž se spolčovati s těmi, kteří bezprávné úklady strojiti by chtěli, ale že budeme podle možnosti pečovati o zachování jeho zdraví, života a cti.

4. ...Za čtvrté stanovíme, aby v případě, že by snad někdo nebo někteří, mimo tuto dohodu, lásku a bratrství naše stojící, aniž jim bylo námi ublíženo a aniž by byli vyprovokováni, proti komukoliv z nás válku začali anebo ji začíti zamýšleli (čehož se netřeba báti, bude-li trvati toto přátelství a láska), vyslalo ihned naše níže uvedené shromáždění ve jménu všech účastníků této smlouvy a na společné naše náklady, byť i o to napadený druh nežádal, své slavnostní vyslance k urovnání sporů a obnovení míru na místo stranám vhodné, a tam, za přítomnosti sporných stran nebo jejich vyslanců, vybavených plnou mocí, se pilně a usilovně snažilo přiměti sporné strany ke svornosti a míru cestou přátelství je-li to možné, nebo je pohnouti, aby si zvolily rozhodčí či se domáhaly práva před příslušným soudcem nebo parlamentem či konsistoriem, způsobem, jak níže uvedeno. A jestliže by pro toho anebo z viny toho, kdo válku začal, nemohl být sjednán mír a jednota některým z výše uvedených způsobů, tehdy my všichni ostatní jednomyslným a svorným rozhodnutím pomůžeme napadenému nebo bránícímu se druhu našemu v jeho obraně z desátků našich království a z příjmů, zisku a výnosu našich poddaných, jež průměrně ročně po jednotlivá léta vydávají na třídní potřeby svého domu a domácnosti a to ve výši a tak dlouho, jak by rozhodlo a stanovilo toto naše shromáždění anebo jeho většina, že je přiměřené a vhodné k tomu, aby náš napadený druh dosáhl míru.

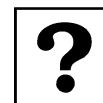
8. ...Kdo se však vědomě spojil s rušitelem nynějšího míru a jemu pod jakoukoliv hledanou záminkou poskytne buď radu, pomoc či přízeň či jej přijme nebo jeho samého ochraňovati či brániti či jemu ochranný list proti naší nynější jednotě dáti se opovází, necht' je sám trestán stejným trestem jako pachatel.

9. ...Protože však péče o mír není myslitelná bez spravedlnosti a spravedlnost bez ní, protože ze spravedlnosti se mír rodí a je zachovávan, a protože my a poddaní naši nemůžeme bez spravedlnosti v míru setrvávati, proto spojujeme spravedlnost s věcí míru; poněvadž však rád, jenž byl sepsán o soudních věcech, doznal v následujících dobách mnohých změn a dospělo se až k tomu, že znenáhla pozbyl zcela významu a že praxe mu výkladem dala jinou podobu, proto považujeme rád soudů za úplně zmatený a domníváme se, že je třeba podle novodobých obyčejů, zvyklostí a poměrů různých

zemí, království a knížectví našich zavést nové práva z lůna přírody čerpaná, a na nové zlořády nové léky objeviti, jimiž by ctnostní lidé byli odměňováni a přestupníci kladivý trestů neustále drceni. A abychom věci po pořádku vyřizovali, rozhodli jsme se především zřídit jakési konsistorium, jež by ve jménu nás všech a celého našeho shromáždění zasedalo v místě, kde shromáždění by samo právě sídlilo, a z něho by se jako ze zřídla roztékaly pramenky spravedlnosti na všechny strany. A tento soud bude zřízen podle toho, jak naše níže psané shromáždění anebo jeho většina usnese o počtu a kvalitě osob a řádů.

11. ...V případě, že nově vzniknou nějaké pře a různice mezi námi králi a knížaty a jinými účastníky naší smlouvy, byl jeden druhému povinen a vázán před soudem naším podle práva odpovídati a s ním spor vésti...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Kdo měli být účastníci smlouvy, kterou navrhol Jiří z Poděbrad?
2. Jaké zásady návrh této smlouvy obsahoval?
3. Jakými mechanismy měly být řešeny spory a konflikty mezi účastníky smlouvy?
4. Jakými motivy byl Jiří z Poděbrad veden při návrhu této smlouvy?
5. Proč byla tato Jiřího iniciativa neúspěšná?

1.8 První Habsburkové na českém trůně

Po smrti Ludvíka Jagellonského v roce 1526 v bitvě u Moháče zvolili čeští stavové za nového panovníka rakouského arciknížete **Ferdinanda I. Habsburského**, který se stal i uherským králem. Spojil tak pod svou vládou rakouské země, český stát i tu část Uher, která nebyla obsazena Turky. Vznikl tak základ **habsburské střeoevropské monarchie**, která existovala až do roku 1918. Znamenalo to i další výrazné posílení habsburského rodu, protože Ferdinandův bratr **Karel V.** byl králem (později císařem) Svaté říše římské a také králem Španělska, k němuž už tehdy patřily i rozsáhlé zámořské kolonie.

Nástup Habsburků na český trůn

Ferdinand I. sice při nástupu na trůn ve svém **volebním slibu** formálně zaručil českým stavům dodržování jejich práv, ale ve skutečnosti se je snažil oslabovat a omezovat. Posiloval naopak královskou moc a zřizoval **centrální úřady** pro všechny země, kterým vládl. Podporoval také katolickou církev proti nekatolickým církvím, k nimž se v této době hlásila většina obyvatel českých zemí. K těmto nekatolickým vyznáním u nás patřili zejména **kališníci, luteráni** a příslušníci **jednoty bratrské**, která vznikla v Čechách kolem roku 1460 na základě myšlenek **Petra Chelčického**. V roce 1547 potlačil Ferdinand I. odboj české šlechty a měšťanstva a v roce 1556 pozval do českých zemí jezuitský řád, který stál v čele boje katolické církve za obnovu jejího vlivu. Pro svoji manželku **Annu Jagellonskou**, kterou velmi miloval, nechal postavit v blízkosti Pražského hradu nádherný renesanční letohrádek.

Centralizační politika Ferdinanda I.

Ferdinandův syn **Maxmilián II.** byl vůči nekatolíkům mnohem vstřícnější než jeho otec a v roce 1575 ústně schválil tzv. **Českou konfesi** – společné články víry, na kterých se shodli představitelé nekatolických církví. Další z habsburských panovníků – císař a král **Rudolf II.** – proslul jako sběratel uměleckých předmětů a kuriozit a podporovatel významných umělců a vzdělanců. Na jeho dvoře v Praze, která se stala panovníkovým sídelním městem, působili např. významní hvězdáři **Tycho Brahe** a **Johannes Kepler**, ale i alchymisté a různí podvodníci. V náboženské otázce byl podivínský a náládový Rudolf přinucen proti svému přesvědčení k rozsáhlým ústupkům českým nekatolíkům. V roce 1609 musel podepsat **Majestát**, listinu zaručující náboženskou svobodu šlechtě, měšťanům i poddaným.

Maxmilián II. a Rudolf II. na českém trůně

Volební slib Ferdinanda I.

(15. prosince 1526)

My Ferdinand, z božie milosti král český, arcikníže rakouské, markrabě moravský,... Oznamujeme tímto listem všem:

Že přiřkli jsme compactata mezi svatým concilium Basilejským a královstvím Českým a markrabstvím Moravským zjednaná a učiněná, aby zase v svú pevnost vstúpila a přivedena byla a skutečně zachována...a jestližby kto chtěl proti tomu býti...máme jich při tom hájiti a brániti proti každému a před otcem svatým papežem to jednat, aby Čechům a Moravanům to bylo vskutku potvrzeno.

Item přiřkli jsme, aby takový arcibiskup byl dán a způsobem byl k kostelu Pražskému, kterýž by Čechy a Moravany při compactátích zachoval a držal duchovní i světské, ve všech věcech...

Item přiřkli jsme korunu Českú držeti, a zachovati, všecky pány, rytířstvo, města Pražská a jiná města i všecku obec též koruny, při právích, řádích, privilegiích, svobodách, vysazení a obdarování zemských, i všech slušných starých i jiných zvyklých dobrých obyčejích, zvláště slavných paměti krále Ottagara, krále Jana, císaře Karla, krále Václava, císaře Zikmunda, krále Albrechta, krále Ladislava, krále Jiřího, krále Vladislava...

Item přiřkli jsme, že nemáme žádných zemí, knížetství, měst, zámkův, hradův, manův a jiných všelikterých zboží k České koruně příslušejících od koruny odtrhovati ani odcizovati, ...ale což by od koruny odtrženo nebo odcizeno bylo, to máme zase připojiti...

Item přiřkli jsme každý stav zvláště při jich právích, řádích, privilegiích, svobodách, vysazení, zvyklostech, obdarování, což kterému stavu náleží, zachovati.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vysvětlete, proč se stal v r. 1526 novým českým králem Ferdinand I. Ze kterého panovnického rodu byl a kterým zemím vládl?
2. Co bylo konkrétním obsahem jeho volebního slibu?
3. Komu dal při svém nástupu tento slib?
4. Kteří Ferdinandovi předchůdci na českém trůně jsou v textu tohoto slibu zmíněni?
5. Jaká byla skutečná politika Ferdinanda I. po nástupu na trůn?

1.9 České země v době stavovského povstání a za třicetileté války

Na počátku 17. století se začaly vyhrocovat náboženské i mocenské spory v Evropě, které vyústily v třicetiletou válku. Bezprostřední příčinou jejího vzniku se staly události v českých zemích. Vzrůstalo zde napětí mezi nekatolickými stavy a královskými místodržícími, kteří nerespektovali **Majestát o náboženské svobodě** Rudolfa II. Otevřený konflikt vypukl na jaře roku 1618, kdy skupina opozičních šlechticů vtrhla na Pražský hrad a vyhodila dva místodržící a jejich písaře z oken do hradního příkopu. Touto defenestrací začalo **české stavovské povstání** proti Habsburkům (1618–1620) a také **třicetiletá válka** (1618–1648).

Čeští stavové vytvořili vládu, která měla prozatímně spravovat zemi, a v létě 1619 zvolili českým králem říšského knížete **Fridricha Falckého**. Nepodařilo se jim ale v zahraničí získat významnější pomoc pro svůj boj. V rozhodující bitvě 8. listopadu 1620 na **Bílé hoře** před Prahou bylo stavovské vojsko

České
stavovské
povstání

Vítězství
Habsburků

poraženo a Fridrich Falcký, později posměšně označovaný jako „zimní král“, uprchl ze země. Habsburský císař **Ferdinand II.** využil svého vítězství k podstatnému posílení panovnické moci v českých zemích. V létě roku 1621 bylo na Staroměstském náměstí v Praze popraveno 27 účastníků stavovského povstání, mnoha dalším byl zkonfiskován jejich majetek, který císař daroval nebo levně prodal svým stoupencům, např. **Albrechtovi z Valdštejna**. V roce 1627 bylo vydáno **Obnovené zřízení zemské**, jakási nová ústava českého státu. Podle něho měli nyní Habsburkové dědičný nárok na český trůn a jediným povoleným náboženstvím se stalo katolictví. Kdo ze šlechticů nebo měšťanů nechtěl vyznávat katolickou víru, musel opustit zemi. Mezi četnými emigranty byl i **Jan Amos Komenský**.

Další vývoj třicetileté války, která skončila až v roce 1648 **vestfálským mírem**, už nic nezměnil na podřízení českých zemí habsburské nadvládě. I v dalším průběhu válečných operací, které zasáhly značnou část Evropy, probíhaly na našem území pustošivé boje mezi habsburskými vojsky a jejich protivníky, např. Švédy. Těm se v roce 1648 mj. podařilo dobýt Pražský hrad, odkud odvezli část cenných uměleckých sbírek císaře Rudolfa II. Hladem, epidemiemi a válečnými útrapami ubyla v českých zemích asi třetina obyvatelstva, zanikla řada vesnic a ve městech zůstalo mnoho domů pustých. **Horní a Dolní Lužice** přestaly být v tomto období součástí zemí Koruny české a byly připojeny k Sasku.

Důsledky
třicetileté
války

Staroměstská poprava

(21. června 1621)

Staroměstská
poprava

...Na balkoně...usedli císařští soudcové spolu se staroměstskou radou, tři městští rychtáři však potom jednoho (odsouzeného) po druhém dovedli k popravišti na lešení, zde právě zakuklený panský sluha vztyčil krucifix, při němž odsouzení poklekali na černé sukno a svůj uložený trest na životě s velkou trpělivostí podstoupili...

Nejprve vyšel pan hrabě Šlik...na lešení, kdež jeho sluha obnažil mu svrchní část těla, načež hrabě poklekl na sukno a s velkou trpělivostí ...krk nastavil ...(Jeho) tělo ...bylo zavinuto do sukna, na kterém byl popraven...

Po panu Šlikovi vstoupil na lešení pan Budovec...rovněž svou modlitbu pilně vykonal a nato byl na něm vyhlášený, výše uvedený rozsudek vykonán...

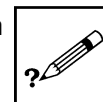
Když vyšel na lešení dr Jessenius, kat mu spoutal hned nato ruce na zádech, když pak poklekl, vytáhl mu jazyk kleštěmi a vyřízl a nato ho s'al...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaká historická událost je v tomto úryvku zachycena?
2. Zařaďte tuto událost do konkrétního historického kontextu.
3. Které osobnosti jsou v textu dokumentu přímo zmíněny?
4. Dokážete jmenovat i některou další historickou osobnost popravenou 21. června 1621 na Staroměstském náměstí?

Zpracujte na základě dostupné literatury stručný životopis některé z osobností popravených 21. června 1621 na Staroměstském náměstí.

1.10 České země po třicetileté válce

Třicetiletá válka české země velmi těžce postihla a z hospodářského úpadku se jen pozvolna vzpamatovávaly. Poddaní rolníci, jejichž počet se v důsledku válečných útrap výrazně snížil, se bez souhlasu svých vrchností nemohli stěhovat a byli zatíženi **vysokými daněmi**. Rovněž byli povinni bezplatně pracovat se svým nářadím, popř. i zvířecím potahem na půdě svých pánů (tzv. **roboty**). Proto neměli dostatek času na řádné obdělávání svých vlastních pozemků. To vyvolávalo jejich nespokojenost, která se projevovala i místními povstáními. K tomu nejrozsáhlejšímu došlo v roce 1680 zejména v severních a západních Čechách a po jeho potlačení vydal habsburský panovník **Leopold I. robotní patent**, který stanovoval maximální délku roboty na **tři dny v týdnu**. Řadu ustanovení tohoto dokumentu ještě zpřesňovaly **robotní patenty Karla VI.**

Situace
poddaných po
třicetileté
válce

Náboženský život v českých zemích byl ovlivněn **rekatolizací**, díky níž byla převážná část obyvatelstva, která se před třicetiletou válkou hlásila k nekatolickým církvím, převedena ke katolictví. Významnou úlohu přitom sehrál **jezuitský řád**, který se uplatňoval v kazatelské činnosti, školství a literární tvorbě. Důležitou součástí české katolické tradice se stalo uctívání **Jana z Nepomuku**, který byl v roce 1729 prohlášen za svatého. V působivém **barokním slohu** bylo vybudováno nebo přestavěno velké množství kostelů i jiných církevních i světských budov, které trvale výrazně ovlivnily tvářnost české krajiny. V českých zemích působila v období baroka celá řada vynikajících stavitelů a architektů – např. **Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové, Jan Blažej Santini, Jan Bernard Fischer z Erlachu** a další. K představitelům českého barokního sochařství patřili zejména **Ferdinand Maxmilián Brokof** a **Matyáš Bernard Braun**, k významným malířům např. **Karel Škréta, Jan Kupecký** nebo **Petr Brandl**, v hudbě vynikli např. **Adam Michna z Otradovic**.

Rekatolizace a
barokní
umělecký sloh

Habsburská monarchie, jejíž součástí české země byly, vedla i po skončení třicetileté války řadu vojenských konfliktů. Jejím protivníkem byla zejména sílící **Francie**, v níž vládl Ludvík XIV. („král Slunce“), a také **Turci**, kteří stále ovládali značnou část Uher. V létě roku 1683 dokonce turecká armáda oblehla hlavní město habsburské monarchie **Vídeň**, ale s pomocí spojeneckých oddílů pod velením polského krále byla poražena. V následujícím období pak započalo postupné vytlačování Turků ze střední a jihovýchodní Evropy. Za vlády habsburského císaře **Karla VI.** byla v roce 1713 vydána tzv. **pragmatická sankce**, podle níž měla být vláda na celém území habsburské říše soustředěna vždy v rukou jednoho panovníka a jeho bezprostředních dědiců. V případě vymření mužské linie mělo nástupnictví přecházet i na **ženské potomky**. Toto ustanovení se realizovalo v roce 1740, kdy na trůn nastoupila dcera Karla VI. **Marie Terezie**.

Zahraniční
politika
habsburských
panovníků a
pragmatická
sankce

Robotní patent Karla VI. (úryvky) (1717)

Robotní patent
Karla VI.

...až dosavad rozdílne žaloby nás dochází, že lidé poddaní nemírnými a téměř nesnesitelnými, místem pak i přes celý týhoden trvajícimi robotami obtěžováni bývají... protož mají budoucně v nedělní a sváteční dni všechny roboty ...zapověděné...býti...

...jeden každý robotní poddaný ...více ne než toliko tři dni za tejdén...vrchnosti své robotovati (je) povinen...

...nemá žádná vrchnost poddaných svých dědictví...skrze neslušné způsoby na sebe uváděti...

...zapovídati ráčíme, aby platy gruntovní...dle vlastní vůle a libosti vrchnosti se nezvejšovaly...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Charakterizujte postavení poddaných v českých zemích v období po třicetileté válce.
1. Jaká omezení týkající se roboty zaváděl patent Karla VI.?
2. Jakých dalších záležitostí se tento patent týkal?
3. Proč vůbec stát vstupoval do vztahů mezi poddanými a jejich vrchnostmi?

1.11 České země v době osvíceneckého absolutismu Marie Terezie a Josefa II.

Marie Terezie nastoupila v roce 1740 na habsburský trůn za obtížných okolností. Proti mladé panovnici se vytvořila silná koalice evropských států, které zamýšlely rozdělit si mezi sebe země habsburské monarchie. Vypukla **válka o dědictví rakouské** (1740–1748), v níž se Marii Terezii se podařilo uhájit své země s výjimkou Kladska a většiny Slezska, které zabral pruský král Fridrich II. Ani další velký konflikt – **sedmiletá válka** (1756–1763) – už na této ztrátě nic nezměnil.

Počáteční vojenské neúspěchy ukázaly, že je nutné reformovat vnitřní život habsburské monarchie. Marie Terezie se snažila přebudovat svůj stát tak, aby se vyrovnal vyspělým západoevropským velmocím. Byly vytvořeny společné **centrální orgány všech habsburských zemí** (kromě Uher), které se staly předchůdci pozdějších ministerstev a vlád. Velká pozornost byla věnována školským reformám, v rámci nichž byla vytvářena síť škol a zavedena **povinná školní docházka** pro děti od 6 do 12 let. Řada reforem odstraňovala překážky hospodářského rozvoje, mj. byly zrušeny celní hranice mezi jednotlivými zeměmi habsburské monarchie, zavedena **jednotná soustava měř a vah** a stát se snažil podporovat rozvoj průmyslové i zemědělské výroby. Pro daňové účely byly pořizovány soupisy půdy a obyvatelstva, v soudnictví bylo odstraněno mučení.

Reformy v duchu osvíceneckého absolutismu ještě prohloubil syn Marie Terezie **Josef II.** Hned na počátku své samostatné vlády vydal v roce 1781 **patent o zrušení nevolnictví**, který odstraňoval osobní závislost poddaných rolníků na jejich vrchnostech. Ti se nyní mohli už bez souhlasu svých pánů stěhovat, vstupovat do manželství a dávat děti studovat nebo vyučit řemeslu. Další významnou reformou Josefa II. z roku 1781 byl **toleranční patent**, který kromě katolického náboženství povoloval i některá nekatolická vyznání (luteránské, kalvínské a pravoslavné). Josef II. postupoval ve svých reformách daleko radikálněji než jeho matka, a to bez ohledu na dosavadní tradice a mínění svého okolí. Zrušil velké množství klášterů a církev postavil plně do služeb státu. Reorganizoval městskou správu a síť středních škol i univerzit. Byla také spojena čtyři dosud samostatně existující pražská města (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany) do jednoho celku, čímž vznikla **Praha v novodobém smyslu**. Po smrti Josefa II. byly některé z jeho reforem odvolány.

Patent o zrušení nevolnictví

(1. listopadu 1781)

My Josef Druhý, z boží milosti volený Římský císař...

...Poněvadž jsme rozvážili, že vyhlazení...tělesné poddanosti neb člověčenství...k zvelebení orby a společného polního hospodářství, jakož i taky k přičinlivého vyhledávání užitku velmi prospěšné jest, a že se taková proměna se zdravým rozumem, tak taky s láskou k bližnímu srovnává...

1. Má jeden každý poddaný právo, jedině na předběžné ohlášení ...v stav manželský vstoupiti...

Patent o zrušení nevolnictví

2. Jednomu každému poddanému na vůli se zanechává...i také z panství se odstěhovat, a někde jinde v zemi se usadit anebo službu hledat může ...

3. Můžou se poddaní dle libosti řemeslům a uměním ... učit...

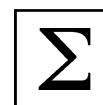
4. Nebudou poddaní povinni, budoucně nějaké dvorské služby víceji konati...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Za kterého panovníka byl tento patent vydán?
2. Jaká omezení patent rušil?
3. Jak bylo toto rušení zdůvodňováno?
4. I po vydání tohoto patentu zůstala určitá feudální povinnost poddaných vůči jejich vrchnostem v platnosti. Jak se nazývala a za jakých okolností byla nakonec zrušena? (viz podkapitola 2.2)

Shrnutí

V první polovině 6. století n.l. začíná osidlování českých zemí slovanským obyvatelstvem. Proti nadvládě kočovných Avarů vypuklo ve 20. letech 7. století n.l. povstání slovanských kmenů v čele s franským kupcem **Sámem**, poté Sámův kmenový svaz odrazil i útok franské říše, ale po smrti svého tvůrce se rozpadl. Údaje o Sámově říši nám přináší tzv. **Fredegarova kronika**. Prvním skutečným státním útvarem na našem území se stala až v 9. století n.l. **Velká Morava**, kterou kolem roku 833 vytvořil kníže **Mojmír**. V upevňování státu pokračoval jeho nástupce kníže **Rastislav**, který pozval na Velkou Moravu bratry **Konstantina a Metoděje**, aby zde vytvořili domácí církevní organizaci. Činnost obou bratrů byla úspěšná, ale po Metodějově smrti byli jejich žáci z Velké Moravy vyhnáni. Největší územní rozmach zaznamenala Velká Morava za knížete **Svatopluka**, ale po jeho smrti v důsledku sporů ve vládnoucí dynastii a nájezdů Maďarů na začátku 10. století zanikla. Významným literárním pramenem k Velké Moravě a cyrilometodějské misii jsou tzv. **Panonské legendy – Život Konstantinův a Život Metodějův**.

Sámova "říše"
a Velká
Morava

Centrum české státnosti se pak přesunulo do Čech, v nichž získal rozhodující úlohu kmen Čechů v čele s vládnoucím rodem **Přemyslovců**. Prvním historicky doloženým Přemyslovcem byl **Bořivoj**, jako světec a ochránce českého státu pak začal být již brzy po své násilné smrti uctíván Bořivojův vnuk **kníže Václav**. Důležitým pramenem pro poznání tohoto období jsou svatováclavské a svatoludmilské legendy, v nichž významné místo zaujímá tzv. **Kristiánova legenda**. Za Václavových nástupců prožívá český stát střídavá období vzestupů i krizí. K významným panovníkům patřil kníže **Břetislav**, s jehož jménem je spjato vydání zákoníku – tzv. **Břetislavových dekret** (1039). Významným historickým pramenem je latinsky psaná Kosmova **Kronika česká**. Ukončení bojů uvnitř přemyslovského rodu přinesla vláda Přemysla Otakara I., která zahájila období tzv. posledních Přemyslovců. Tento vládce získal **Zlatou bulu sicilskou** (1212), která potvrzovala dědičnou královskou hodnost pro české panovníky. Vražda Václava III. v Olomouci v roce 1306 ale ukončila panování Přemyslovců v českých zemích.

Vláda
Přemyslovců v
českých
zemích

Následné spory o český trůn uzavřel nástup **Jana Lucemburského** v roce 1310, kterému se ale nepodařilo prosadit vlastní koncepci vlády proti české šlechtě, a proto se později do českých zemí vracel jen zřídka. České a moravské šlechtě musel v tzv. **inaguračních diplomech** potvrdit její privilegia. Vrcholem středověkého českého státu se stala až vláda **Karla IV.**, který považoval české země za klíč k vzestupu svého rodu. V Karlově době došlo k založení řady významných staveb a

Lucemburkové
na českém
trůně

institucí i k rozšíření území českého státu. Karlovův syn a nástupce na českém trůně **Václav IV.** nedokázal navázat na úspěchy svého otce, krize královské moci v jeho době už ohlašovala příchod **husitské revoluce**.

Po smrti Karla IV. byly české země zasaženy hlubokou krizí, která našla své vyústění v kritice tehdejšího stavu církve. Mezi českými reformními mysliteli zaujal přední místo **Jan Hus**, jehož upálení v Kostnici v červenci 1415 vyvolalo pobouření mezi jeho příznivci, které záhy přerostlo ve výbuch husitské revoluce. Společným programem všech husitských směrů se staly **čtyři pražské artikuly**. Husitská vojska úspěšně odrazila pět křížových výprav namířených proti nim, mezi husitskými vojvodci prosluli zejména **Jan Žižka** a **Prokop Holý**. Po porážce husitských radikálů v bitvě u Lipan v květnu 1434 byla uzavřena mezi husity a basilejským koncilem tzv. **basilejská kompaktata**, která vycházela vstříc husitskému programu.

Jan Hus a husitství

Ke stabilizaci českého státu rozvráceného husitskými válkami přispěl **Jiří z Poděbrad**, který vládl nejprve jako zemský správce, po smrti Ladislava Pohrobka pak byl zvolen v roce 1458 českým králem. Mezi významné projekty tohoto „krále dvojího lidu“ patřil pokus o založení **spolku panovníků**, který by řešil mírovou cestou spory mezi státy. Hlavním protivníkem Jiřího z Poděbrad se stal uherský král **Matyáš Korvín**, který obsadil Moravu, Slezsko a Lužice a nechal se v roce 1469 v Olomouci korunovat na českého krále. Válka byla ukončena až za nástupce Jiřího z Poděbrad **Vladislava Jagellonského**, který posléze spojil pod svojí vládou český a uherský stát.

Jiří z Poděbrad a jagellonská dynastie na českém trůně

V období vlády jagellonské dynastie došlo v českém státě k oslabení královské moci ve prospěch privilegovaných stavů, v náboženské oblasti zavládla určitá **tolerance**, ale docházelo k politickým i hospodářským sporům mezi **šlechtou** a **královskými městy**. Postavení šlechty upevňovalo **Vladislavské zřízení zemské**, kompromisním dokumentem se stala **Svatováclavská smlouva**. Fatální důsledky pro poměry ve střední Evropě měla bitva u Moháče v roce 1526, v níž zahynul český a uherský panovník Ludvík Jagellonský a otevřela se cesta pro dominanci Habsburků v tomto prostoru.

Habsburský panovník **Ferdinand I.** se snažil přes závazky ve svém **volebním slibu** posílit královskou moc a postavení katolické církve v českých zemích, které bylo výrazně otřeseno nástupem reformačních konfesí. Jeho syn **Maxmilián II.** byl vůči nekatolíkům mnohem vstřícnější a ústně schválil společné vyznání víry nekatolických církví – **Českou konfesi**. Další habsburský panovník **Rudolf II.**, který proslul jako sběratel uměleckých předmětů a mecenáš významných umělců a vzdělanců, byl v roce 1609 přinucen podepsat **Majestát**, který zaručoval širokou náboženskou svobodu.

Nástup Habsburků

České stavovské povstání proti Habsburkům, které začalo pražskou defenestrací v květnu 1618, skončilo porážkou stavovského vojska v bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620. Habsburský císař Ferdinand II. využil svého vítězství k **tvrdému potrestání účastníků povstání** a k upevnění své moci. **Obnovené zřízení zemské** potvrzovalo dědičný nárok Habsburků na český trůn a povolovalo jako jediné náboženství katolictví. I v dalším průběhu třicetileté války probíhaly boje na území českých zemí, které byly silně zpustošeny.

České stavovské povstání a třicetiletá válka

V důsledku válečných událostí se zhoršilo postavení poddaných rolníků v českých zemích, kteří byli ve zvýšené míře zatíženi **robotou** a dalšími povinnostmi vůči svým vrchnostem. Nespokojenost poddaných se snažily zmírnit **robotní patenty** vydávané jednotlivými habsburskými panovníky. Náboženský život v českých zemích byl výrazně ovlivněn rekatolizací, při níž hrál významnou úlohu **jezuitský řád**. Do podoby české krajiny výrazně zasáhl **barokní umělecký sloh**. I po skončení třicetileté války vedla habsburská monarchie řadu válečných konfliktů, zejména s Turky a s Francií.

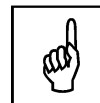
Postavení poddaných, rekatolizace a baroko

V době vlády Karla VI. byla v roce 1713 vydána tzv. **pragmatická sankce**, podle níž nastoupila v roce 1740 na trůn dcera Karla VI. Marie Terezie. Ta musela záhy čelit snaze koalice nepřátelských států, které si chtěly mezi sebe rozdělit země habsburské monarchie (tzv. válka o dědictví rakouské). Doba vlády Marie Terezie byla vyplněna řadou správních, školských a hospodářských reforem, které měly modernizovat habsburskou monarchii. V reformní činnosti v duchu tzv. **osvícenského absolutismu**

Období osvícenského absolutismu

pokračoval pak syn Marie Terezie Josef II., který mj. vydal **toleranční patent** a **patent o zrušení nevolnictví**.

Pojmy k zapamatování

Stěhování národů, Avaři, Vogastisburg, Fredegarova kronika, staroslověnština, hlaholice, cyrilice, Panonské legendy, Přemyslovci, Kristiánova legenda, denár, Slavníkovci, úděly, Břetislavova dekreta, Zlatá bula sicilská, královská města, pražský groš, horní zákoník, Svatá říše římská, inagurační diplom, země Koruny české, Maiestas Carolina, Dekret kutnohorský, papežské schizma, koncil, první pražská defenestrace, pražané, čtyři pražské artikuly, křížové výpravy, basilejská kompaktáta, kališníci, „král dvojího lidu“, stavovská monarchie, Vladislavské zřízení zemské, Svatováclavská smlouva, centrální úřady, luteráni, Jednota bratrská, letohrádek, Česká konfese, Majestát Rudolfa II., české stavovské povstání, třicetiletá válka, Obnovené zřízení zemské, královský místodržící, vestfálský mír, roboty, robotní patent, pragmatická sankce, rekatolizace, pozemková vrchnost, nevolnictví, baroko, toleranční patent, patent o zrušení nevolnictví, osvícenství, osvícenský absolutismus, válka o dědictví rakouské, sedmiletá válka.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.
3. BĚLINA, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. II*. Praha: Paseka, 1992.
4. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
5. ČAPKA, F. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
6. ČORNEJ, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. I*. Praha: Paseka, 1992.
7. ČORNEJ, P. a kol. *Evropa králů a císařů*. Praha: Ivo Železný, 1997.
8. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
9. ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 1995.
10. FIALA, Z. *Předhusitské Čechy*. Praha: Svoboda, 1968.
11. HARNA, J., FIŠER, R. *Dějiny českých zemí. I., II*. Praha: Fortuna, 1998.
12. HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1999.
13. HRDLIČKOVÁ, L. *Dokumenty k vývoji českých a světových dějin*. Olomouc, 1994.
14. HROCH, M. a kol. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*. Praha: Libri, 2005.
15. HUSA, V. a kol. *Naše národní minulost v dokumentech. I*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.
16. JANÁČEK, J. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha: Paseka 2003.
17. KARPATSKÝ, D. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 1997.
18. KEJŘ, J. *Husité*. Praha: Panorama, 1984.
19. KUČERA, J. P., KAŠE, J., BĚLINA, P. *České země v evropských dějinách. II*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
20. KUTNAR, F. a kol. *Národní minulost v dokumentech. II*. Praha: SPN, 1962.
21. KVAČEK, R. a kol. *Dějiny Československa. II*. Praha: SPN, 1990.
22. PEČENKA, M. a kol. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995.
23. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. I, II*. Praha: SPN, 1990.
24. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005.
25. ŠAROCHOVÁ, G. V. *České země v evropských dějinách. I*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.

26. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Svoboda, 1991.
27. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
28. VYKOUPIĽ, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2000.
29. ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny 1997.
30. ŽEMLIČKA, J. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha: Melantrich, 1998.

2 Od národního obrození k rozpadu habsburské monarchie

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte:

- Které byly klíčové události, osobnosti a instituce českých dějin v období národního obrození;
- Jak probíhal proces vytváření moderního českého národa;
- Jaké byly požadavky a státoprávní koncepce českého politického hnutí v revolučním roce 1848;
- Jak se proměnila česká společnost, její kultura a hospodářství v 2. polovině 19. a na začátku 20. století;
- Jak došlo ke vzniku samostatného československého státu a které dokumenty tento proces provázely.

2.1 České země v 1. polovině 19. století

Počátek 19. století byl v českých zemích ovlivněn revolučními událostmi ve Francii. Habsburská monarchie, které po krátké vládě **Leopolda II.** vládl jeho syn **František II.**, se účastnila válek s revoluční a posléze napoleonskou Francií. Na našem území se v roce 1805 odehrálo jedno z nejvýznamnějších střetnutí těchto konfliktů – **bitva u Slavkova** (tzv. bitva tří císařů) – ve které francouzská armáda pod Napoleonovým velením rozdrtila ruská a rakouská vojska. Po Napoleonově porážce hrála habsburská monarchie, jejíž vnitřní i zahraniční politiku řídil kancléř **Metternich**, významnou úlohu na **Vídeňském kongresu (1814–1815)**, který uspořádal poměry v Evropě na několik dalších desetiletí. Vnitřní politika rakouské vlády byla v tomto období určována snahou o zachování stability režimu a obavami z rozšíření revolučního hnutí. To vedlo k posilování cenzury a zvyšování role policejního aparátu. Pro své pokrokové názory byl např. na pražské univerzitě zbaven profesury **Bernard Bolzano**, významný matematik a filozof. Podle svého hlavního tvůrce bývá toto období označováno jako **metternichovský absolutismus**.

Habsburská monarchie v době válek s revoluční a napoleonskou Francií

V této době ale dochází i k vytváření novodobého českého národa. Tento proces, který začal už na konci 18. století, je označován jako **české národní obrození**. Zpočátku se těchto snah účastnil jen poměrně úzký okruh vlasteneckých vzdělanců, kteří pocházeli většinou z řad česky smýšlejících kněží, úředníků, učitelů a měšťanů. Ve svém úsilí o vytvoření moderního českého jazyka, vědy a kultury byli podporováni i částí české šlechty. Velká pozornost byla přitom věnována českému jazyku, o jehož moderní podobu se zasloužili zejména **Josef Dobrovský**, **Josef Jungmann** a někteří další obrozenci. Průkopníkem českého dějepiscství se stal **František Martin Pelcl**, novinář a nakladatel **Václav Matěj Kramerius** vydával od osmdesátých let 18. století česky psané noviny a založil nakladatelství českých knih nazvané **Česká expedice**. Skupina divadelníků kolem **Václava Tháma** začala uvádět ve Vlasteneckém divadle (tzv. Boudě) v Praze české divadelní hry.

Počátky a rozvoj národního obrození

Oživený zájem o národní minulost se v roce 1818 projevil založením **Vlasteneckého (dnes Národního) muzea** v Praze a v roce 1831 vznikla **Matice česká**, vydavatelství českých vědeckých knih. Koncepci českých dějin vytvořil ve svém díle *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě* historik **František Palacký**, v přírodních vědách vynikli mj. **Jan Svatopluk Presl** a **Jan Evangelista Purkyně**. Své první výrazné úspěchy zaznamenala i česká krásná literatura, např. v dílech **Karla Hynka Mácha** nebo **Josefa Kajetána Tyla**.

Počátky české vědy

V předvečer revolučního roku 1848 se začal formovat i politický program českého národa. Zásahu na tom měli zejména novinář a spisovatel **Karel Havlíček Borovský**, právník a politik **František Ladislav Rieger** a radikálně demokraticky smýšlející novinář a spisovatel **Karel Sabina**.

Počátky českého politického programu

Z řeči Bernarda Bolzana k akademické mládeži o tom, co je vlast a vlastenectví

Bernard
Bolzano – O
lásce k vlasti

(2. února 1810)

Jest pravdou, že bez lásky k vlasti nemůže býti žádný stav, ani vyšší, ani nižší. Neboť i nižší třídy lidu musejí často přinášet obecnému blahu často mnohé a četné oběti. A ty oběti nebývají vždy takové, aby se od nich daly vynutiti násilně; jenom láska sama může je přimět k tomu, aby je přinášely samy jako dobrovolný dar. Co mám však říci o vás, o stavech vyšších? Je nadmíru jasné z povahy věci samé a je potvrzeno zkušeností všech staletí, že jestli vás nebude naplňovat láska k vlasti, stanete se brzy její nejstrašnější metlou, jejími zrádci a vlastní příčinou její záhuby. Snazší příležitosti, kterou máte ke konání dobra i zla, budete zneužívat vždy ke zlému, jestliže nežije v srdci vašem láska k vlasti. Tehdy nepečuje stav kněží a učitelů o blahodárné osvícení lidu, o vyhubení škodlivých předsudků; neboť má z nich prospěch, a proto snaží se lid v nich udržovat a podporovat. Tehdy zabývá se stav lékařů léčením jen bohatých a vznešených, kteří mu mohou každé slovo draze zaplatit, chudí však hynou ve svých chorobách bez pomoci.

...

Avšak bylo by snad možné se obávat, že národ, zcela proniknut láskou ke své vlasti, bude dbát jenom o svůj prospěch a k sousedům se bude chovat tím nespravedlivěji; že příliš zaujat vlastními přednostmi, bude vším cizím pohrdat; touže po vlastním zvětšení, bude užívat každého protiprávního a hanebného prostředku ke škodě národů ostatních? Odpovídám na to: K oné lásce k vlasti, o které jsem mluvil, nepatří nikterak, že by národ měl příliš vysoká ponětí o svých přednostech; ale žádáme, aby je po pravdě znal a jich oceniti dovedl.

...

Jestliže je láska k vlasti tak znamenitým statkem, musí nám být dvojnásob důležitou otázkou - čím to, že v zemi naší tak velice upadla? Vidím příčinu toho zvláště ve třech věcech: v tom totiž, že naši spoluobčané neznají jejích předností; v nerovném stupni vzdělanosti jednotlivců a konečně, že jest vlast nyní tak zeslabena v hmotném i duchovním ohledu.

...

A ještě větší překážkou lásky k vlasti je nerovný stupeň vzdělání, který mají jednotliví občané naší země...Není na tom dost, že dvojí mateřská řeč v naší vlasti velice znesnadňuje vzájemný styk občanů: ale ona je také příčinou, že německy mluvící část národa jde docela jinou cestou za svým vzděláním než ta, která hovoří česky. Prvá jde obyčejně před druhou, pohrdá jí pro její nevědomost a předsudky. A druhá část považuje první za sektu, nepravým osvícením zkaženou a zemi nebezpečnou...

...

A to zvláště v těchto nepříznivých dnech, když tvoji obyvatelé jsou hmotně i duchovně zeslabeni! Neboť bohužel není v této době obecné bídy ani jediná země v Evropě ušetřena ran různého neštěstí; a tak i naše vlast utrpěla v těch zlých časech mnohé citelné škody! Byla zadržena ve svém rychlém postupu k dokonalosti, ano byla stržena zpět. Válka zatemnila svými dusnými, temnými mraky světlo osvícení, které po celá desetiletí již šířilo tak mile a krásně v naší zemi své blahodárné paprsky.

[Je ovšem třeba odstranit tyto tři příčiny úpadku lásky k vlasti, rozšířit pravou znalost předností vlasti. Národ musí poznat, že jeho země je bohatá, že Čech je schopen věd, činů.]

...

Aby však národ, který o sobě tak příliš skromně smýšlí, tomu všemu uvěřil, musíme ho seznámit s dějinami dávnověkosti, s velkými skutky jeho předků. Ať naslouchá s údivem, že jeho předkové panovali nad celým Německem, že působili na veškerou Evropu; že jeho předkové to byli, kteří pěstovali vědy šťastně a úspěšně a že u nich moudrost měla své sídlo; že u nich vzešlo nejprve světlo osvícení a odtud se rozlévalo po celém Německu a po celé Evropě! Ať toto vše slyší národ a naučí se z toho vyvodit snadný závěr: co kdysi bylo, musí se i nyní stát možným, neboť dosud vzchází nad naší Čechií totéž slunce. Byli jsme kdysi velkými, a budeme-li chtít, můžeme jimi opět být!

Češi i Němci musíte tvořit jeden národ; můžete být silnými, jenom když se přátelsky v jedno spojíte. Musíte se považovati za bratry a bratrsky se objímat. Naučte se každý řeči svého druha, abyste se mu takto přiblížili...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Proč je podle B. Bolzana láska k vlasti důležitá?
2. V čem vidí příčiny úpadku této lásky k vlasti v českých zemích?
2. Kde vidí Bolzano úskalí vlastenectví?
3. V čem se Bolzanovo pojetí národa liší od koncepce, která se prosadila v českých zemích a obecně ve střední Evropě v následujícím období?
4. Charakterizujte historické období, v jehož průběhu tato řeč vznikla.

2.2 Revoluční rok 1848 v habsburské monarchii a v českých zemích

Revoluční události roku 1848 výrazně zasáhly také **habsburskou monarchii a české země**, které byly její součástí. Kromě požadavků na zavedení občanských práv vystupovaly v mnohonárodnostní habsburské monarchii do popředí zejména státoprávní, jazykové a kulturní zájmy jednotlivých národů, které na jejím území žily. Tyto zájmy byly ovšem často vzájemně protikladné. Dalším palčivým problémem habsburské monarchie pak byla existence **roboty** a dalších pozůstatků poddanské závislosti rolníků na jejich vrchnostech.

Příčiny revoluční situace v habsburské monarchii

Když v březnu 1848 vypuklo povstání vídeňského obyvatelstva, byl císař **Ferdinand V.** přinucen propustit nenáviděného **kancléře Metternicha** a slíbit přijetí ústavy. V Uhrách se vytvořila samostatná revoluční vláda. V Praze se 11. března 1848 sešli ve Svatováclavských lázních představitelé českého politického života a vypracovali **petici**, která obsahovala jazykové, státoprávní a občanské požadavky českého národa. V dubnu byl v Praze vytvořen **Národní výbor**, který reprezentoval české veřejné mínění. Ve svých požadavcích ale nebyli představitelé vznikající české politiky jednotní. **Liberalové**, mezi které patřili např. **František Palacký, Karel Havlíček Borovský** nebo František Ladislav Rieger, žádali zavedení základních občanských svobod, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a dosažení větších politických pravomocí pro země Koruny české. **Revoluční demokraté** jako **Karel Sabina, Karel Sladkovský** a Emanuel Arnold prosazovali radikální reformy, které by umožnily širokým vrstvám obyvatelstva účast na politickém životě.

Česká politická reprezentace a její program v roce 1848

Postupně se také vyostřovaly rozpory mezi Čechy a českými Němci. Zatímco čeští Němci se přikláněli k připojení českých a rakouských zemí ke sjednocenému Německu, česká politická reprezentace prosazovala zachování habsburské monarchie, v níž by ale jednotlivé národy měly rovnoprávné postavení. Proto také Češi prostřednictvím **Františka Palackého** odmítli svoji účast na sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem, na němž zástupci německých států jednali o sjednocení Německa. V červnu 1848 se v Praze sešel **Slovanský sjezd**, jehož se účastnili zástupci slovanských národů žijících v habsburské monarchii. Jednání sjezdu bylo ale brzy přerušeno vypuknutím povstání v Praze (tzv. „svatodušní bouře“), které bylo po několika dnech potlačeno vojsky rakouského generála **Windischgrätze**.

Česká státoprávní koncepce

Centrum revolučních událostí se pak přeneslo do Vídně, kde se sešel **ústavodárný říšský sněm**, který v září 1848 zrušil v habsburské monarchii **robotu a poddanství**. Ale protirevoluční síly postupně získaly převahu. Nové povstání vídeňského obyvatelstva bylo v říjnu 1848 potlačeno rakouskou armádou. V **Olomouci**, kam před revolucí uprchl z Vídně císařský dvůr, byl novým rakouským císařem v prosinci 1848 vyhlášen tehdy osmnáctiletý **František Josef I.**, který se opět hodlal vrátit

Ústup revolučního hnutí

k absolutistické formě vlády. Ústavodárný říšský sněm, který od listopadu 1848 jednal v **Kroměříži**, byl v březnu 1849 rozeznán vojskem a jím připravovaná ústava nevešla v platnost. Přípravy na tzv. „**májové spiknutí**“ byly v květnu 1849 v Praze policií odhaleny a řada jejich účastníků byla uvězněna. Potlačeno bylo i revoluční hnutí v severní Itálii a v Uhrách, v nichž se proti maďarské revoluční vládě postavily i síly nemad'arských národů včetně Slováků. Tak byla revoluce v habsburské monarchii poražena, ale řada jejích myšlenek se uplatnila v následujících desetiletích.

Palackého dopis do Frankfurtu

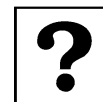
Palackého
dopis do
Frankfurtu

(11. dubna 1848)

„...Účel Vašeho shromáždění jest na místě dosavadního svazku knížat postavit svazek německého národa, národ německý uvést ve skutečnou jednotu, utužit cit německé národnosti a tímto způsobem rozmnožit moc a sílu německé říše. Jakkoli ctím toto snažení i pocit, ...nemohu ...účastniti se na něm. Já nejsem Němec, aspoň se jím býti necítím... Jsem Čech rodu slovanského i se vším tím nemnohým, co mám i co mohu, oddal jsem se zcela i navždy ve službu svému národu. Tento národ malý jest...panovníci jeho účastnili se od věků ve svazku knížat německých, národ ale sebe sám nikdy k národu německému nepočítal, aniž také od jiných po všechna staletí kdy k němu byl počítán...Celému světu jest povědomé, že císařové němečtí, co se této jejich hodnosti dotýče, odjakživa s národem českým ani dosti málo činiti neměli, že jim v Čechách ani nad Čechy nepříslušela moc ano zákonodárství ani soudní ani exekutivní...

Zajisté, kdyby státu rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé, přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil...Má-li svazek, který spojuje více rozličných národů v jeden politický celek, býti pevný a trvalý, nesmí žádný národ míti přičiny obávati se, že tímto spojením přijde o některý z nejdražších statků svých, naopak...že nalezne ochranu a záštitu před různými přechvaty sousedů přes čáru rovnosti... ..Jsem přesvědčen, že ani ještě nyní v říši rakouské není pozdě, aby základní toto pravidlo spravedlnosti ...bylo...provedeno...

Kontrolní otázky a úkoly

1. O čem jednal frankfurtský sněm?
2. Jak se František Palacký ve svém dopise postavil k účasti Čechů na něm?
3. Jaké argumenty přitom použil?
4. Jaká byla jeho státoprávní koncepce budoucnosti českého národa?

2.3 České země v 50. a 60. letech 19. století

Po porážce revolučního hnutí v letech 1848–1849 byl v habsburské monarchii obnoven absolutistický způsob vlády, jehož symbolickým představitelem se stal ministr vnitra **Alexandr Bach** (tzv. **bachovský absolutismus**). Hlavními oporami tohoto režimu se staly armáda, policie, úřednictvo a katolická církev. Někteří představitelé českého politického života z let 1848–1849 byli vězněni (např. Karel Sabina), ostatní se v tomto období museli vzdát veřejného působení. Vládě se podařilo umlčet i žurnalistu a spisovatele **Karla Havlíčka Borovského**, který ji ve svých novinových článcích ostře kritizoval.

Bachovský
absolutismus

Bachovský absolutismus skončil až v roce 1859, kdy **císař František Josef I.** po neúspěších v zahraniční politice odvolal ministra Bacha a v následujícím roce vydal tzv. **Říjnový diplom**, kterým sliboval zavedení parlamentního způsobu vlády. V únoru 1861 pak byla přijata ústava, která

Říjnový diplom
a počátky
ústavnosti

obnovovala v habsburské monarchii veřejnou politickou činnost. Jejím problémem ovšem bylo, že rozhodující pravomoci svěřovala do rukou ve Vídni sídlících ústředních orgánů habsburské monarchie – vlády a parlamentu (**říšské rady**). S tím ovšem nebyli spokojeni představitelé některých národů žijících v habsburské monarchii (např. Maďaři, Češi, Poláci, Jihoslované), kteří pro sebe požadovali určitou míru samostatnosti, třeba i v rámci habsburské monarchie. Přes tyto nedostatky vedlo vydání ústavy k oživení politického a kulturního života.

Signálem pro další výraznou změnu ve státoprávním uspořádání habsburské monarchie se stala **prusko-rakouská válka** v roce 1866. Po porážce v rozhodující bitvě této války u Hradce Králové bylo Rakousko vytlačeno z rozhodování o záležitostech Německa. V následujícím roce pak došlo k **rakousko-uherskému vyrovnání**, které výrazně vycházelo vstříc požadavkům maďarské politické reprezentace. Habsburská monarchie byla rozdělena na dvě části: rakouské země včetně zemí českých (tzv. Předlitavsko) a uherské království (tzv. Zalitavsko). Tak vzniklo **Rakousko-Uhersko**. Oba celky spojoval společný panovník, armáda, zahraniční politika a část financí, ale každý měl svou vlastní vládu a parlament. Pro Zalitavsko byla obnovena platnost uherské ústavy z roku 1848, pro Předlitavsko byla v **prosinci 1867** vydána nová ústava. Základní principy tohoto uspořádání platily až do zániku habsburské monarchie v roce 1918.

Rakousko-uherské vyrovnání

Říjnový diplom (1860)

Říjnový diplom

My František Josef První, ... tímto všem na vědomí dáváme:...

Předkové Naši slavné paměti moudře i pečlivě k tomu hleděli, aby v Našem nejjasnějším domě zřízena byla jistá forma posloupnosti, načež od jeho c. k. Apoštolského Veličenství, slavného císaře Karla VI., dne 19. dubna r. 1713 s konečnou platností a nezměnitelně ustanoven jest řád posloupnosti zákonem státním, základním a domovním posávide platným, kterýž pod jménem pragmatické sankce znám jest a od řádných stavů Našich rozličných království a zemí přijat byl.

Na tomto řádu posloupnosti co nepodvratném základu právním a na nedílnosti i nerozlučitelnosti svých rozličných částí, s právy a svobodami jmenovaných království a zemí v srovnalost uvedené, založeno jsouc, odolalo mocnářství Rakouské, smlouvami státními a mezinárodními od té doby rozšířené a utužené, vítězně všelikým nebezpečnostem a útokům, které na ně doráženy, jsouc v tom podporováno a hájeno věrností, oddaností a udatností svých národův...

...

I. Právo zákony dávatí, je měniti a rušiti, vykonáváno bude od Nás a Našich nástupcův jedině společně se sněmy zemskými, ... a radou říšskou...

II. Všelike věci zákonodárství se týkající, ježto se vztahují ku právům, povinnostem a záležitostem, kteréž mají veškeré království a země Naše společně, ... mají se budoucně v radě říšské a s radou říšskou vyjednávatí ...

III. Všelike jiné věci zákonodárství se týkající, ... vyřizovány budou dle zřízení ve sněmích zemských...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Charakterizujte politický systém v habsburské monarchii v 50. letech 19. století (tj. před vydáním Říjnového diplomu).
2. Jaké změny sliboval Říjnový diplom? Co mělo naopak zůstat v platnosti?
3. Vysvětlete pojmy říšská rada a zemské sněmy.
4. Jaké měly mít tyto instituce podle Říjnového diplomu pravomoci?

2.4 Hospodářství, věda a kultura českých zemí v 2. polovině 19. století

V 2. polovině 19. století zaznamenaly české země pozoruhodný **hospodářský i kulturní vzestup**. Už od 30. let se zde začala prosazovat průmyslová výroba, díky níž se postupně staly jednou z hospodářsky nejvyspělejších částí habsburské monarchie. Zpočátku se tovární výroba s využitím **parních strojů** uplatňovala především v **textilním průmyslu**, který se rozvíjel např. na Liberecku a Brněnsku, v především v hornatých pohraničních oblastech českých zemí měl zázemí keramický a sklářský průmysl. Ve významných průmyslových střediscích (Plzeň, Praha, Liberec, Brno, Ostrava) postupně vznikaly velké hutnické a strojírenské závody a rostla těžba uhlí v **ostravských, severočeských a kladenských dolech**. Dokonalejší postupy začaly být využívány i v zemědělství, na něž byl navázán vyspělý český **potravinářský průmysl** (cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví). Na přelomu 19. a 20. století se začal rozmáhat chemický průmysl a výroba související s používáním **elektrické energie a spalovacích motorů** (elektrárny, automobilový průmysl atd.). S průmyslovým rozvojem českých zemí bylo spjato mnoho významných osobností – např. **František Křížík, Emil Škoda, Václav Klement, Václav Laurin, Emil Kolben** a řada dalších. Hospodářská vyspělost české společnosti se výrazně prokázala např. na **Zemské jubilejní výstavě** v Praze v roce 1891.

Rozvoj průmyslu v českých zemích

V souvislosti s **průmyslovou revolucí** se měnila také tvářnost české krajiny i podoba české společnosti. V českých zemích byla vybudována železniční síť, která propojila nejdůležitější centra a umožnila rychlou přepravu surovin, zboží i osob. Města se rozšiřovala, byly bourány středověké hradby a vznikala nová předměstí. V průmyslových oblastech žilo velké množství dělníků, jejichž životní podmínky byly většinou velmi tíživé.

Proměny krajiny a společnosti

Velký posun zaznamenaly v 2. polovině 19. století i česká kultura a umění. Už v 50. letech – v době tzv. bachovského absolutismu – vznikla vrcholná díla **Karla Jaromíra Erbena** (sbírka Kytice) nebo **Boženy Němcové** (Babička). Uvolnění politických poměrů na začátku 60. let umožnilo i rozvoj spolkové a žurnalistické činnosti, byly založeny např. česká tělovýchovná a národní organizace **Sokol** nebo pěvecký spolek **Hlahol**. Začalo být vydáváno velké množství českých knih a novin. Do kultury vstoupila nová generace českých umělců – např. básník, spisovatel a žurnalista **Jan Neruda**, hudební skladatel **Bedřich Smetana**, malíř **Josef Mánes** a řada dalších. Významnou událostí se pak pro českou kulturu stalo v roce 1881 otevření **Národního divadla** (po požáru pak znovu v roce 1883), s nímž byla spjata celá generace českých umělců. Moderní umělecké směry konce 19. století se v českém prostředí přihlásily o slovo v roce 1895 **Manifestem české moderny**, který podepsali např. **Otokar Březina, Antonín Sova** nebo **František Xaver Šalda**. V architektuře se v českých zemích v druhé polovině 19. století vystřídala řada tzv. **historizujících slohů** (zejména novorenesance), na přelomu 19. a 20. století pak převládla **secese** a před 1. světovou válkou **česká moderna a kubismus**.

Úspěchy české kultury

Významnou součástí české kultury se stala ve 2. polovině 19. století **česká věda**. Mezi její nejvýznamnější představitele patřili např. přírodovědec **Jan Evangelista Purkyně**, historik **Josef Pekař** nebo sociolog a filozof **T.G. Masaryk**. Vědecký výzkum se soustřeďoval zejména na pražskou Karlo-Ferdinandovu univerzitu a na Českou akademii věd a umění císaře Františka Josefa I., která byla založena v roce 1888 zejména díky mecenáši **Josefu Hlávkov**i.

T. G. Masaryk – Česká otázka (úryvek)

T. G. Masaryk
– Česká otázka

1895

...Odsud i program realistický – především vydatné sociální reformy, práce kulturní, politika vnitřní. Socializace české politiky je důsledným pokračováním obrozeneckých idejí: humanita dnes znamená pracovat pro ty, které jsme posud z kulturní práce vylučovali: dát jim pouze některá práva je málo –

myslit, pracovat musíme s nimi a pro ně. Uslyšíme v pozdějších výkladech, že sociální otázka je po výtce také otázka česká - národ, jenž vypracoval svou národní církev bratrskou, národ, jenž ústy vyznává tyto ideály velkých předků, má v řešení sociální otázky veliký a nejnárodnější úkol.

V politice vnější je přirozený a nutný program Palackého, program státoprávní. Podle humanitního programu a podle historicky daných skutečností znamená program ten v dohodě s našimi německými krajany usilovat o samostatnost v rámci říše rakouské. Prakticky se dá dohodnouti s Němci provádět autonomii ve smyslu selfgovernmentu co největší, aby každý národ rozhodoval ve vnitřní politice sám o sobě; to také leží v pojmu lidovosti, které se dovoláváme.

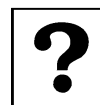
Co se týče poměru českých zemí k soustátí rakouskému, tedy pokládám Palackého Ideu státu rakouského přes různé ústavní přeměny posud za bezpečné vodítko; je litovat, že se Palacký, jak jsme slyšeli, sám do jisté míry své „Ideje“ vzdával, doporučuje program více slovanský, národní – tím nechť, posílil politické fantasty. ...naše politika nemůže být úspěšná, nebude-li nesena opravdovým a silným zájmem o osud Rakouska, kterýžto zájem si ovšem nepředstavuji jako neuvědomělou předbřeznovou pasivní loajalitu..., nýbrž jako kulturní a politické úsilí, v souhlase s potřebami našeho lidu, pracovat ku povznesení celého Rakouska a jeho politické správy...

Politická taktika musí odpovídat ideji humanitní: tedy důsledné využitkování všech moderních pokroků ve všech oborech společenské správy...

Může každému člověku nastat doba, že proti násilí musí se bránit železem, netoliko prací a rozumem. I národ český by tak učinil, kdyby se mu sahalo na život. Ale tomu tak není - mluvení o hrobu a tak dále je směšnou a ponižující frází. Národ náš, jako každý, má v konstitucionalismu třeba nedokonalém tolik svobody, že příčin k násilné taktice nemá. Proto dnes volání po práci drobné je tak oprávněné - přičiňme se sami a nečekejme, že pro nás a za nás pracovat bude vláda vídeňská a jiní. Kde vadí vláda a policie našim učitelům, našim kněžím, našim advokátům, našim lékařům a jiným všem, aby nepracovali a o pokrok lidu se nestarali?

Je holým neštěstím, že si zvykáme očekávat toliko od vlády, samočinnosti se vzdávající. To je ten krajní liberalism politický, ta nešťastná víra v – policii...Je totiž osudný klam myslet, že všecka naše historie není než ustavičný boj proti Němcům a proti vládě - tak malí jsme nebyli a nejsme. Vyvíjeli jsme se i pozitivně, vývoj náš má obsah svůj a vlastní...V tom se realism, a to v otázce nad jiné důležité, liší od Palackého i od Havlíčka a ovšem od věčného teď politisování. Je to požadavek politiky absolutně aktivní a pozitivní; troufejme si konečně sami být většími - nejsme tak malí, jak nám naši vlastenečtí fňukalové nám, a tedy i jiným, namlouvají...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Charakterizujte hlavní myšlenky Masarykova politického programu a jeho politické taktiky. Jak on sám tento program nazval?
2. Charakterizujte Masarykovy postoje k habsburské monarchii na konci 19. století.
3. Kdy došlo v Masarykových názorech na státoprávní postavení českého národa k podstatné změně? (viz podkapitola 2.6).

2.5 Česká společnost a politika od rakousko-uherského vyrovnání do 1. světové války

Rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867 znamenalo pro českou veřejnost velké zklamání, protože neřešilo státoprávní požadavky Čechů. Čeští politici pro tyto své požadavky, označované jako **české historické právo**, nacházeli podporu na masových shromážděních českého obyvatelstva – tzv.

Boj za " české historické právo"

táborech. Řešením napjaté situace se měly stát v roce 1871 tzv. **fundamentální články (fundamentálky)**, což byl plán česko-rakouského vyrovnání, který by vytvořil z Českého království určitý zvláštní celek v rámci Rakouska-Uherska. Mělo dojít k ustavení české zemské vlády a posílení pravomocí českého zemského sněmu. Císař **František Josef I.** rovněž přislíbil, že se nechá korunovat na českého krále. Pro odpor maďarských a německých politiků se ovšem fundamentální články ani korunovace nakonec neuskutečnily.

Čeští politici se poté uchýlili k tzv. **pasivní politice**, při které se odmítali účastnit zasedání zastupitelských orgánů – zemských sněmů i říšské rady. Tento napohled hrdý a zásadový postoj je ovšem zbavoval možnosti výrazněji ovlivňovat politické dění. Český veřejný život tehdy ovlivňovaly zejména dva politické proudy – tzv. **staročeši** (např. František Palacký a František Ladislav Rieger) a **mladočeši** (např. Karel Sladkovský a bratři Julius a Eduard Grégrovi). Tyto skupiny ovšem zpočátku působily v rámci jedné politické strany, která nesla název **Národní strana**. Zatímco staročeši se při prosazování národních požadavků chtěli opírat o českou šlechtu, mladočeši měli zázemí zejména ve středních vrstvách českého národa – měšťanstvu, bohatších rolnících a inteligenci. V roce 1874 se mladočeši konstituovali jako samostatná **Národní strana svobodomyšlná**. Pod tlakem mladočechů nakonec čeští politici pasivní politiku opustili a nejenže v roce 1879 začali zasedat v říšské radě, ale stali se i přímo součástí vládní koalice. Za svoji vstřícnost při podpoře vlády ale získali jen menší ústupky (tzv. **drobečková politika**), a to zejména v oblasti školství a zavádění češtiny jako úředního jazyka.

Koncepce české politiky

Tyto ústupky ovšem ještě zostrily spory mezi Čechy a Němci v českých zemích. Němci, kteří v této době tvořili asi třetinu obyvatel Čech a čtvrtinu obyvatel Moravy a původně byli ekonomicky i kulturně vyspělejší než Češi, se stále více cítili ohroženi vzrůstajícím hospodářským, politickým i kulturním vlivem početnějšího českého obyvatelstva. Výsledkem bylo rostoucí odcizení mezi oběma národy a vypjaté česko-německé spory, při nichž každá ze stran pociťovala posílení té druhé jako vlastní ohrožení. Řešením této neutěšené situace měly být v roce 1890 tzv. **punktace**, pokus o česko-německé vyrovnání, při kterém by bylo území Čech v podstatě rozděleno podle národnostního principu. Česká veřejnost ovšem punktace odmítla a **staročeši**, kteří je prosazovali, na to doplatili drtivou volební porážkou a následnou politickou bezvýznamností.

Spory mezi Čechy a Němci

Vítězní mladočeši ovšem museli čelit novým politickým stranám, které vznikaly v souvislosti s pronikavými změnami v české společnosti. Už od 70. let 19. století působila v českých zemích **Československá sociálně demokratická strana dělnická**, která hájila především zájmy vzrůstajícího počtu dělníků. **Agrární strana**, do jejíhož čela se postupně propracoval **Antonín Švehla**, zastupovala rolnický venkov. **Katolické** neboli **křesťansko-sociální strany** nacházely ohlas v křesťanských cítilích skupinách obyvatelstva. **Národně sociální strana** sdružovala národně smýšlející dělníky i některé příslušníky středních vrstev. Nepřehlédnutelnou postavou české politické scény se stal od 80. let 19. století **Tomáš Garrigue Masaryk**. I když jeho vlastní politická strana – nejčastěji označovaná jako **realistická** – nebyla příliš početná a voličsky silná, on sám výrazně zasahoval do společenského a politického života. Velmi podobné politické strany jako mezi Čechy vznikaly i mezi německým obyvatelstvem českých zemí.

Diferenciace české společnosti a její politické scény

Vliv tradičních i nově vznikajících politických stran byl ovšem výrazně závislý na volebním právu do zastupitelských orgánů, které se původně nevztahovalo na méně majetné voliče a také na ženy. Poměrně významnou změnou se v tomto směru stala volební reforma v Předlitavsku v roce 1896, která poprvé umožnila volit nemajetným mužům v tzv. **páté volební kurii**. Všeobecné a rovné volební právo pro muže ve věku od 24 let pro volby do říšské rady bylo pak uzákoněno v roce 1906 a poprvé se podle tohoto zákona volilo v následujícím roce. (Ženy získaly volební právo až v období Československé republiky.)

Rozšiřování volebního práva

Fundamentální články**(4. říjen 1871)**

Sněm království českého uváží, kterak nerozlučnému a neoddlílnému spojení království Českého s královstvími a zeměmi sloučenými pod vládou slavně panujícího nejvyššího rodu dán jest výraz státoprávní v pragmatické sankci, a maje o to péči, kterak by osvědčil povinnou úctu k vlastním skutkům Jeho císař. král. apoštolského Veličenstva nejmilostivějšího společného mocnáře... usnáší se na tom, že uzná ze své strany za platné ony úmluvy, kteréž se staly s královstvím Uherským co do postavení tohoto království a zemí koruny uherské v mocnářství...

*I.
Království České uznává za záležitosti všem královstvím a zemím mocnářství společné věci, jež tuto následují:*

a) záležitosti zahraniční...

b) vojenství, ...

c) záležitosti finanční, pokud se týkají nákladů, ježto se mají zapravovati společně...

II.

*...
Nařizovati, co se týče řízení, vedení a vnitřního ustrojení veškeré armády, náleží výhradně císaři a králi.*

IX.

Všechny záležitosti, ježto se týkají království Českého a které nebyly prohlášeny za společné všem královstvím a zemím celého mocnářství (či I.) náležejí v zásadě co do zákonodárství českému sněmu a pokud se týče správy české vládě zemské.

X.

Poněvadž ale mimo záležitosti prohlášené za společné celému mocnářství jsou i takové, při nichž prospěch mocnářství i prospěch království a zemí samých k tomu radí a toho vyhledává, aby společně byly vyřizovány...

XI.

Za takové záležitosti prohlašují se:

1. Záležitosti komerční, zejména zákonodárství celní, zákonodárství o právu obchodním, námořním a směnečném, o mírách a váhách, o patentech na vynálezy...

2. Zákonodárství o nepřímých daních, jež jsou v úzkém spojení s průmyslovou výrobou...

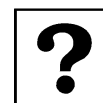
3. Upravení mincovnictví a měny peněžné.

4. Opatření v příčině takových závodů komunikačních (železnic, pošt, telegrafů, plavby), o nichž uzná zastupitelstvo pro tyto společné záležitosti povoláné, že se dotýkají prospěchu celého mocnářství...

...

XVIII.

Na těchto fundamentálních člancích, jež činí základní zákon zemský království Českého, mohou se změny státi jenom s přivolením sněmu království Českého ...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Popište postavení, které by podle fundamentálních článků - pokud by vešly v platnost – mělo v rámci habsburské monarchie České království. Srovnajte je s postavením, které měly Uhry po uskutečněním rakousko-uherským vyrovnání.

2. Proti přijetí fundamentálních článků se postavila maďarští a němečtí politikové. Odhadněte důvody tohoto odporu.
3. Pokud by fundamentální články vešly v platnost, čím by se vlastně staly? (viz článek XVIII.)

Podle poznatků získaných v kapitolách 2.4 a 2.5 zhodnoťte prostřednictvím vlastního esejistického textu v rozsahu 1-2 stran A4 postavení českého národa v rámci habsburské monarchie na přelomu 19. a 20. století. Zaměřte se přitom na klady a záporny, které Čechům příslušnost k tomuto státnímu útvaru přinášela, a zkuste se také zamyslet nad vztahem, který asi měla většina české veřejnosti a politické reprezentace v této době k Rakousku-Uhersku.

2.6 První světová válka a vznik Československa

Atentát na následníka rakousko-uherského trůnu **Františka Ferdinanda d'Este**, jež v Sarajevu zorganizovala tajná srbská organizace Černá ruka, se stal bezprostředním podnětem pro válku, kterou Rakousko-Uhersko vyhlásilo **28. července 1914** Srbsku. Toto vojenské střetnutí se vstupem dalších spojeneckých států záhy rozrostlo v rozsáhlý a mimořádně ničivý konflikt – 1. světovou válku. Na jedné straně v ní bojovaly tzv. **ústřední mocnosti** – Německo, Rakousko-Uhersko, Bulharsko a Turecko, naopak k Srbsku se přidaly tzv. státy **Dohody** – Rusko, Francie a Velká Británie, později se k nim připojily i Itálie, USA a další země.

Vypuknutí 1. světové války

Česká veřejnost přijala vypuknutí války s tísnivými pocity, které výrazně kontrastovaly s vlastenečným nadšením většiny Němců. Zatímco čeští vojáci neprojevovali žádný výrazný zápal pro boj proti slovanským Srbům a Rusům, čeští politici spíše vyčkávali. I když měli vůči habsburské monarchii řadu výhrad, většinou si nedokázali představit existenci českých zemí mimo její rámec. Někteří z nich byli také po vypuknutí války uvězněni v důsledku zostřujících se opatření rakouské státní moci. České země sice nebyly přímo postiženy válečnými operacemi, ale na většinu obyvatelstva stále tíživěji doléhal stupňující se nedostatek potravin a dalších životních potřeb.

Postoje české veřejnosti k válce

Výjimku mezi českými politiky představoval **Tomáš Garrigue Masaryk**, který po vypuknutí války odjel do zahraničí a zahájil boj za osamostatnění českých zemí. Jeho nejdůležitějšími spolupracovníky se v emigraci stali sociolog **Edvard Beneš** a slovenský astronom a průkopník letectví **Milan Rastislav Štefánik**. Jejich společným cílem bylo získat státy Dohody pro myšlenku rozbití Rakouska-Uherska a vytvoření samostatného českého (československého) státu. To nebylo vůbec snadné, protože dohodové mocnosti se obávaly nestability ve střední Evropě, kterou by zánik habsburské monarchie přinesl. V únoru 1916 byla v Paříži vytvořena **Česká**, později **Československá národní rada**, která se stala vrcholným orgánem československého zahraničního odboje. Přímou v českých zemích působila tajná odbojová organizace **Maffie**, která jednak měla dodávat dohodovým státům špionážní informace, jednak měla ovlivňovat politický život. Z českých a slovenských emigrantů a bývalých válečných zajatců se formovaly **československé legie**, které ve Francii, Rusku a Itálii po boku dohodových vojáků bojovaly proti ústředním mocnostem. Pomoc československému zahraničnímu odboji poskytly i krajské organizace Čechů a Slováků v USA.

Československý zahraniční a domácí odboj

Postupně se měnila situace i v českých zemích. Nový rakouský císař **Karel I.**, který po smrti Františka Josefa I. nastoupil na trůn v roce 1916, se snažil změnami vnitřní i zahraniční politiky zachránit habsburskou monarchii, jejíž vojenská situace se zhoršovala. V květnu 1917 vyzvalo přes 200 českých spisovatelů a dalších představitelů českého kulturního života **Manifestem českých spisovatelů** české politiky, aby hájili zájmy svého národa. Za této situace převážil i v české domácí politice odklon od Rakouska-Uherska a orientace na vytvoření samostatného státu. V **Tříkrálové deklaraci** v lednu 1918 vyhlásili čeští poslanci právo na sebeurčení Čechů a Slováků. Rozhodujícím českým politickým orgánem se stal **Národní výbor**, v němž byli zastoupeni představitelé nejdůležitějších českých politických stran.

Změna situace v českých zemích

Na podzim roku 1918 už byla situace Rakouska-Uherska beznadějná. Obrovské ztráty na frontách i těžká zásobovací situace zvyšovaly odpor obyvatelstva proti válce i státní moci. Množily se vzpoury v rakouské armádě. Dohodové mocnosti definitivně přestaly s existencí habsburskou monarchií počítat. V září 1918 se Československá národní rada v Paříži přeměnila v **prozatímní československou vládu**. Rozhodující se staly události **28. října 1918**. Když toho dne vešlo ve známost, že Rakousko-Uhersko požádalo o mír, pochopila to česká veřejnost jako kapitulaci a konec habsburské monarchie. Lidé začali živelně vyhlášovat samostatnost a Národní výbor převzal moc v českých zemích. O dva dny později – 30. října 1918 – se k **vyhlášení Československa** přidali tzv. **Martinskou deklarací** i zástupci Slováků. Prezidentem nového státu – **Československé republiky** – byl 14. listopadu 1918 na první schůzi **Národního shromáždění** zvolen T. G. Masaryk.

Rozpad
habsburské
monarchie a
vznik
Československa

Deklarace generálního sněmu českých zemí proti brest-litevskému jednání (Tříkrálová deklarace)

Tříkrálová
deklarace

(6. ledna 1918)

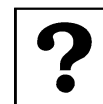
Ve čtvrtém roce hrozné války světové, jež si vyžádala nesmírných obětí na životech a statcích národů, dějí se první pokusy o mír. My Čeští poslanci rady říšské, jež byla rozsudky nepřislušných vojenských soudů zbavena řady svých členů slovanských, a zároveň my čeští poslanci rozpuštěného a dosud neobnoveného sněmu království českého jakož i po celou dobu války nesvolávaného sněmu markrabství moravského a neobnoveného sněmu vévodství slezského, jako zvolení zástupcové národa Českého, zdůrazňující veškerá prohlášení českého poselstva na radě říšské, jsme povinni určitě a jasně za lid český a za porobenou a politicky umičenou větev slovenskou v Uhrách vyznačiti svoje stanovisko k nové úpravě poměrů mezinárodních. Když čeští poslanci obrozeného národa našeho promluvili za války francouzsko-německé o mezinárodních otázkách evropských, prohlásili v memorandu svém dne 8. prosince 1870 slavnostně: "Všichni národové, ať velcí, ať malí, mají stejné právo sebeurčení a rovnost jejich má stejně šetřena býti. Jen z uznání rovnoprávnosti a ze vzájemné vážnosti svobodného sebeurčení všech národů může vykvéstí pravá jejich svoboda a bratrství, všeobecný mír a pravá lidskost."

My poslancové národa českého, věrni jsouce i dnes těmto zásadám svých předchůdců, s radostí jame pozdravili, že dnes všechny ony státy, které jsou založeny na zásadách demokracie, válčíci i neutrální, pokládají stejně s námi toto svobodné sebeurčení národů za záruku trvalého míru všeobecného.

Nové Rusko při pokusu o mír všeobecný vložilo do stěžejních podmínek mírových zásadu sebeurčení národů tak, aby národové svobodnou volbou rozhodovali o svém životě a usnesli se, chtějí-li vybudovati stát samostatný, či tvořiti státní celek ve spolku s národy jinými. Naproti tomu prohlásil zástupce Rakousko-Uherska jménem čtyřspolku, že otázka sebeurčení oněch národů, které dosud nemají své státní samostatnosti má býti řešena v každém státě cestou ústavní. Vzhledem k tomu jsme za Český národ povinni prohlásiti, že toto stanovisko zástupce Rakousko-Uherska není stanoviskem naším. My jsme se naopak ve všech svých projevech a návrzích, tomuto řešení vzpírali, ježto po nescetných trpkých zkušenostech našich neznamena ono nic jiného nežli úplné zamítnutí zásady sebeurčení národů. Trpce žalujeme, že národ náš byl zbaven své samostatnosti státoprávní i svého práva sebeurčení umělými řady volebními, vydán nadto panství německé menšiny a německé centralistické byrokracie. Slovenská větev naše stala se pak obětí brutálnosti maďarské a neslýchaného násilnictví ve státě, jenž přece všechny zdánlivě konstituční formy zůstává nejtemnějším koutem Evropy a v němž národové nemaďarští, tvořící většinu, jsou panující menšinou týráni a hubeni, od kolébky odnárodňování, zůstávající takřka beze všeho zastoupení na sněmu i úřadech, bez veřejných škol a bez volnosti ve školách soukromých.

Ústava, na niž se odvolává zástupce Rakousko-Uherska, znetvořila i spravedlnost všeobecného práva hlasovacího, rozmnoživši v rakouské radě říšské způsobem umělým počet mandátů německé menšiny a celá její bezcennost pro svobodu národů objevila se až křiklavě jasně v krutém vojenském absolutismu po dobu války. Každý poukaz na tuto ústavu znamená proto ve skutečnosti jenom odmítnutí práva sebeurčení, vydání v plen všech národů v Uhrách, kde jest ústava jen nástrojem nejbezohlednějšího panství oligarchie několika rodů maďarských, jak to bylo znovu potvrzeno novou předlohou o volebně reformě. Národ náš touží se všemi demokraciemi světa po míru všeobecném a trvalém. Jest si však plně vědom pravdy, že trvalým může státi se jenom mír takový, který odstraní staré křivdy, brutální moc převahy zbraní, jakož i napraví států a národů nad národy druhými - mír takový, který zabezpečí samostatný rozvoj národům velkým i malým a osvobodí zejména ony národy, kteří sténají dosud pod cizí nadvládou. Proto také toto právo na svobodný život národní a sebeurčení národů at' malých či velkých a jakékoliv příslušnosti státní, musí býti základem příštího práva mezinárodního, zárukou míru a přátelského soužití národů i velkým statkem ideálním, který si lidstvo vydobude z hrůz světové války. My, poslancové národa českého, prohlašujeme, že mír, který by národu našemu nepřinesl spravedlnost a svobody, nemohl by pro něj býti mírem, nýbrž jen počátkem nového mohutného a důsledného zápasu za státní samostatnost, v němž by národ náš napjal veškeré své síly hmotné i mravní až do krajnosti a v tomto bezohledném boji neustal by až do šťastného konce. Národ náš se hlásí o tuto svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státní a jsa všecek prodchnut vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a v svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovanské přispěti mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství přiznáváje v tomto státě národním menšinám plná, rovná práva národní.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Kdo v této deklaraci vyjadřuje svůj postoj?
2. V jaké konkrétní historické situaci tento dokument vznikl?
3. Jaký mír si přáli zástupci českého národa?
4. Co bylo hlavním cílem této deklarace? O jaký obecný princip je tento cíl opřen?

Pittsburská dohoda

Pittsburská
dohoda

30. května 1918

Československá dohoda, uzavretá v Pittsburghu, Pa., dňa 30. máje 1918.

Predstavitelia slovenských a českých organizácií vo Spojených Štátoch, Slovenskej Lígy, Českého Národného Sdruženia a Sväzu Českých Katolíkov, porokovali za prítomnosti predsedu Česko-Slovenskej Národ. Rady, prof. Masaryka, o česko-slovenskej otázke a o našich posavadných programových prejavocho a usniesli sa nasledovne:

Schvaľujeme politický program usilujúci sa o Spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých zemí a Slovenska.

Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svôj snem a svoje sudy.

Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.

Česko-slovenský štát bude republikou, jeho konštitúcia bude demokratická.

Organizácia spolupráce Čechov a Slovákov ve Spoj. Štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení, prehĺbená a upravená.

Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa osvobodným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom.

Albert Mamatey, Ján Janček ml., Milan Getting, Ján Pankuch, rev. Jozef Murgáč, rev. Ján Kubašek, Ondrej Schustek, T. G. Masaryk, Karel Pergler, Dr. Fisher, B. Šimek, J. J. Zmrhal, Hynek Dostál, Vojta Beneš, rev. Innocent Kestl, Jan Straka, Ivan Bielok, rev. Oldř. Zlámal, Michal Bosák, H. H. Miko, Ignác Gessay, Karlovský, rev. Pavel J. Šiška, J. A. Ferencík.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Za jakých historických okolností, kdy a kde byla tato dohoda uzavřena?
2. Kdo ji uzavřel?
3. Co bylo základním obsahem této dohody?
4. Jaké postavení mělo mít podle dohody ve společném státě Slovensko? Byla tato část dohody po vzniku Československa realizována?

Shrnutí

Počátek 19. století byl v českých zemích ovlivněn řadou válečných konfliktů s revoluční a posléze **napoleonskou Francií**, na našem území se mj. v roce 1805 odehrála **bitva u Slavkova**. Klíčovou osobností rakouské vnitřní i zahraniční politiky se v té době stal **kancléř Metternich**. V této době dochází i k formování novodobého českého národa, vytváří se základy moderního českého jazyka, kultury a vědy. Tento proces je označován jako **české národní obrození**.

Revoluční hnutí v roce **1848** výrazně zasáhlo také habsburskou monarchii a české země. Kromě občanskoprávních požadavků zde vystoupily do popředí i státoprávní, jazykové a kulturní zájmy jednotlivých národů a národností a rovněž problém zbytků feudální závislosti rolníků na jejich vrchnostech. Česká politická reprezentace se v této době dělila na **umírněné liberály** a **radikální demokraty**, kteří se vzájemně lišili ve svých požadavcích i metodách jejich prosazování. Postupně také začalo docházet i ke sporům mezi Čechy a Němci, a to zejména v otázkách státoprávního uspořádání českých zemí. Češi prostřednictvím **Františka Palackého** odmítli účast na frankfurtském sněmu, který měl jednat o sjednocení Německa. V červnu 1848 se v Praze sešel **Slovanský sjezd**, jehož jednání ale přerušil výbuch povstání v Praze – tzv. **svatodušní bouře**. Protirevoluční síly posléze ovšem získaly převahu – povstání v Praze a ve Vídni byla potlačena, ústavodárný sněm v Kroměříži byl rozeznán a rovněž byla potlačena revoluční hnutí v Uhrách a v severní Itálii. Novým císařem se stal v prosinci 1848 osmnáctiletý **František Josef I.**, který se vrátil k absolutistickému způsobu vlády.

Tento tzv. **bachovský absolutismus** skončil až na konci 50. let 19. století, kdy císař odvolal ministra vnitra Alexandra Bacha a **Říjnovým diplomem** slíbil zavedení parlamentního způsobu vlády. Ústava vydaná v roce 1861 ale svěřovala rozhodující pravomoci do rukou centrálních úřadů ve Vídni, což vyvolávalo nespokojenost řady neněmeckých národů žijících v habsburské monarchii. Významnou úpravou existujícího státoprávního uspořádání se pak stalo tzv. **rakousko-uherské vyrovnání**, které v roce 1867 fakticky rozdělilo habsburskou monarchii na dvě části – **Rakousko** (Předlitavsko) a

České země v
1. polovině
19. století

Revoluční rok
1848

Bachovský
absolutismus
a počátky
ústavnosti

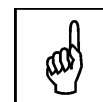
Uhersko (Zalitavsko). Pokus o vyřešení české otázky – tzv. **fundamentální články** – se nakonec nerealizoval. Čeští politici, kteří se v této době fakticky dělili na **staročechy** a **mladočechy**, se po zklamání svých státoprávních nadějí uchýlili k tzv. **pasivní politice**, při níž bojkotovali zasedání říšské rady a zemských sněmů. V této radikální opozici setrvali až do roku 1879, kdy se nejenže do říšské rady vrátili, ale stali se přímo součástí vládní koalice. Za svoji podporu vládě ale získali jen poměrně malé ústupky v oblasti školství a zavádění češtiny jako úředního jazyka.

Česká společnost prožívala v 2. polovině 19. století nepřehlédnutelný hospodářský a kulturní rozvoj, toto období bylo ovšem i ve znamení rostoucích česko-německých střetů, které nebyly překonány ani tzv. **punktacemi** – neúspěšným pokusem o česko-německé vyrovnání. V českém politickém prostředí vznikla zejména v 90. letech 19. století celá řada nových politických stran, nepřehlédnutelnou postavou politické a vědecké scény se stal **Tomáš Garrigue Masaryk**.

Vypuknutí **1. světové války** v roce 1914 postavilo českou společnost i její politickou reprezentaci do nové situace. Zatímco čeští vojáci neprojevovali žádný výrazný zápal pro boj proti slovanským Srbům a Rusům, čeští politici zpočátku spíše vyčkávali, protože si většinou nedokázali představit existenci ^a českých zemí mimo rámec habsburské monarchie. Odlišnou linii vytýčil **T. G. Masaryk**, který se rozhodl vést po boku dohodových velmocí boj proti Rakousku za vytvoření **samostatného československého státu**. Jeho nejdůležitějšími spolupracovníky se stali Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik. V zahraničí představovaly jejich významnou pomoc **československé legie**, které po boku dohodových vojsk bojovaly proti Rakousku-Uhersku a Německu, v českých zemích působila tajná odbojová organizace **Maffie**. Pod tlakem vývoje událostí se postupně radikalizovala i politická scéna v českých zemích, významnými mezníky na cestě k samostatnému státu se staly **Manifest českých spisovatelů** a **Tříkrálová deklarace**. Rozhodující se staly události **28. října 1918**, kdy po rozšíření zpráv o tom, že Rakousko-Uhersko požádalo o mír, převzal Národní výbor moc v českých zemích a byl vyhlášen **nezávislý československý stát**.

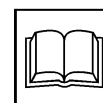
1. světová válka a vznik Československa

Pojmy k zapamatování

Metternichovský absolutismus, Vídeňský kongres, české národní obrození, Bouda, Česká expedice, Matice česká, Vlastenecké muzeum, Národní výbor, liberálové, revoluční demokraté, frankfurtský sněm, Slovanský sjezd, „svatodušní bouře“, ústavodárný říšský sněm, „májové spiknutí“, bachovský absolutismus, Říjnový diplom, říšská rada, zemské sněmy, prusko-rakouská válka, rakousko-uherské vyrovnání, průmyslová revoluce, Zemská jubilejní výstava, Manifest České moderny, secese, novorenesance, kubismus, česká moderna, fundamentální články, české historické právo, pasivní politika, staročechi a mladočechi, Národní strana, Národní strana svobodomyšlná, drobečková politika, punktace, Československá sociálně demokratická strana dělnická, realistická strana, agrární strana, volební kurie, ústřední mocnosti, Dohoda, Československá národní rada, Maffie, československé legie, Manifest českých spisovatelů, Tříkrálová deklarace, Národní výbor, Martinská deklarace, Národní shromáždění.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.
3. BĚLINA, P. a kol. *Dějiny země Koruny české. II*. Praha: Paseka, 1992.

4. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
5. ČAPKA, F. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
6. ČORNEJ, P. a kol. *Evropa králů a císařů*. Praha: Ivo Železný, 1997.
7. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
8. HARNA, J., FIŠER, R. *Dějiny českých zemí. II*. Praha: Fortuna, 1998.
9. HERRE, F. *Metternich*. Praha: Themis, 1996.
10. HEŘTOVÁ, Y. *Zákopová válka*. Praha: Naše vojsko, 2008.
11. HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1999.
12. HRDLIČKOVÁ, L. *Dokumenty k vývoji českých a světových dějin*. Olomouc, 1994.
13. HROCH, M. a kol. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*. Praha: Libri, 2005.
14. HROCH, M. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta, 1999.
15. KARPATSKÝ, D. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 1997.
16. KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši 1815–1914*. Praha: Argo, 1998.
17. KOŘALKA, J. *František Palacký*. Praha: Argo, 1999.
18. KUČERA, J. P., KAŠE, J., BĚLINA, P. *České země v evropských dějinách. II*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
19. KUČERA, J. P., KAŠE, J., BĚLINA, P. *České země v evropských dějinách. III*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
20. KUTNAR, F. a kol. *Národní minulost v dokumentech. II*. Praha: SPN, 1962.
21. KVAČEK, R. a kol. *Dějiny Československa. II*. Praha: SPN, 1990.
22. LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha: Libri, 1999.
23. PEČENKA, M. a kol. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995.
24. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. I, II*. Praha: SPN, 1990.
25. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005.
26. ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
27. URBAN, O. *Císař František Josef I*. Praha: Argo, 1999.
28. URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982.
29. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Svoboda, 1991.
30. VANĚK, A. *Vznik samostatného státu v roce 1918*. Praha: Melantrich, 1988.
31. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
32. VYKOUPILOV, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2000.
33. ZNOJ, M., HAVRÁNEK, J., SEKERA, M. *Český liberalismus (texty a osobnosti)*. Praha: Torst, 1995.

3 Od vzniku Československé republiky k rozdělení československé federace

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte:

- Jaké vnější i vnitřní okolnosti provázely vývoj Československa v období 20. a 30. let 20. století a jaké základní principy obsahovala československá ústava z roku 1920;
- Jaké byly pro Československo důsledky přijetí mnichovské dohody, jak se poté proměnila jeho vnitřní i zahraniční politika a za jakých okolností došlo k definitivnímu rozbití československého státu v březnu 1939;
- Jaký byl charakter, cíle a důsledky nacistické okupace českých zemí a jak se utvářely osudy Protektorátu Čechy a Morava v období let 1939-1945;
- Za jakých okolností došlo k obnovení československé státnosti a jakou roli přitom sehrál český domácí a zahraniční odboj;
- Jak se proměnila československá vnitřní i zahraniční politika v letech 1945-1947 a jak došlo k získání absolutní moci komunisty v únoru 1948;
- Jaké byly politické, hospodářské a kulturní změny, které přineslo v Československu nastolení komunistického režimu;
- Jaký byl průběh tzv. Československého jara 1968 a jaké byly příčiny jeho mocenského potlačení;
- Co bylo podstatou tzv. normalizace, která následovala po potlačení reformního procesu roku 1968, a jakou úlohu sehrála v československých dějinách Charta 77;
- Jaké příčiny vedly ke kolapsu komunistického režimu v Československu v roce 1989 a k rozdělení Československa v roce 1993.

3.1 Československo v meziválečném období (1918–1938)

Při svém vzniku 28. října 1918 převzal československý stát tzv. **recepčním zákonem** dosavadní právní normy zanikající habsburské monarchie. **Československá republika** (ČSR) se ovšem záhy musela vypořádat s řadou vážných problémů. Zatímco Češi a Slováci považovali tento stát za svůj, u příslušníků německé, maďarské a polské národnostní menšiny tomu tak nebylo. Počáteční období nového státu se tak neobešlo bez ozbrojených střetnutí k zajištění jeho území. Hranice Československa nakonec vymezila **Versailleská mírová konference**, přičemž jeho součástí se kromě českých zemí a Slovenska stala i Podkarpatská Rus, která do té doby patřila k Uhrám.

V zahraniční politice, jejímž hlavním tvůrcem byl ministr zahraničí **Edvard Beneš**, se meziválečné Československo opíralo zejména o spojení s **Francií** a o tzv. **Malou dohodu**, což byl systém spojeneckých smluv s **Jugoslávií** a **Rumunskem**, které se podobně jako ČSR obávaly snah Maďarska o znovuzískání svých ztracených území. V roce 1935 pak v souvislosti s rostoucím nebezpečím ze strany **nacistického Německa** Československo uzavřelo spojeneckou smlouvu i se **Sovětským svazem**.

Základní znaky vnitřního uspořádání československého státu určovala **ústava**, přijatá v roce 1920, která se inspirovala ústavou americkou a francouzskou a která garantovala občanům základní občanská a politická práva. Parlament ČSR tvořilo dvoukomorové **Národní shromáždění**, které se skládalo z poslanecké sněmovny a senátu. Klíčovou úlohu hrály ve veřejném životě Československa politické strany, kterých existoval poměrně značný počet. Mezi ty nejvýznamnější patřila strana **agrární, sociálně demokratická, národně socialistická, lidová a národně demokratická**. Na Slovensku byla nejsilnější politickou stranou **Hlinkova slovenská ľudová strana**, která postupně stále důrazněji požadovala zavedení autonomie Slovenska v rámci Československé republiky. Své vlastní politické strany si vytvářely i jednotlivé národnostní menšiny v ČSR. V opozici proti existujícímu

státnímu zřízení stála silná **Komunistická strana Československa**, která svůj vzor viděla v Sovětském svazu. Díky velkému počtu politických stran, které zasedaly v parlamentu, se československé vlády se sestavovaly většinou na základě složitých koalic, v nichž byli od poloviny dvacátých let zastoupeni kromě českých a slovenských politiků i členové některých německých politických stran. Velmi důležitou sjednocující a zprostředkující roli hrál **prezident**, jímž byl v letech 1918–1935 **T. G. Masaryk** a po jeho odstoupení v letech 1935–1938 **Edvard Beneš**.

Ekonomicky patřilo Československo k poměrně vyspělým státům, ale mezi jeho jednotlivými částmi existovaly značné rozdíly. Zatímco v českých zemích existoval rozvinutý těžký i spotřební průmysl, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi převládala zemědělská výroba. Hospodářský vývoj v Československu velice silně zasáhlo vypuknutí světové hospodářské krize na konci 20. let 20. století. Takřka se zhroutil vývoz do zahraničí a v roce 1933 bylo v ČSR kolem 1 milionu nezaměstnaných. Krize těžce postihla zejména Slovensko a pohraniční území českých zemí, kde žilo převážně německé obyvatelstvo. To se ve velké míře začalo odvracet od Československé republiky a vzhlížet s nadějami k sousednímu Německu, v němž se v roce 1933 dostali k moci **nacisté** v čele s **Adolfem Hitlerem**. Ten po svém nástupu začal provádět velmi agresivní zahraniční politiku a jedním z jeho prvních cílů se stalo i Československo.

Ekonomický vývoj ČSR

V druhé polovině 30. let ohrožení Československa vzrostlo. V parlamentních volbách v roce 1935 dvě třetiny hlasů německých voličů v Československu získala **Sudetoněmecká strana**, vedená **Konrádem Henleinem**, která se posléze podřídila Hitlerově kontrole a neměla zájem na dohodě s československou vládou. V situaci, kdy v Evropě převládal strach z vypuknutí válečného konfliktu a Hitler stupňoval své hrozby a požadavky, zůstalo nakonec Československo proti nacistickému Německu osamoceno a bez spojenců. V noci z 29. na 30. září 1938 se v Mnichově uskutečnila konference čtyř velmocí – **Německa** (Adolf Hitler), **Itálie** (Benito Mussolini), **Francie** (Edouard Daladier) a **Velké Británie** (Neville Chamberlain), která nařídila Československu předat jeho pohraniční území s německou většinou Německu. Prezident Edvard Beneš a československá vláda toto rozhodnutí v beznadějně situaci přijali a československá armáda, která byla připravena k boji, tato území vyklidila. Následně také Československo předalo část svého území **Polsku** a **Maďarsku**. Tyto události znamenaly konec tzv. **první československé republiky**.

Ohrožení ČSR a mnichovská dohoda

Zákon a svolání Národního výboru o vzniku Československa (tzv. recepční zákon)

Recepční zákon

28. říjen 1918

Zákon Národního výboru

Samostatný stát československý vstoupil v život. Aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu, nařizuje Národní výbor jménem československého národa jako vykonavatel státní svrchovanosti toto:

čl. 1/ Státní formu československého státu určí národní shromáždění ve srozumění s Československou Národní radou v Paříži. Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní svrchovanosti je Národní výbor;

čl. 2/ veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti;

čl. 3/ všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení;

čl. 4/ zákon tento nabývá účinnosti dnešním dnem;

čl. 5/ Národnímu výboru se ukládá, aby tento zákon provedl.

JUDr. Al. Rašín v.r. JUDr. Fr. Soukup v.r. Jiří Stržibrný v.r. Dr. Vavro Šrobár v.r. Ant. Švehla v.r.

Provolání Národního výboru

Lide československý! Tvůj odvěký sen stal se skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných, svobodných, kulturních států světa. Národní výbor, nadaný důvěrou veškerého lidu československého, přejal jako jediný a oprávněný a odpovědný činitel do svých rukou správu svého státu.

Lide československý! Vše, co podnikáš, podnikáš od tohoto okamžiku jako nový svobodný člen velké rodiny samostatných svobodných národů.

Novými činy v těchto chvílích zahajují se nové, bohdá slavné dějiny Tvoje. Nezkłameš očekávání celého kulturního světa, který se žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin, jež vyvrcholily v nesmrtelné výkony československých legií na západním bojišti a na Sibiři. Celý svět sleduje Tvoje kroky do nového života, Tvůj vstup do země zaslíbené. Zachovej štít čistý, jako jej zachovalo Tvé národní vojsko: Československá legie. Bud' si stále vědom, že jsi občanem československého státu nejen se všemi právy, nýbrž i povinnostmi.

Na počátku velikého díla ukládá Ti Národní výbor, ode dneška Tvá vláda, aby Tvé chování a Tvá radost byly důstojny velké chvíle nynější. Naši osvoboditelé Masaryk a Wilson nesmí býti zklamáni ve svém přesvědčení, že dobyli svobody lidu, který dovede sám sobě vládnouti, ni jediným rušivým činem nesmí býti zkáleny nynější veliké okamžiky, ni jediný z Vás nesmí se dopustiti ničeho, co by mohlo vrhnouti stín na čisté jméno národa.

Každý z Vás musí bezvýhradně šetřiti všeho, co jinému jest svato.

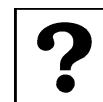
Svobody osobní, majetku soukromého nesmí býti dotčeno. Podrobte se bezvýhradně rozkazu Národního výboru.

V Praze, dne 28. října 1918.

Za Národní výbor československý:

Dr.Fr.Soukup v.r., Dr.Vavro Šrobár v.r. Antonín Švehla v.r., Jiří Stříbrný v.r. JUDr. Al.Rašín v.r.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Za jakých historických okolností a kdy tento zákon vznikl?
2. Zamyslete se nad tím, z jakých důvodů byl tento zákon vyhlášen.
3. Objasněte pojem Národní výbor.
4. Proč je tento zákon označován jako recepční? Které jeho články se k tomuto označení přímo vztahují?
5. Co víte o osobnostech, které jsou pod zákonem podepsány?
6. Jaké historické události a osobnosti jsou zmíněny v svolání Národního výboru?

Ústavní listina Československé republiky (úryvky)

Ústava ČSR

(únor 1920)

...§ 6. Moc zákonodárnou vykonává pro celé území Československé republiky Národní shromáždění, skládající se ze dvou sněmoven: sněmovny poslanecké a senátu...

§ 8. Sněmovna poslanecká má 300 členů, kteří se volí podle všeobecného, rovného, přímého, tajného práva hlasovacího podle zásady poměrného zastoupení...

§ 13. Senát má 150 členů, kteří se volí podle všeobecného, rovného, přímého, tajného práva hlasovacího podle zásady poměrného zastoupení...

Hlava třetí

Moc vládní a výkonná

1. *Prezident republiky jest volen Národním shromážděním*
2. *Volen může býti státní občan Československé republiky, který je volitelný do sněmovny poslanecké a dosáhl 35 let...*

Hlava pátá

Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské

§ 106. Rovnost

2. *Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života a své svobody, nehledíc k tomu, jakého jsou původu státní příslušnosti, rasy nebo náboženství...*

§ 109. Soukromé vlastnictví

2. *Vyvlastnění /soukromého majetku/ je možné jen na základě zákona a za náhradu,...*

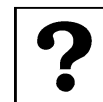
§117. Svoboda učení a svědomí. Svoboda projevu mínění

1. *Každý může v mezích zákona projevovat mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem apod.*

§ 128. Rovnost státních občanů.

1. *Všichni státní občané ...jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických, nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství...*
3. *Státní občané ...mohou ...volně užívatí jakéhokoliv jazyka...*

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké údaje lze zjistit z tohoto úryvku o politickém a státním systému ČSR?
2. Jakou podobu měla zákonodárná moc v ČSR?
3. Jakou úlohu hrál prezident?
4. Jaká práva a jaké povinnosti občanů ČSR ústava přinášela?
5. Ústavy kterých států asi byly pro československou ústavu vzorem?
6. V textu ústavy je uváděna možnost vyvlastnění soukromého majetku státem za náhradu. Došlo v době existence První československé republiky (1918–1938) ve větší míře k tomuto procesu? Pokud ano, tak za jakých okolností?

3.2 České země v období druhé republiky a nacistické okupace (1938–1945)

Přijetí mnichovské dohody znamenalo pro Československo katastrofu. V odtržených pohraničních územích přišlo o svá vojenská opevnění i o značnou část své průmyslové a zemědělské produkce. Rovněž byly přerušeny důležité železniční trati. V krátkém období tzv. **druhé republiky** (říjen 1938–březen 1939) se českoslovenští politici marně pokoušeli navázat dobré vztahy s Německem, na jehož dobré vůli byli nyní naprosto závislí. Byla uzákoněna **autonomie** (samospráva) Slovenska a Podkarpatské Rusi a novým prezidentem ČSR byl po vynuceném odstoupení Edvarda Beneše zvolen **JUDr. Emil Hácha**. Záměrem nacistického Německa byla ovšem definitivní likvidace československého státu. K té došlo v polovině března 1939. Dne 14. března vyhlásilo nezávislost Slovensko, území Podkarpatské Rusi bylo zabráno Maďarskem a **15. března 1939** německá vojska obsadila zbytek českých zemí.

Na nacisty okupovaném území českých zemí byl vyhlášen tzv. **Protektorát Čechy a Morava**, který byl součástí Německé říše. I když formálně stál v jeho čele tzv. státní prezident **JUDr. Emil Hácha**

Druhá
československá
republiky

Vyhlášení
Protektorátu
Čechy a
Morava

česká protektorátní vláda, skutečnou moc měly německé okupační úřady v čele s **říšským protektorem**, kterým byl jmenován **Konstantin von Neurath**. Jakýkoliv odpor byl potlačován nacistickými bezpečnostními složkami, z nichž si smutnou proslulost získala zejména německá tajná státní policie – **gestapo**. Kromě odboje ovšem existovala i **kolaborace** (spolupráce) s okupačním režimem. Záměrem nacistů bylo poněmčení a likvidace českého národa, které měly být ovšem uskutečněny různými metodami. Tento konečný cíl byl ale odložen až na dobu po německém vítězství v probíhající válce. V období války měly české země sloužit především jako průmyslová a zemědělská základna nacistického Německa a zásobárna pracovních sil. V průběhu války bylo přes půl milionu Čechů nuceně nasazeno v německém válečném průmyslu nebo v zemědělství.

V počáteční fázi okupace došlo kromě pasivního odporu i k veřejným projevům nespokojenosti české veřejnosti s nacistickou okupací. Dne **28. října 1939** při výročí vzniku Československé republiky proběhly na řadě míst demonstrace a k podobnému způsobu odporu sáhli i pražští vysokoškoláci v polovině listopadu 1939 v souvislosti s pohřbem studenta **Jana Opletala**. Tyto studentské nepokoje poskytly nacistům **17. listopadu 1939** záminku k uzavření českých vysokých škol, k popravě 9 studentských předáků a transportu 1200 studentů do koncentračních táborů.

28. říjen a 17.
listopad 1939

Tragický osud postihl během nacistické okupace zejména české Židy. Podobně jako v jiných zemích ovládaných nacisty byli nejdříve zbaveni veškerých práv a majetku, poté soustředěni v tzv. ghettech (zejména v **Terezíně**) a nakonec transportováni do vyhlazovacích koncentračních táborů, kde je většinou čekala smrt. Obětí tohoto vyhlazování se stalo 80 tisíc Židů z Protektorátu Čechy a Morava. Stejný tragický osud postihl v českých zemích i romské obyvatelstvo. Celkový počet občanů Československa, kteří zahynuli v průběhu 2. světové války, je uváděn číslem 340–370 tisíc.

Genocida
českých Židů a
Romů

Od počátku okupace vznikaly v českých zemích odbojové skupiny složené z lidí odhodlaných bojovat proti nacismu a za obnovení Československa, mezi nimiž zaujímal významné místo zejména důstojníci československé armády, členové Sokola, příslušníci inteligence apod. Mezi nejvýznamnější odbojové organizace na počátku nacistické okupace patřila **Obrana národa**, **Petiční výbor Věrní zůstaneme** a **Politické ústředí**, které na počátku roku 1940 vytvořily společné řídicí centrum – **Ústřední vedení odboje domácího**. Své odbojové skupiny zakládala i ilegální **Komunistická strana Československa**, která ovšem v počátečním období okupace odmítala spolupráci s ostatními odbojovými směry. Hnutí odporu připravovalo povstání proti nacistům, shromažďovalo zbraně, provádělo sabotáže, vydávalo protinacistické letáky a jiné ilegální tiskoviny a zabezpečovalo tajné přechody hranic a zpravodajství.

Domácí odboj

Boj za obnovu Československa probíhal i v zahraničí, kde jeho nejdůležitějším centrem byl Londýn. Zde sídlil prezident **Edvard Beneš** a československá exilová vláda, vytvořená v průběhu roku 1940. Podobně jako za 1. světové války se i nyní v zahraničí organizovaly československé vojenské jednotky – českoslovenští letci se účastnili v roce 1940 vzdušné bitvy o Anglii i řady dalších důležitých bojů, pozemní jednotky bojovaly v Polsku, Francii i v severní Africe. Rovněž v Sovětském svazu vznikla po jeho napadení Německem (červen 1941) československá vojenská jednotka, které velel **Ludvík Svoboda**. Ta se účastnila osvobozování SSSR, Polska a Československa.

Boj za obnovu
Československa
a v zahraničí

K podstatnému oživení českého domácího odboje a vzrůstu počtu sabotáží došlo v létě 1941 po napadení Sovětského svazu Německem. Nacisté se rozhodli reagovat terorem a do Protektorátu Čechy a Morava byl jako **zastupující říšský protektor** vyslán **Reinhard Heydrich**. Ten po svém příchodu nechal vyhlásit **stanné právo**, během něhož bylo v českých zemích popraveno asi 500 osob a několikrát více bylo posláno do koncentračních táborů. Zatčen a později popraven byl i předseda protektorátní vlády **Alois Eliáš**, který spolupracoval s odbojem. Další rozmach odboje přinesl příchod řady parašutistických výsadek z Velké Británie a Sovětského svazu. Nejdůležitější úkol byl svěřen výsadkové skupině Anthropoid, jejíž členové **Jan Kubiš** a **Josef Gabčík** provedli 27. května 1942 úspěšný atentát na R. Heydricha. V odvetu za tento čin nacisté vyhlásili **druhé stanné právo** a rozpoutali novou vlnu teroru (tzv. heydrichiáda), jíž padlo za obětí asi 1500 osob (mj. spisovatel Vladislav Vančura). K nejbrutálnějším činům nacistické okupace patřilo vyhlazení obcí **Lidice** a **Ležáky**.

Atentát na
Heydricha

Nakonec se německým bezpečnostním složkám podařilo vypátrat i parašutisty, kteří provedli atentát na Heydricha. Ti se odmítli vzdát a v nerovném boji všichni zahynuli. Brzy po těchto událostech prohlásila britská a francouzská vláda **mnichovskou dohodu** za neplatnou.

Jak se zvyšovala úloha Sovětského svazu v 2. světové válce, rostl i vliv SSSR na československou politiku a také role československých komunistů, kteří působili pod vedením **Klementa Gottwalda** v Moskvě. V prosinci 1943 uzavřel E. Beneš se SSSR smlouvu, která měla do budoucna zabezpečit Československo proti novému německému útoku.

V závěru nacistické okupace došlo opět k oživení odboje v českých zemích. Vznikaly nové odbojové organizace a **partyzánské oddíly**, ze Sovětského svazu i Velké Británie sem byly vysílány další parašutistické skupiny. V květnu 1945 vypukla na řadě míst povstání, z nichž nejdůležitější vzplanulo 5. května v **Praze**. V jeho čele stála **Česká národní rada**. Po ústupu většiny německých vojsk na západ vstoupila 9. května do Prahy Rudá armáda, jejíž jednotky společně s dalšími spojeneckými silami v závěru války osvobodily i většinu ostatního území Čech a Moravy. Na osvobozování západní části Československa včetně **Plzně** se podílela také **americká armáda**. K posledním větším bojům na našem území došlo **12. května** u Milína nedaleko Příbrami.

Růst role SSSR v československé politice

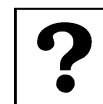
Osvobození Československa

Heydrichův projev (úryvek) (říjen 1941)

Heydrichův projev

„Je třeba pro nejbližší dobu války jasně Čechům ukázat: at' nás miluješ nebo ne, at' pomýšlíš pro později na samostatný stát nebo ne, důležité je, že přinejmenším teď uznáváš, že vyvolat povstání anebo klást odpor je pro tebe v tomto okamžiku jen škodlivé... Ty lidi nezískáme, to nechceme, a ani by se nám to nepodařilo... Potřebuji zde klid, aby... český dělník plně nasadil svou pracovní sílu ve prospěch německého válečného úsilí, aby zde... nic nezdržovalo další zvyšování zbrojní výroby... K tomu patří i to..., že přirozeně musíme dát českým dělníkům natolik nažrat, aby mohli vykonávat svou práci... S ohledem na válku a z taktických důvodů nesmíme připustit, aby se Čech kvůli jistým věcem rozzuřil a vybuchl, a i když musíme být momentálně z určitých taktických důvodů tvrdí, musíme si přesto počínat tak, aby Čech nemohl dospět k závěru – protože nevidí jiné východisko – že musí jít do povstání... Tento prostor musí být jednou definitivně osídlen německy... Abych získal přehled, kdo z lidí v tomto prostoru je vhodný k poněmčení, musím provést soupis obyvatelstva podle rasového zřetele... Jsou tu následující lidé: jedni jsou dobré rasy a dobrého smýšlení, s těmi je to jednoduché, ty můžeme poněmčit. Potom jsou tu... lidé špatné rasy a špatného smýšlení. Takové lidi musím dostat ven. Na Východě je dost místa... Uprostřed zůstává střední vrstva..., ve které jsou špatně smýšlející lidé dobré rasy... To jsou ti nejnebezpečnější, protože tvoří... vůdcovskou vrstvu. Nebude nám nic jiného než pokusit se usídlit část v říši... a pokusit se je převychovat a poněmčit – nebo, nepůjde-li to, postavit je nakonec ke zdi.“

Kontrolní otázky a úkoly

1. Co víte o autorovi projevu?
2. Jakými principy se měla řídit nacistická politika vůči Čechům v období války? Z jakých důvodů? Kterou skupinu českého obyvatelstva se R. Heydrich pokoušel získat určitými sociálními výhodami a proč?
3. Jaké záměry měli nacisté s českým národem po skončení války?
4. Co z opatření prováděných nacistickou okupační správou v průběhu války už bylo východiskem pro „konečné řešení české otázky“?

3.3 Československo mezi demokracií a komunismem (1945–1948)

Díky vítězství protifašistické koalice v 2. světové válce byla obnovena Československá republika, která se ovšem značně lišila od své meziválečné předchůdkyně. V závěru války byla na základě jednání mezi londýnskou a moskevskou emigrací vytvořena nová československá vláda, která vyhlásila svůj **program** na začátku dubna 1945 v **Košicích** a po osvobození Československa převzala moc.

Územně se nyní Československo zmenšilo, protože **Podkarpatská Rus**, která byla původně jeho součástí, byla v roce 1945 připojena k Sovětskému svazu. Významné změny se projeví i ve vnitropolitickém uspořádání. I když v čele státu opět stanul prezident **Edvard Beneš**, řada předválečných politických stran nebyla obnovena a činnost mohly vyvíjet jen strany sdružené v tzv. **Národní frontě**. Novými orgány státní moci se staly tzv. **národní výbory**. Už v závěru roku 1945 došlo k znárodnění bank, pojišťoven a velkých průmyslových závodů, kromě těchto znárodněných podniků ovšem v československém hospodářství tehdy stále ještě existoval soukromý sektor. V zahraniční politice se Československo opíralo o **Sovětský svaz**, který toho ovšem využíval k zásahům do československých záležitostí. Nejvýrazněji se to projevilo v roce 1947, kdy na sovětský nátlak Československo odmítlo tzv. **Marshallův plán**, což byl projekt rozsáhlé hospodářské pomoci, kterou poskytl USA řadě evropských zemí.

Po válce se výrazně změnilo i národnostní složení ČSR, protože v letech 1945–1947 byl proveden odsun asi **tří milionů** německých obyvatel Čech a Moravy do Německa. Zejména v jeho první fázi došlo k řadě násilností a zločinů na německém obyvatelstvu. Rovněž při potrestání zločinů spáchaných v době nacistické okupace byla vedle skutečných viníků postižena i řada lidí kvůli osobní pomstě nebo z politických důvodů.

Významné pozice v československé státní i místní správě, policii (tzv. **Sboru národní bezpečnosti – SNB**) i armádě obsadili komunisté, kteří obratně využívali poválečného příklonu obyvatelstva k levicovým myšlenkám i popularity a vlivu Sovětského svazu jako hlavního vítěze nad nacistickým Německem. Projevilo se to i ve volbách v květnu 1946, v nichž **Komunistická strana Československa** (KSČ) v celostátním měřítku v Československu zvítězila. Předseda KSČ **Klement Gottwald** se stal novým předsedou vlády, ve které ale kromě komunistů zasedli i představitelé nekomunistických politických stran. Ovšem brzy po těchto volbách se spory mezi komunisty a jejich odpůrci začaly vyhrocovat. To souviselo i se situací v mezinárodní politice, v níž spolupráce mezi Sovětským svazem a západními státy v čele s USA byla vystřídána obdobím napětí a vzájemného nepřátelství, které je označované jako **studená válka**. Ve státech střední a východní Evropy, které byly ve sféře vlivu Sovětského svazu, byly za aktivní sovětské pomoci nastoleny režimy, v nichž absolutní moc získalo vedení místních komunistických stran.

V Československu došlo k rozhodujícímu střetu v **únoru 1948**, kdy komunisté obratně využili sporů o Sbor národní bezpečnosti, aby vytlačili své odpůrce z vlády. O jejich úspěchu rozhodlo to, že dokázali své přívržence zmobilizovat k masovým veřejným vystoupením, měli kontrolu nad ozbrojenými silami a rovněž zajištěnou podporu Sovětského svazu. Prezident E. Beneš nakonec pod nátlakem kapituloval a **25. února 1948** demisi nekomunistických ministrů přijal. To znamenalo definitivní nastolení diktatury komunistické strany v Československu.

Košický vládní program (úryvky)
(duben 1945)

Košický vládní
program

I

Nová vláda má býti vládou široké Národní fronty Čechů a Slováků a tvoří ji představitelé všech sociálních složek a politických směrů, které doma i za hranicemi vedly národně osvobozenecký zápas za svržení německé a maďarské tyranie...

II

...hlavním úkolem vlády, jemuž musí býti podřízeno všechno ostatní, bude všemožné stupňování válečného úsilí Československa až do osvobození celé země a úplné porážky hitlerovského Německa.

III

Vláda ...chce ještě více upevňovat bojovou spolupráci čs. armády s Rudou armádou a vidí v ní vzor pro budování nové, skutečně demokratické, antifašistické čs. armády.

Aby byla umožněna co nejužší bojová spolupráce s Rudou armádou, nutná v zájmu vítězství i naší budoucnosti, budou organizace, výzbroj a výcvik nové čs. branné moci stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády...

IV

Vyjadřujíc neskonalou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě...

V

...Na rozdíl od dřívějšího byrokratického, lidu vzdáleného správního aparátu tvoří se v obcích, okresech a zemích, jakožto nové orgány státní a veřejné správy, lidem volené národní výbory...

VI

Vláda se bude jako první domácí vláda republiky pokládat za ztělesnění československého státního společenství, založeného na nových zásadách. Učiní konec všem starým sporům a vycházejíc z uznání Slováků jako nacionálně svébytného národa, bude vláda od prvních svých kroků důsledně se snažit, aby v česko-slovenském poměru byla uskutečněna zásada "rovný s rovným" a aby tak bylo uplatněno skutečné bratrství mezi oběma národy...

VII

Vláda se bude starat o to, aby byla co nejdříve vyřešena otázka Zakarpatské Ukrajiny, postavená samým obyvatelstvem této země. Vláda si přeje, aby otázka tato byla vyřešena podle demokraticky projevené vůle karpátoukrajinského lidu a v plném přátelství mezi Československem a Sovětským svazem, a jest přesvědčena, že tomu tak skutečně bude. Vláda učiní v tomto smyslu všechny nutné přípravy.

VIII

...Z občanů Československé republiky německé a maďarské národnosti, kteří měli československé státní občanství před Mnichovem 1938, bude státní občanství potvrzeno u antinacistů a antifašistů... U ostatních československých občanů německé a maďarské národnosti bude československé státní občanství zrušeno...

IX

Vláda bude pokládat za svůj nejvyšší odpovědný úkol a za svou mravní povinnost před českým a slovenským národem postihnouti a vydati soudu a trestu všechny válečné provinilce, všechny zrádce, všechny vědomé a aktivní pomocníky německých nebo maďarských utlačovatelů...

X

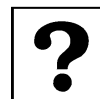
...budou zajištěny a pod národní správu dány ihned majetky všeho druhu, pokud jsou v držbě, ve vlastnictví anebo ve správě: občanů nepřátelských států, zejména Německa a Maďarska; německých a maďarských občanů Československé republiky, kteří aktivně napomáhali rozbití a okupaci

Československa; ostatních občanů Československé republiky, kteří zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské okupanty.

XI

Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedena snahou především jednou provždy vyrvati českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německo-maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků, vítá vláda konfiskaci půdy nepřátel a zrádců, kterou provádí Slovenská národní rada, a její rozdělení mezi drobný zemědělský lid, vláda rozšíří podobné opatření na celé území republiky...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Charakterizujte československou i mezinárodní historickou situaci, ve které tento vládní program vznikl.
2. Které byly hlavní body tohoto dokumentu?
3. Jak se podle něho měnila struktura státní a politické moci v Československu?
4. K jaké podstatné změně došlo v zahraniční politice ČSR? Proč?
5. Jak měl být nyní nově pojímán vztah mezi Čechy a Slováky?
6. Jaký postoj zaujímal tento vládní program k německé a maďarské menšině? Proč?
7. V tomto dokumentu je určitým způsobem řešeno i „vyrovnání s minulostí“. Jak?
8. Jaké hospodářské změny tento program naznačoval?

Program KSČ pro volby v roce 1946 (jaro 1946)

Volební
program KSČ

Co chtějí komunisté?

Komunisté chtějí pevné spojení dělníků a rolníků.

To znamená, že chtějí, aby u nás v Československu bylo zachováno úplné a ničím neomezené soukromé vlastnictví české a slovenské půdy, aby už nikdy pracující rolníci nemohli být vyvlastňováni nebo vykořisťováni pozemkovými, průmyslovými a finančními velkokapitalisty, aby konfiskovaná ...půda byla odevzdána do úplného a trvalého osobního soukromého a dědičného vlastnictví těm, kdo na ní pracují. Komunisté jsou proti zavádění kolchozů u nás, proti jakýmkoliv formám násilného združstevňování.

Komunisté chtějí, aby výkupní ceny živočišných a rostlinných výrobků byly odstupňovány tak, aby na prvním a druhém místě přispívaly k zvelebení drobných a středních hospodářství...

Komunisté chtějí zdárný vývoj řemesla, živnosti, maloobchodu.

Komunisté chtějí, aby byl zachován a hájen soukromý majetek všech těch, kdož ho nabyli poctivou prací, aby se podnikání řemeslníků, malých a drobných živnostníků a obchodníků zdárně vyvíjelo a netrpělo konkurencí zjištných velkopodnikatelů, aby z distribuce byly vyřazeny všechny zbytečné a prospěchářské mezistupně velkoobchodu.

Komunisté chtějí, aby malé a drobné podniky byly spravedlivě a plánovitě vedeny, spravovány a státem podporovány k prospěchu řemesla a obchodu, aby dostávaly spravedlivý příděl surovin, strojů a účasti na veřejných a státních dodávkách, dovozu a vývozu atd.

Komunisté chtějí, aby řemeslo mělo zlaté dno a obchod kvetl, aby se malému a drobnému podnikateli za jeho práci, iniciativu a risiko dostalo spravedlivé odměny.

Komunisté chtějí rozkvět kultury, svobodu svědomí, vzrůstání významu duševních pracovníků, naší inteligence, vědců a umělců, techniků, státních a veřejných zaměstnanců.

To znamená, že chtějí, aby náš národ šel ve stopách Husa, Komenského, Kolára, Šafaříka, Palackého, Havlíčka, Němcové, Smetany, Nerudy, Masaryka, Štúra, Hviezdoslava, Vančury, Kratochvíla, aby vyvíjel svou nezávislou, lidovou, demokratickou pokrokovou kulturu.

Komunisté chtějí, aby věda, umění, vzdělání a výchova sloužily u nás lidu, pracujícím, blahobytu, rozvoji a štěstí celého národa a ne jenom úzké vrstvě bohatých, životem přesycených vyvolenců.

Komunisté chtějí, aby u nás inteligence – pracovníci hlavy – věrně sloužila své vlasti, pracujícímu lidu a aby bylo zajištěno materiální postavení naší inteligence a výchově nových kádrů vědců, umělců, učitelů, lékařů, inženýrů, techniků, vynálezců, agronomů, úředníků, právníků atd. atd. byla věnována největší péče.

Proto ten, kdo chce, aby naše česká a slovenská kultura vzkvétala...

ten půjde s komunisty – ten bude volit č. 1

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké byly hlavní programové body tohoto dokumentu?
2. Ke kterým sociálním a společenským skupinám se KSČ v tomto programu hlavně obracela? Jakými sliby je konkrétně chtěla získat?
3. Jaké byly příčiny velkého volebního úspěchu KSČ ve volbách v květnu 1946?
4. Jak se lišila realita po únoru 1948 od slibů obsažených v tomto programu?

3.4 Československo v letech 1948–1953

Události v únoru 1948 znamenaly nadlouho konec demokracie v Československu. V březnu 1948 za nevyjasněných okolností zahynul **Jan Masaryk**, syn T. G. Masaryka a ministr zahraničí československé vlády. Prezident Edvard Beneš odmítl podepsat novou ústavu, odstoupil z úřadu prezidenta a v září 1948 zemřel. Jeho nástupcem v prezidentském úřadě se stal **Klement Gottwald**. Vedení komunistické strany získalo naprostou kontrolu nad politickým i hospodářským životem v Československu, který byl nyní přebudováván podle vzoru Sovětského svazu a na základě pokynů sovětského vedení. Nekomunistické politické strany byly buď likvidovány (sociální demokracie), nebo musely bezvýhradně respektovat vůli KSČ a staly se jejími bezmocnými přívěsky. Ve volbách ztratili občané možnost výběru a mohli nyní volit jen jednu společnou kandidátku. Byla odstraněna nezávislost soudů i svoboda sdělovacích prostředků. V kultuře se stal závazný jediný umělecký směr – tzv. **socialistický realismus**. Ti z uměleckých tvůrců, kteří se mu nechtěli podřídít, nemohli publikovat ani veřejně prezentovat svoje díla.

Státní správu, školství i všechny veřejné organizace postihla rozsáhlá čistka a museli z nich odejít všichni, kdo byli novému režimu nepohodlní nebo nesouhlasili s politikou komunistické strany. Desetitisíce občanů, kteří se nechtěli smířit s novými poměry, odešly do emigrace, mezi nimi např. žurnalista Ferdinand Peroutka, spisovatel Egon Hostovský nebo hudebník Rafael Kubelík. Styky se západními státy byly omezeny na minimum a hranice s nimi byly nyní velmi přísně střeženy. Československo se stalo pevnou součástí **sovětského mocenského bloku** a členem jeho mezinárodních organizací – zejména ekonomické **Rady vzájemné hospodářské pomoci** (RVHP, založena 1949) a vojenské **Varšavské smlouvy** (založena 1955).

Proměny
politického
systému v
CSR

Československo -
součást
sovětského
mocenského
bloku

Pronikavé změny postihly po únoru 1948 i československé hospodářství. Velmi brzy došlo k takřka úplnému zestátnění průmyslu, ale i obchodu a řemesel. Řízení ekonomiky nyní uskutečňoval stát prostřednictvím **pětiletých hospodářských plánů**. Mimořádný důraz byl kladen na rozvoj těžkého průmyslu (např. hutnictví a strojírenství), který hrál klíčovou roli při přípravách na možný válečný konflikt se Západem. Podle sovětského vzoru byla provedena i **kolektivizace zemědělství**, při níž byli dosud samostatně hospodařící rolníci často tvrdým nátlakem přinuceni stát se členy **jednotných zemědělských družstev (JZD)**.

Změny v ekonomice

Upevňování komunistického režimu v Československu bylo doprovázeno rozsáhlým soudním i mimosoudním postihem jeho skutečných nebo i jen domnělých odpůrců. Pro nepohodlné osoby byly zřízeny **tábory nucených prací (TNP)** a zvláštní vojenské útvary – **pomocné technické prapory (PTP)**, kam byli umisťováni politicky nespolehliví vojáci. Ve vykonstruovaných soudních procesech byli obžalováni často tvrdým psychickým i fyzickým nátlakem nuceni k nepravdivým výpovědím a o jejich vině a trestu fakticky nerozhodovaly soudy, ale zvláštní politické orgány KSČ. Mezi takto postižené patřila řada důstojníků československé armády (např. generál **Heliodor Píka**), dále funkcionáři nekomunistických politických stran (např. **Milada Horáková**), představitelé církví, nekomunistické inteligence, rolníci odmítající kolektivizaci atd. Nakonec se represe obrátily i dovnitř KSČ a zasáhly i řadu jejích funkcionářů (**Rudolf Slánský, Gustav Husák**). K určitému uvolnění došlo po smrti **J. V. Stalina a Klementa Gottwalda** v roce 1953, ale většina obětí tohoto tragického období byla rehabilitována až na začátku 90. let 20. století.

Represe a politické procesy

Zákon o táborech nucené práce

Zákon o táborech nucené práce

(25. říjen 1948)

§ 1.

Aby osoby uvedené v §2 mohly být vychovány k práci jako občanské povinnosti a aby mohlo být využito jejich pracovních schopností k prospěchu celku, zřizují se tábory nucené práce...

3. Pracovních sil zařazených do táborů bude použito pro výkon prací podnikaných státem, národními podniky a svazky lidové správy ke splnění jednotného hospodářského plánu.

§ 2.

1. Do táborů budou zařazeny

a/ osoby, které jsou starší 18 let, nepřekročily 60. rok věku a jsou tělesně a duševně způsobilé, ale práci se vyhýbají nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, zvláště veřejné zásobování...

b/ osoby právoplatně odsouzené pro některý z činů uvedených v zákonu ze dne 6. října 1948 č. 231 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky...

§ 3.

O zařazení do tábora a o době trvání pobytu v něm...rozhodují tříčlenné komise, jejichž členy a náhradníky jmenují krajské národní výbory.

1. Do tábora lze zařadit osoby uvedené v § 2 na dobu od tří měsíců do 2 roků.

§ 4.

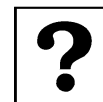
Komise zřízená podle § 3, odst. 1 může...

a) zakázati osobě zařazené do tábora po jejím propuštění pobyt v určitém územním okrsku nebo místě nebo jí určití místo pobytu,

b) naříditi vyklizení bytu zařazené osoby,

c) rozhodnouti, že do živnostenského podniku nebo majetkových podstat zařazené osoby bude zavedena národní správa...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jakými motivy bylo vedeno přijetí tohoto zákona?
2. Kdo rozhodoval o umístění člověka v táboře nucených prací?
3. Jaká základní demokratická zásada tím byla popírána?
4. Uveďte další příklady porušování základních lidských práv v ČSR po roce 1948.

3.5 Československo v letech 1953–1967

Po smrti Klementa Gottwalda v březnu 1953 se jeho nástupcem ve funkci prezidenta Československé republiky stal **Antonín Zápotocký** a do čela KSČ se dostal **Antonín Novotný**. Nové vedení chtělo zpočátku pokračovat v dosavadní politice, ale řada vnějších i vnitřních tlaků je přiměla k určitým změnám. V **červnu 1953** proběhla v ČSR **měnová reforma**, při níž byla občanům vyměněna finanční hotovost i úspory v poměru 5:1 až 50:1 a zároveň došlo i ke zrušení přidělového systému. Pro většinu obyvatelstva znamenala tato opatření znehodnocení úspor a vzrůst životních nákladů. V souvislosti s tím došlo na řadě míst k projevům nespokojenosti, v **Plzni** proběhly dokonce rozsáhlé demonstrace, které musely potlačovat ozbrojené síly.

V roce 1956 byl vývoj v Československu i dalších státech sovětského bloku výrazně ovlivněn událostmi v Sovětském svazu. Jeho nejvyšší představitel **N. S. Chruščov** ve svém projevu na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu kritizoval svého dosud nedotknutelného předchůdce **J.V. Stalina** a uvedl řadu případů jeho zločinů a zneužívání moci. To zasadilo komunistickému hnutí tvrdou ránu. Otrěs se nejvýrazněji projevil v Polsku a zejména v Maďarsku, v němž musela proti lidovému povstání namířenému proti komunistickému režimu zasáhnout sovětská vojska. V Československu vyvrcholila společenská diskuse zejména v souvislosti s **II. sjezdem československých spisovatelů**, na němž básníci František Hrubín a Jaroslav Seifert vystoupili s kritickými projevy. Československé komunistické vedení ovšem v obavě z opakování maďarských událostí debatu o nějakých hlubších reformách politického systému nepřipustilo a pokusilo se opět upevnit kontrolu nad společností. Svoji pozici si posílil zejména **Antonín Novotný**, který po smrti Antonína Zápotockého v roce 1957 ve své osobě spojil jak funkci prvního tajemníka KSČ, tak i úřad prezidenta republiky. Potvrzením síly komunistického režimu se mělo stát v roce 1960 přijetí nové socialistické ústavy, která obsahovala i článek o vedoucí úloze komunistické strany ve společnosti. Byl přijat i nový název státu – **Československá socialistická republika (ČSSR)** – a nový **státní znak**.

V 60. letech procházela československá společnost řadou změn. I když monopol moci, který mělo vedení komunistické strany, zůstal zachován, měnil se způsob jeho uplatňování. Došlo k zmírnění tvrdosti trestních represí, proběhly i rehabilitace některých obětí z 50. let. Probouzela se i československá věda, v níž začaly být navazovány přerušované kontakty se Západem. V roce 1959 získal český vědec Jaroslav Heyrovský za objev polarografie Nobelovu cenu za chemii. V kultuře se projevoval výrazný vliv nové generace umělců, kteří se nechtěli nechat svázat pravidly socialistického realismu a žádali tvůrčí svobodu. Pozoruhodná díla vznikla v této době v **kinematografii** v rámci tzv. **nové československé filmové vlny**, mezi jejíž představitele patřili např. režiséři Miloš Forman, Věra Chytilová, Jiří Menzel, Vojtěch Jasný a další. Velký společenský ohlas měla i divadelní tvorba, např. představení divadla **Semafor** (Jiří Suchý, Jiří Šlitr). Rušné období prožívala i česká a slovenská literatura – oblibu čtenářů měla jak díla starších tvůrců (Jaroslav Seifert), tak i tvorba mladší literární generace (např. **Bohumil Hrabal, Josef Škvorecký, Ludvík Vaculík** a další).

A právě literární tvůrci výrazně vystoupili v červnu 1967 na **IV. sjezdu československých spisovatelů**. V řadě projevů na tomto sjezdu byla tvrdě kritizována kulturní i společenská situace v Československu. Tyto události znamenaly předeheru k tzv. **československému jaru 1968**.

Vystoupení Jaroslava Seiferta na II. sjezdu československých spisovatelů

Vystoupení J.
Seiferta na II.
sjezdu čs.
spisovatelů

(duben 1956)

Vážení přítomní! Bylo řečeno, že je zapotřebí, abychom konečně uspořádali své kulturní dědictví. Vracíme se ke knihám svých mrtvých básníků, listujeme jimi a hlásíme se k tomuto jejich odkazu.

Nejednou tu bylo zdůrazněno, že spisovatelé jsou svědomím svého národa.... A právě dnes chtěl bych říci: Kéž bychom v této chvíli my spisovatelé byli opravdu svědomím svého národa, kéž bychom byli svědomím svého lidu. Neboť, věřte, obávám se, že jsme jím nebyli již po více let, že jsme nebyli svědomím zástupů, svědomím milionů, ba dokonce že jsme ani nebyli svědomím sebe samých. Znova a znova slyšíme tu zaznívati, a to z úst nikterak nevýznamných, že je zapotřebí, aby spisovatel psal pravdu. To znamená, že spisovatelé v posledních letech pravdu nepsali...

A dnes ptám se vás, kde jsme byli my všichni, když po roce 1948 zasedal nad českou literaturou člověk, který neuměl česky a který rozhodoval o osudu českých spisovatelů a českých knih? Kde jsme byli, když tento muž rozeslal po tiskárnách zástup dvacetiletých dívek a mládenců, kteří s vervou svého mládí poručili rozmetat sazby českých knih. A byla mezi těmito knihami i díla klasiků, která dnes vydáváme znova. Byl mezi nimi i Jan Ámos Komenský. Kde jsme byli, když ne jeden knihovník z opatrnosti, ze zbabělosti, ze zloby a z nemístného nadšení vlastní rukou ničil naše knihovny a s gründerským nadšením počal budovati knihovny nové, a to sice z knih, které vyšly až po únoru roku 1948...

Jsem přesvědčen, že naší povinností je přistoupiti ihned k odčinění křivd. A naléhavé požadavky shrnuji do těchto dvou: 1. Vyzvěte umlčené a neprávem vyloučené spisovatele, kteří jsou ovšem toho jména hodni, k spolupráci. Nečekejte, až přijdou sami a budou prosit. Sotva by přišli, neboť není hodno spisovatele, aby prosil. Dejte jim možnost, aby odpověděli dnes na útoky, na které nemohli odpovědět, když byli vylučováni z literatury, já to sám zažil!

2. Uvažujme o spisovatelích uvězněných, myslíme na jejich lidský osud. Nemám ovšem práva souditi tu jejich vinu. Vinu, chyby, omyly. Ale mám právo jako český básník vysloviti domněnku, že pykali dost za tyto své politické viny a omyly...

Všichni dobře víme, jak je možné – vím, že je situace těžká – pokusit se o to, aby jim jejich osud byl aspoň trochu ulehčen. Avšak, drazí přátelé, ještě jednou se vás táž: jsme opravdu jen výrobci veršů, rytmy a metafor? Jsme opravdu jen vypravěči příběhů a nic víc, abychom měli na mysli jen a jen otázku našeho stavu spisovatelského? Takto vidím poslání spisovatelů v naší době...

Kontrolní otázky a úkoly

1. V jakém historickém kontextu II. sjezd československých spisovatelů probíhal?
2. O jaký tématech Jaroslav Seifert ve svém projevu mluvil?
3. Které vězněné spisovatele měl na mysli?
4. Jaká byla reakce vedení KSČ na kritiku?

3.6 Československé jaro 1968 a invaze vojsk Varšavské smlouvy

Touha po změnách se v československé společnosti na konci 60. let 20. století zpočátku projevovala zejména stupňující se kritikou prvního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) a prezidenta republiky Antonína Novotného, jehož osoba byla chápána jako hlavní překážka reforem. Uvnitř KSČ se vytvářelo reformní křídlo, které usilovalo o hospodářské změny a určitou demokratizaci společnosti. Dobovým termínem byl tento systém označován jako „**demokratický socialismus**“ nebo „**socialismus s lidskou tvář**í“. Mezi představitele tohoto reformního křídla uvnitř KSČ patřili **Josef Smrkovský**, **Zdeněk Mlýnář**, **Ota Šik**, **Alexandr Dubček** a řada dalších.

Socialismus s
"lidskou tváří"

V lednu 1968 byl Antonín Novotný odvolán z klíčové funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a na jeho místo byl zvolen **Alexandr Dubček**. To uvedlo do pohybu další změny v probouzející se československé společnosti. Začalo tzv. **československé jaro 1968**. Sdělovací prostředky (tisk, rozhlas, televize) začaly informovat bez cenzurních zásahů a věnovaly se otevřeně i tématům, která byla do té doby zakázána nebo výrazně zkeslována – např. soudní zločiny 50. let, osobnost T. G. Masaryka, československé legie z doby 1. světové války, nekomunistický protifašistický odboj apod. Představitelé církví vystoupili s požadavky na spravedlivé uspořádání vztahů se státem. Snahu o obnovu své činnosti projevoval např. **Junák** nebo **Sokol**, jejichž činnost byla po únoru 1948 znemožněna. Vznikly i organizace, které by dopsud existovat nemohly – např. **Klub angažovaných nestraníků** (KAN) nebo **K 231**, sdružující politické vězně z 50. let. Zatímco v českých zemích se hlavním tématem této vzrušené doby stala demokratizace veřejného života, na Slovensku se pozornost soustřeďovala zejména na prosazení jeho rovnoprávného postavení uvnitř československého státu. Zákon o **federaci**, který byl přijat v říjnu 1968, zůstal nakonec jediným trvalým výsledkem reformního procesu. K personální změně došlo v březnu 1968 i v úřadu prezidenta, v němž Antonína Novotného vystřídal **Ludvík Svoboda**.

Proměny
společnosti od
ledna 1968

Pohyb ve společnosti, dobově označovaný jako **obrodný proces**, zpětně působil i na situaci uvnitř vedení KSČ. V něm kromě reformního křídla působila i konzervativní skupina (např. Alois Indra, Vasil Biľak), která si nepřála další demokratizační změny. Stejný postoj zaujímal také vedení Sovětského svazu v čele s **Leonidem Brežněvem**, které se společně s představiteli dalších států Varšavské smlouvy obávalo možnosti pádu komunistického režimu v Československu a vlivu československých změn na vlastní obyvatelstvo. Proto stupňovalo nátlak na československé vedení, aby dosáhlo zastavení a odvolání reforem. Zároveň ale začalo připravovat i společný vojenský zásah proti Československu. K zintenzivnění tlaku přispěla výzva **Dva tisíce slov**, která vyzývala obyvatele Československa k občanské angažovanosti při prosazování reforem.

Nátlak ze
strany států
Varšavské
smlouvy

Když politický nátlak nevedl k žádoucímu cíli, vpadla v noci z **20. na 21. srpna 1968** do Československa vojska pěti států Varšavské smlouvy – **SSSR, Bulharska, Maďarska, Německé demokratické republiky a Polska**. I když vojensky byla celá akce úspěšná a československá armáda na příkaz prezidenta republiky nekladla odpor, politických cílů se útočníkům zpočátku dosáhnout nepodařilo. Jejich spojenci uvnitř vedení KSČ totiž nedokázali převzít moc a jak toto vedení, tak i československá vláda a parlament okupaci odsoudili. Proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy vznikl i masový občanský odpor československé veřejnosti, který byl organizován sdělovacími prostředky. Přes nenásilný charakter těchto protestů zahynulo jen v prvních dnech po 21. srpnu 1968 přes 90 československých občanů.

Vstup vojsk
Varšavské
smlouvy do
Československa

...Komunistická strana, která měla po válce velkou důvěru lidí, postupně ji vyměňovala za úřady, až je dostala všechny a nic jiného už neměla...Chybná linie vedení změnila stranu z politické strany a ideového svazku v mocenskou organizaci, jež nabyla velké přitažlivosti pro vládychtivé sobce, vyčítavé zbabělce a lidi se špatným svědomím...Za dnešní stav odpovídáme všichni, více však komunisté mezi námi, ale hlavní zodpovědnost mají ti, kdo byli součástí či nástrojem nekontrolovatelné moci...

Od začátku letošního roku jsme v obrodném procesu demokratizace. Začal v komunistické straně... Iniciativa a úsilí demokratických komunistů je proto jen splátkou na dluh, který celá strana má u nekomunistů, jež udržovala v nerovnoprávném postavení...

Žádejme odchod lidí, kteří zneužili své moci, poškodili veřejný majetek, jednali nečestně nebo krutě. Je třeba vynalézat způsoby, jak je přimět k odchodu...Požadujeme veřejná zasedání národních výborů...K otázkám, které nechce nikdo znát, ustavujeme vlastní občanské výbory a komise...Ustanovujeme výbory na obranu svobody slova...Považujeme federalizaci za způsob řešení národnostní otázky...

Veliké znepokojení v poslední době vychází z možnosti, že by do našeho vývoje zasáhly zahraniční síly...Své vládě můžeme dát najevo, že za ní budeme stát třeba se zbraní, pokud bude dělat to, k čemu jí dáme mandát...

Kontrolní otázky a úkoly

1. Popište historické souvislosti, za kterých tento dokument vznikl.
2. Autorem tohoto dokumentu je spisovatel Ludvík Vaculík. Co o této osobnosti víte?
3. Jak L. Vaculík charakterizuje úlohu KSČ po 2. světové válce?
4. Jaké kroky reformního hnutí navrhuje?
5. Odhadněte reakci, jakou tento dokument vzbudil v ostatních komunistických státech.

3.7 Československo v 70. a 80. letech 20. století

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968 proběhla jednání mezi představiteli SSSR a ČSSR v Moskvě. Jejich výsledkem se stal tzv. **moskevský protokol**, který obsahoval podstatné ústupky československé strany a otevřel cestu k tzv. **normalizaci** – znovunastolení původních mechanismů komunistického režimu v Československu. Na našem území zůstala rovněž v následujících dvaceti letech rozmístěna **sovětská vojska**.

V období po srpnu 1968 došlo k postupné likvidaci prakticky všech reforem **československého jara 1968** a odvolání jeho vedoucích představitelů z funkcí. Proběhla také rozsáhlá čistka stoupenců reformu, která zasáhla jak řady Komunistické strany Československa, tak i sdělovací prostředky, kulturu, vědu, školství i hospodářství. Velké množství vědeckých pracovníků, uměleckých tvůrců, novinářů i dalších příslušníků inteligence tak nemohlo dlouhá léta působit ve svém oboru a často byli postiženi i příslušníci jejich rodin. Marným protestem proti nastupující „normalizaci“ se stalo sebeupálení **Jana Palacha**, ke kterému došlo 16. ledna 1969 na Václavském náměstí. Palachův čin později zopakovali i další vlastenci. Podobně nemohly nic podstatného změnit ani živelné demonstrace **21. srpna 1969**, které byly brutálně potlačeny československými ozbrojenými silami. Hlavním představitel a symbolem nastolovaného **normalizačního režimu** se stal **Gustav Husák**, který v dubnu 1969 vystřídal ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ odvolaného Alexandra Dubčeka. (V roce 1975 převzal Gustav Husák po Ludvíku Svobodovi rovněž úřad prezidenta ČSSR.)

Podobně jako po únoru 1948 došlo i po srpnu 1968 k rozsáhlé vlně emigrace. Převážná většina společnosti se ale nakonec podřídila sílícímu tlaku moci. Její cesta k určitému společenskému

Moskevský
protokol

Postupná
likvidace
reformu

Rezignace
většiny
společnosti

kompromisu byla ulehčena i tím, že komunistický režim se snažil svojí hospodářskou a sociální politikou zajistit snesitelnou životní úroveň pro obyvatelstvo a nebránil jeho nepolitickým aktivitám v osobní sféře (např. chatařství, chalupářství). Na rozdíl od 50. let 20. století byly nyní politicky motivované represe uplatňovány většinou jen proti aktivně vystupujícím odpůrcům režimu.

Nejznámější opoziční organizaci v Československu představovala od roku 1977 **Charta 77**. Ta na základě myšlenky obhajoby dodržování lidských práv sdružila osobnosti, které často měly velmi odlišné politické názory. Patřili k ní mj. bývalí komunističtí funkcionáři vyloučení z KSČ po roce 1968 (např. Jiří Hájek, František Kriegel), dále osobnosti z oblasti kultury (Václav Havel, Ludvík Vaculík), lidé orientovaní křesťansky a pravicově (Václav Benda, Alexandr Vondra) atd. Režim vedl proti Chartě pomlouvačnou kampaň a její signatáře různým způsobem pronásledoval.

Stabilitě normalizačního režimu v Československu nahrávala v 70. letech celkem konsolidovaná ekonomická situace. V této době byla mj. zahájena řada rozsáhlých hospodářských projektů – např. stavba **pražského metra**, budování **jaderných elektráren v Jaslovských Bohunicích a Dukovanech**, dovršení zprůmyslnění Slovenska atd. Rovněž zemědělství dokázalo většinou plnit zadané úkoly, jimiž byla potravinová soběstačnost a nezávislost státu. Odvrácenou stránkou československé ekonomiky byla ale mj. její velká surovinová a energetická náročnost a často výrazné negativní dopady na životní prostředí. Československo – podobně jako ostatní státy sovětského bloku – také nedokázalo na rozdíl od západních států zachytit nástup nových trendů v ekonomice spjatých s rozvojem služeb, masovým zaváděním počítačů atd. Na začátku 80. let 20. století se začal stav československého hospodářství zhoršovat, což společně s dalšími faktory přispělo ke krizi komunistického režimu.

Charta 77

Ekonomická
situace v
Československ
u

Prohlášení CHARTY 77

Prohlášení
Charty 77

(1. ledna 1977)

Dne 13. 10. 1976 byl ve sbírce zákonů ČSSR zveřejněn "Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech", které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976. Od té doby mají naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit.

Svobody a práva, jež tyto paktory zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí, a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu vývoji naší společnosti. Vítráme proto, že ČSSR k těmto paktům přistoupilo. Jejich zveřejnění nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jenom na papíře.

...

Desítkám tisíc našich občanů je znemožněno pracovat v jejich oboru jenom proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoliv možnosti bránit se, stávají se prakticky obětí apartheidu.

Statisícům dalších občanů je odpírána "svoboda od strachu, ... protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní a jiné možnosti.

V rozporu s článkem třináct druhého paktu, zajišťujícím právo na vzdělání, je nescetným mladým lidem bráněno ve studiu jen pro jejich názory nebo dokonce pro názory jejich rodičů. ...

Uplatnění práva "vyhledávat, přijímat, rozšiřovat informace všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem či prostřednictvím umění" ...je stíháno nejen mimosoudně, ale i soudně, často pod rouškou kriminálního obvinění (jak o tom svědčí mimo jiné právě probíhající procesy s mladými hudebníky).

Svoboda veřejného projevu je potlačována centrálním řízením všech sdělovacích prostředků i publikačních a kulturních zařízení. ...je znemožněna veřejná kritika kritizovaných společenských jevů, je vyloučena možnost veřejné obrany proti nepravdivým a urážlivým nařčením oficiální propagandy...

Mnoho vědeckých a kulturních pracovníků i jiných občanů je diskriminováno jen proto, že před lety legálně zveřejňovali či otevřeně vyslovovali názory, které současná politická moc odsuzuje.

Svoboda náboženského vyznání, ... je systematicky omezována mocenskou svévolí; oklešťováním činnosti duchovních, nad nimiž trvale visí hrozba odepření nebo ztráty státního souhlasu s výkonem jejich funkce; existenčním i jiným postihem osob, které své náboženské vyznání slovem či skutkem projevují; potlačováním výuky náboženství apod.

Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a správní normy neupravují ani obsah, ani formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí: jsou převážně zákulisní, často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii, přitom však rozhodujícím způsobem ovlivňují činnost zákonodárných i výkonných orgánů státní správy, justice, odborových, zájmových i všech společenských organizací, jiných politických stran, podniků, závodů, úřadů, zařízení, přičemž jejich příkazy mají přednost i před zákonem.

Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, nemohou se obrátit k nestranné instanci, protože žádná neexistuje...

Tento stav také brání dělníkům a ostatním pracujícím zakládat bez jakéhokoliv omezení odborové a jiné organizace k ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů a svobodně využívat práva na stávkou.

Další občanská práva, včetně výslovného zákazu "svévolného zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence",... jsou povážlivě narušována také tím, že ministerstvo vnitra nejrůznějšími způsoby kontroluje život občanů, například odposlechem telefonů a bytů, kontrolou pošty, osobním sledováním, domovními prohlídkami, budováním sítě informátorů z řad obyvatelstva (získávaných často nepřipustnými hrozbami nebo naopak sliby)...

V případě politicky motivovaného trestního stíhání porušují vyšetřovatelé a justiční orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručované článkem 1 prvního paktu i čs. zákony. Ve věznicích se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězňů, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.

Obecně je porušován i bod 2 článku 12 prvního paktu, zaručující právo občanů svobodně opustit svou zemi, pod záminkou "ochrany národní bezpečnosti" (bod 3) je toto právo vázáno na různé nepřipustné podmínky. Svévolně se postupuje i při udělování vstupních víz cizím státním příslušníkům, z nichž mnozí nemohou navštívit ČSSR například jen proto, že se pracovně či přátelsky stýkali s osobami u nás diskriminovanými...

Odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou státní moc. Ale nejen na ni. Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vládu ale i všechny občany. Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní, i společná potřeba, hledat její nový a účinnější výraz přivedl nás k myšlence vytvořit CHARTU 77, jejíž vznik dnes veřejně oznamujeme.

CHARTA 77 je volné, neformální otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě. Těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní paky, závěrečný pakt Helsinské konference, četné mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu a duchovnímu útisku, a které souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN.

CHARTA 77 vyrůstá ze zázemí solidarity a přátelství lidí, kteří sdílejí starost o osud ideálů, s nimiž spojují svůj život a práci.

CHARTA 77 není organizací, nemá stanovy, stálé orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji. CHARTA 77 není základnou k opoziční politické činnosti. Chce sloužit k obecnému zájmu jako mnohé podobné iniciativy v různých zemích na Západě a Východě...

Svým symbolickým jménem zdůrazňuje CHARTA 77, že vzniká na prahu roku, který byl vyhlášen rokem práv politických vězňů a v němž má Bělehradská konference zkoumat plnění závazků z Helsink. Jako signatáři tohoto prohlášení pověřujeme prof. dr. Jana Patočku, dr. h. c. Václava Havla a prof. dr. Jiřího Hájka úlohou mluvčích CHARTY 77. Tito mluvčí ji plnomocně zastupují jak před státními a jinými organizacemi, tak i před naší a světovou veřejností a svými podpisy zaručují autenticitu jejich dokumentů. V nás i v dalších občanech, kteří se připojí, budou mít své spolupracovníky, kteří se s nimi zúčastní potřebných jednání, ujmou se dílčích úkolů a budou s nimi sdílet veškerou zodpovědnost. Věříme, že CHARTA 77 přispěje k tomu, aby v Československu všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé.

V Praze dne 1. 1. 1977

Kontrolní otázky a úkoly

1. Na jaké mezinárodní závazky československého státu se Charta 77 odvolávala?
2. Jaké vnitropolitické události (zmněné v textu) sehrály roli při vzniku Charty 77?
3. Na která konkrétní porušování lidských práv v Československu prohlášení Charty 77 upozorňuje?
4. Z jakých důvodů se Charta 77 nevymezovala jako vyhraněná opoziční politická organizace?
5. Uveďte příklady osobností z politického, vědeckého, kulturního života, které patřily k Chartě 77.

3.8 Konec komunistického režimu v Československu a vznik samostatné České republiky

K zániku komunistických režimů v Československu i v ostatních státech sovětského bloku ve střední a východní Evropě na konci 80. let 20. století vedla řada důvodů – mj. prohlubující se potíže jejich neefektivních ekonomik, dále rostoucí nespokojenost čím dál většího počtu obyvatel s hospodářskou i politickou situací a také neschopnost vedení komunistických stran na tyto problémy účinně reagovat. Významnou roli sehrála i změna vnitřní a zahraniční politiky Sovětského svazu, protože v roce 1985 nástup **M. Gorbačova** do jeho čela přinesl ukončení tzv. **studené války** se Západem a rovněž konec kontroly SSSR nad státy svého bloku. Bylo zřejmé, že Sovětský svaz už nyní nezasáhne, pokud v těchto státech budou ohroženy vládnoucí komunistické režimy, tak jako to udělal v roce 1956 v Maďarsku nebo v roce 1968 v Československu.

Představitelé komunistické moci v Československu rozsáhlejší politické a hospodářské reformy i po nástupu M. Gorbačova odmítali. Výměna ve vedení komunistické strany, v němž v roce 1987 Gustava Husáka vystřídal **Miloš Jakeš**, nic podstatného na podobě režimu nezměnila. Několik opozičních demonstrací, které proběhly v letech 1988–1989, bylo vesměs násilně rozehnáno s použitím bezpečnostních sil.

Impulzem pro změnu politického systému v Československu se tak stala až brutálně potlačená demonstrace studentů, která se odehrála **17. listopadu 1989** v Praze při příležitosti výročí uzavření českých vysokých škol nacisty v roce 1939. Rozhořčení veřejnosti nad touto událostí vedlo k rozsáhlé vlně protestů, která se postupně rozšířila po celé zemi. Do stávků vstoupili studenti vysokých škol a herci. Začala tzv. „**sametová revoluce**“. Do jejího čela se v českých zemích postavilo **Občanské fórum (OF)** a na Slovensku **Veřejnost proti násilí (VPN)**. Představitelé komunistického režimu pod vzrůstajícím tlakem protestů nakonec kapitulovali a byla vytvořena tzv. **vláda národního**

Příčiny kolapsu sovětského bloku

Odmítání změn československými představiteli

Sametová revoluce

porozumění, v níž už převažovali stoupeníci demokratických změn. Výrazem změny režimu a nástupu demokracie v Československu se stala volba hlavního představitele opozice **Václava Havla** prezidentem republiky v prosinci 1989 a pak svobodné volby v červnu 1990, v nichž v českých zemích zvítězilo Občanské fórum a na Slovensku Veřejnost proti násilí.

Před novou vládou stály velmi obtížné problémy přechodu státu k demokratickému politickému systému a k tržnímu hospodářství. Název státu byl změněn na **Českou a Slovenskou Federativní republiku (ČSFR)**. Jako již několikrát v minulosti se ovšem znovu vynořil problém funkčního a přitom spravedlivého uspořádání vztahů mezi českou a slovenskou částí státu, který se nepodařilo uspokojivě vyřešit. Ve vítězných politických hnutích se brzy po volbách projevilo vnitřní štěpení, v důsledku kterého se rozdělila. V českých zemích se tak nejsilnější politickou stranou stala **Občanská demokratická strana (ODS)** v čele s **Václavem Klausem**, na Slovensku získalo masovou oblibu **Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS)**, které vedl **Vladimír Mečiar**.

Problémy transformace

Když tyto naprosto odlišné politické síly výrazně zvítězily ve volbách v červnu 1992 (ODS v českých zemích a HZDS na Slovensku), bylo brzy zřejmé, že se nepodaří společný československý stát udržet. Po jednáních mezi českou a slovenskou politickou reprezentací proto k **1. lednu 1993** vznikly dva samostatné státy – **Česká republika** a **Slovenská republika**.

Rozdělení Československa

Tyto události zahájily novou etapu v dějinách středoevropského prostoru. Pokusem překonat často konfrontační minulost a nastolit novou klidnou etapu ve vzájemných vztazích mezi Čechy a Němci se stala **česko-německá deklarace**, která byla podepsána vedoucími představiteli České republiky a Spolkové republiky Německo v lednu 1997. V tomto období se značná část úsilí české politické reprezentace také soustřeďovala na snahu o integraci státu do evropských struktur. V roce 1999 vstoupila Česká republika do **NATO** a v roce 2004 do **Evropské unie**. Problematičtěji probíhal vnitřní vývoj v ČR, charakteristický častými změnami vládních reprezentací, které tak často nebyly schopny uskutečňovat koncepčnější politické a ekonomické kroky.

Další vývoj České republiky

Provolání Občanského fóra

Provolání Občanského fóra

(19. listopad 1989)

Na setkání v hledišti pražského Činoherního klubu bylo dne 19. 11. 1989 ve 22 hodin ustaveno Občanské fórum jako mluvčí té části československé veřejnosti, která je stále kritičtější k politice současného československého vedení a která byla v těchto dnech hluboce otřesena brutálním masakrem pokojně manifestujících studentů...Občanské fórum se cítí být způsobilé okamžitě jednat se státním vedením o kritické situaci v naší zemi, vyjadřovat aktuální požadavky veřejnosti a jednat o jejich řešení.

Takovéto jednání, které by mělo být začátkem celospolečenské diskuse o budoucnosti Československa, chce Občanské fórum začít jednáním o těchto naléhavých a širokou veřejností stále otevřeněji formulovaných požadavcích:

1/ Aby ihned odstoupili ze svých funkcí ti členové předsednictva ÚV KSČ, kteří jsou bezprostředně spojeni s přípravou intervence pěti států Varšavské smlouvy z roku 1968 a kteří jsou odpovědni za mnohaletou devastaci všech oblastí společenského života u nás...Jmenovitě jde o Gustáva Husáka, Miloše Jakeše, Jana Fojtíka, Miroslava Zavadila, Karla Hoffmanna a Aloise Indru. Zhoubná politika těchto lidí, kteří po léta odmítali jakýkoli demokratický dialog se společností, zcela zákonitě vyústila do hrůzných událostí posledních dnů...

3/ Aby byla ustavena komise, která konkrétně vyšetří zásahy policie proti pokojně manifestujícím občanům, zjistí jejich viníky a navrhne jejich potrestání. V této komisi musí být zástupci Občanského fóra.

4/ Aby byli okamžitě propuštěni všichni vězňové svědomí, včetně těch, kteří byli zadrženi v souvislosti s posledními manifestacemi...

Občanské fórum...je otevřeno všem složkám a silám československé společnosti, kterým záleží na tom, aby i naše země začala pokojným způsobem hledat cesty k demokratickému společenskému uspořádání, a tím i k hospodářské prosperitě.

Za Občanské fórum:

Ing. Rudolf Battěk, Petr Čepek, Václav Havel, Milan Hruška, prof. dr. Milan Jelínek, Milan Křáčko, dr. Lubomír Kopecký, CSc., Jiří Křížan, Václav Malý, Martin Mejstřík, Petr Oslzlý, doc. dr. Libor Pátý, CSc., Jana Petrová, Jan Ruml, prof. Věnek Šilhán, Ondřej Trojan, ing. Josef Vavroušek, CSc., Saša Vondra

Kontrolní otázky a úkoly

1. O jakém brutálním masakru studentů se v textu mluví? Kdy k němu došlo?
2. Charakterizujte úlohu Občanského fóra v událostech na konci roku 1989. Co si kladlo OF v tomto dokumentu za cíl?
3. Co se míní pojmem vězňové svědomí, který je použit v textu?
4. Charakterizujte aspoň některé z osobností, které jsou podepsány pod tímto dokumentem.

Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji

Česko-
německá
deklarace

(21. ledna 1997)

Vlády České republiky a Spolkové republiky Německo

majíce na paměti Smlouvu mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci ze dne 27. února 1992, kterou si Češi a Němci podali ruku, oceňující dlouhé dějiny plodného a pokojného soužití Čechů a Němců, během kterého bylo vytvořeno bohaté kulturní dědictví působící až dodnes, přesvědčeny, že spáchané křivdy nelze odčinit, ale nanejvýš zmírnit, a že při tom nesmí docházet k novým křivdám, vědomy si, že Spolková republika Německo plně podporuje přijetí České republiky do Evropské unie a do Severoatlantické aliance v přesvědčení, že to je ve společném zájmu, přihlašující se k důvěře a otevřenosti ve vzájemných vztazích jako předpokladu pro trvalé a do budoucna zaměřené usmíření společně prohlašují:

I
Obě strany jsou si vědomy svého závazku a odpovědnosti dále rozvíjet česko-německé vztahy v duchu dobrého sousedství a partnerství a přispívat tím k utváření sjednocující se Evropy. Česká republika a Spolková republika Německo dnes sdílejí společné demokratické hodnoty, respektují lidská práva, základní svobody a normy mezinárodního práva a jsou oddány zásadám právního státu a politice míru. Na tomto základě jsou odhodlány přátelsky a úzce spolupracovat ve všech oblastech důležitých pro vzájemné vztahy. Obě strany jsou si zároveň vědomy, že společná cesta do budoucna vyžaduje jasné slovo o minulosti, přičemž příčina a následek ve sledu událostí nesmějí být opomíjeny.

II
Německá strana přiznává odpovědnost Německa za jeho roli v historickém vývoji, který vedl k Mnichovské dohodě z roku 1938, k útěku a vyhánění lidí z československého pohraničí, jakož i k rozbití a obsazení Československé republiky. Lituje utrpení a křivdy, které Němci způsobili českému lidu nacionálněsocialistickými zločiny. Německá strana vzdává čest obětem nacionálněsocialistické vlády

násilí a těm, kteří této vládě násilí kladli odpor. Německá strana si je rovněž vědoma, že nacionálněsocialistická politika násilí vůči českému lidu přispěla k vytvoření půdy pro poválečný útěk, vyhánění a nucené vysídlení.

III

Česká strana lituje, že poválečným vyháněním, jakož i nuceným vysídlením sudetských Němců z tehdejšího Československa, vyvlastňováním a odnímáním občanství bylo způsobeno mnoho utrpení a křivd nevinným lidem, a to i s ohledem na kolektivní charakter přisuzování viny. Zejména lituje excesů, které byly v rozporu s elementárními humanitárními zásadami i s tehdy platnými právními normami, a nadto lituje, že bylo na základě zákona č. 115 z 8. května 1946 umožněno nepohlížet na tyto excesy jako na bezprávné a že následkem toho nebyly tyto činy potrestány.

IV

Obě strany se shodují v tom, že spáchané křivdy náležejí minulosti, a že tudíž zaměří své vztahy do budoucnosti. Právě proto, že si zůstávají vědomy tragických kapitol svých dějin, jsou rozhodnuty nadále dávat při utváření svých vztahů přednost dorozumění a vzájemné shodě, přičemž každá strana zůstává vázána svým právním řádem a respektuje, že druhá strana má jiný právní názor. Obě strany proto prohlašují, že nebudou zatěžovat své vztahy politickými a právními otázkami pocházejícími z minulosti.

V

Obě strany potvrzují své závazky z článků 20 a 21 Smlouvy o dobrém sousedství a přátelské spolupráci ze dne 27. února 1992, v nichž jsou zakotvena práva příslušníků německé menšiny v České republice a osob českého původu ve Spolkové republice Německo. Obě strany jsou si vědomy, že tato menšina a tyto osoby hrají důležitou roli ve vzájemných vztazích, a konstatují, že jejich podpora je i nadále v oboustranném zájmu.

VI

Obě strany jsou přesvědčeny, že vstup České republiky do Evropské unie a volný pohyb v tomto prostoru dále usnadní soužití Čechů a Němců. V této souvislosti vyjadřují zadostiučinění, že na základě Evropské dohody o přidružení mezi Českou republikou a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy bylo dosaženo značného pokroku v oblasti hospodářské spolupráce včetně možností samostatně výdělečné a podnikatelské činnosti podle čl. 45 této Dohody. Obě strany jsou připraveny v rámci svých platných právních předpisů brát při posuzování žádostí o pobyt a přístup na trh práce zvláštní zřetel na humanitární a jiné důvody, zejména na příbuzenské vztahy a rodinné a další vazby.

VII

Obě strany zřídí česko-německý fond budoucnosti. Německá strana prohlašuje, že je připravena vložit do fondu 140 miliónů DM. Česká strana prohlašuje, že je připravena vložit do fondu 440 miliónů Kč. Obě strany uzavrou zvláštní dohodu o společné správě fondu. Tento společný fond bude sloužit k financování projektů společného zájmu (jako jsou setkávání mládeže, péče o staré lidi, výstavba a provoz léčebných ústavů, péče o stavební památky a hroby a jejich obnova, podpora menšin, partnerské projekty, česko-německá diskusní fóra, společné vědecké a ekologické projekty, jazyková výuka, přeshraniční spolupráce). Německá strana se hlásí ke svému závazku a odpovědnosti vůči všem, kteří se stali oběťmi nacionálněsocialistického násilí. Proto mají být projekty, u kterých je to vhodné, ku prospěchu především obětím nacionálněsocialistického násilí.

VIII

Obě strany se shodují v tom, že historický vývoj vztahů mezi Čechy a Němci zejména v první polovině 20. století vyžaduje společné zkoumání, a proto se zasazují za pokračování dosavadní úspěšné práce česko-německé komise historiků. Obě strany zároveň považují udržování a péči o kulturní dědictví, které spojuje Čechy a Němce, za důležitý příspěvek k budování mostů do budoucnosti. Obě strany dohodnou zřízení česko-německého diskusního fóra, které bude podporováno zejména z prostředků česko-německého fondu budoucnosti a na němž se bude pod záštitou obou vlád a za účasti všech kruhů, majících zájem na úzkém a dobrém česko-německém partnerství, pěstovat česko-německý dialog.

Poznámka: Deklarace byla podepsána 21. ledna 1997. Za německou stranu ji podepsali Helmut Kohl a Klaus Kinkel, za českou stranu Václav Klaus a Josef Zieleniec.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Kdy tento dokument vznikl a z jakých důvodů?
2. Jaké historické události jsou v textu zmíněny a jak jsou hodnoceny?
3. Za co se v deklaraci omlouvá německá strana a za co česká?
4. Je deklarace českou omlouvou za odsun sudetských Němců?
5. Které z bodů deklarace se obracejí spíše do budoucnosti?

Shrnutí

K vytvoření **československého státu** došlo do značné míry v důsledku výsledku **1. světové války**. Československo let 1918-1938 patřilo k zemím s pluralitní demokracií, hospodářsky se řadilo mezi poměrně vyspělé státy, avšak se značnými rozdíly mezi západní a východní částí. Od počátku 30. let 20. století byla Československá republika silně poznamenána **hospodářskou krizí**, zároveň narůstalo také její ohrožení ze strany sousedního Německa, kde se počátkem roku 1933 chopili moci nacisté. Tragickým závěrem existence První československé republiky se stalo podepsání **mnichovské dohody** na konci září 1938. Zhroutil se tak československý spojenecký systém budovaný od roku 1918 a orientovaný na Francii a Velkou Británii jako vítězné státy Dohody.

První československá republika

V době své krátké existence byla **Druhá československá republika** fakticky vystavená na milost a nemilost sousednímu nacistickému Německu a také stále silněji směřovala k autoritativnímu režimu. Krátké trvání tohoto státu definitivně ukončila německá okupace **15. března 1939**. Nacisté na území českých zemí zřídili tzv. **Protektorát Čechy a Morava**. Pro český národ nastalo jedno z nejtěžších období v jeho moderních dějinách. **Odbojové hnutí** vedlo na domácí půdě i v zahraničí zápas proti nacistické okupaci a za obnovení Československa, existovala však i **kolaborace** s nacisty. Vítězství protihitlerovské koalice ve 2. světové válce umožnilo obnovení československého státu, který se ovšem zároveň dostal do mocenské sféry **Sovětského svazu**.

Okupace českých zemí

Obnovená Československá republika se v politickém, ekonomickém i národnostním směru podstatně lišila od tzv. **první republiky** z let 1918–1938. KSČ zvítězila v parlamentních volbách v roce 1946 a v **únoru 1948** se chopila absolutní moci ve státě. V praktických krocích důsledně napodobovala sovětský ekonomický a politický model, odpor jinak smýšlející části společnosti byl zlomen rozsáhlou represí. Toto nejtvrďší období komunistického režimu postupně odeznělo po smrti **J. V. Stalina a K. Gottwalda v roce 1953**.

Vítězství KSČ v Československu

Uvolňování poměrů v SSSR po Stalinově smrti v roce 1953 vedlo v následujícím období k dílčím změnám i v Československu. Pozoruhodných úspěchů dosáhla v 60. letech zejména československá kultura. Proměna režimu vyvrcholila po volbě Alexandra Dubčeka do čela KSČ tzv. **„Československým jarem 1968“**. Tyto snahy o vytvoření specifického politického modelu - dobově označovaného jako **„socialismus s lidskou tvář“** - byly násilně přerušeny vpádem vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Po něm nastalo období tzv. **normalizace**, které

Československé jaro 1968 a jeho potlačení

přineslo obnovení mechanismů totalitního režimu. Moci se za asistence Moskvy chopilo tzv. zdravé jádro KSČ reprezentované především Vasilem Biřákem a Gustavem Husákem.

V roce 1977 se zformovala široká opoziční platforma nazvaná **Charta 77**, která apelovala na dodržování lidských práv a svobodu slova. Zlom nastal v roce 1985 po nástupu Michaila S. Gorbačova do čela ÚV KSSS, který zahájil reformní proces. Tento vývoj vedení KSČ přijímalo jen nerado, avšak zcela vyhnout se mu nemohlo. Vnitřní i mezinárodní procesy nakonec v listopadu 1989 vyústily v **pád komunistického režimu v Československu**.

Charta 77 a
pád
komunistického
režimu

V následujícím období začala politická a ekonomická transformace. Zásadním problematickým momentem se ale ukázalo soužití Čechů a Slováků ve společném státě. K 1. lednu 1993 nakonec došlo k rozdělení Československa a vznikly dva samostatné státy – **Česká republika a Slovenská republika**.

Rozdělení
Československa

Vypište z politických dějin Československa (1918-1993) třicet klíčových událostí, každou z nich datujte a zkuste stručně písemně zdůvodnit, proč zrovna ji jste do tohoto výběru zařadili, tj. proč zrovna tato událost je závažná. Vybrané události by měly co nejrovnoměrněji pokrývat československé dějiny od vzniku Československa v roce 1918 až do rozdělení československé federace na začátku roku 1993.

Pojmy k zapamatování

Versailleská mírová konference, Malá dohoda, Národní shromáždění, hospodářská krize, KSČ, Sudetoněmecká strana, Mnichovská dohoda, druhá republika, okupace, říšský protektor, gestapo, kolaborace, protektorátní vláda, ghetto, československá exilová vláda, Obrana národa, Petiční výbor Věrní zůstaneme, Politické ústředí, Ústřední vedení odboje domácího, ghetto, stanné právo, heydrichiáda, holocaust, Česká národní rada. Košický vládní program, znárodnění, odsun, studená válka, Marshallův plán, Národní fronta, národní výbory, socialistický realismus, kolektivizace zemědělství, Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), Varšavská smlouva, pomocné technické prapory, tábory nucené práce, sovětský blok, měnová reforma, XX. sjezd KSSS, II. sjezd československých spisovatelů, Československá socialistická republika, IV. sjezd československých spisovatelů, Klub angažovaných nestraníků, K 231, obrodný proces, „socialismus s lidskou tváří“, Dva tisíce slov, moskevský protokol, normalizace, sametová revoluce, Charta 77, Občanské fórum, Veřejnost proti násilí, vláda národního porozumění.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.
3. BĚLINA, P. *Dějiny země Koruny české. II*. Praha: Paseka, 1992.
4. BRANDES, D. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 1999.
5. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
6. ČAPKA, F. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
7. ČEJKA, E. *Československý odboj na západě (1939–1945)*. Praha: Mladá fronta, 1997.
8. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
9. GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996.

10. GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí koruny české: 1938–1945*, sv. XVa, XVb. Litomyšl-Praha: Paseka, 2006 a 2007.
11. HARNA, J., FIŠER, R. *Dějiny českých zemí II*. Praha: Fortuna, 1998.
12. HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1999.
13. HRDLIČKOVÁ, L. *Dokumenty k vývoji českých a světových dějin*. Olomouc, 1994.
14. CHURÁŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Praha: Libri, 1994.
15. KAPLAN, K. *Československo v poválečné Evropě*. Praha: Karolinum, 2004.
16. KAPLAN, K. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008.
17. KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968*. Brno: Barrister & Principal, 2008.
18. KAPLAN, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993.
19. KAPLAN, K. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990.
20. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl 1–3. Praha: Libri, 2002, 2003.
21. KOPEČEK, L. *Éra nevinnosti. Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal, 2010.
22. KEEGAN, J. *Druhá světová válka*. Praha-Plzeň: Beta, 1996.
23. KROUPA, V. a kol. *Český antifašismus a odboj*. Praha: Naše vojsko, 1988.
24. KURAL, V. *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*. Praha: Karolinum, 1997.
25. KURAL, V., ŠTĚPÁNEK, Z. *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum 2008.
26. *Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968*. Praha, 1968.
27. MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2002.
28. OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000.
29. PASÁK, T. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999.
30. PASÁK, T. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998.
31. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. II*. Praha: SPN, 1990.
32. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005.
33. SLÁDEK, O. *Ve znamení smrtihlava*. Praha: Naše vojsko, 1991.
34. SLÁDEK, O. *Zločinná role gestapa*. Praha: Naše vojsko, 1986.
35. SMETANA, V., GJURIČOVÁ, A., ELLINGER, J., CUHRA, J. *České země v evropských dějinách. IV*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
36. SUK, J. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2009.
37. TOMÁŠEK, D., KVAČEK, R. *Deník 2. republiky*. Praha 1988.
38. TOMÁŠEK, D., KVAČEK, R. *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*. Praha: Epoque, 1996.
39. UHLÍŘ, J. B., KAPLAN, J. *Praha ve stínu hákového kříže*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005.
40. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Svoboda, 1991.
41. VANČURA, J. *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha: Mladá fronta, 1990.
42. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
43. VYKOUPILOV, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2000.